ISSN 0235-0351

2/2017

Raamatukogu

Ilmub aastast 1923

TÕNISMÄGI, VILJANDI JA TOOME

Hea lugeja!

90 aasta eest pidas Friedrich Puksoo Tartu Ülikoolis esimese eestikeelse raamatukogundusliku loengu ning 65 aastat tagasi asutati kindral Johan Laidonerile kuulunud villas Tallinna Kultuurharidusala Kool, kus hakati õpetama ka raamatukoguhoidjaid – neist kahest tõigast tulenebki käesoleva numbri päevateema. Kohanimed Tõnismägi, Viljandi ja Toome võivad meile meenutada, kuidas Tartus 1960. aastate keskpaigani küllaltki heitlikes tingimusis raamatukogundust õpetati; kuidas Stalini ajal asutatud kultuurharidustöö kool 1960. a Tallinnast Tõnismäelt Viljandisse viidi; kuidas 1991. a kultuurikoolist kultuurikolledžiks saades raamatukoguhoidjate õpe rakenduskõrghariduslikuks muudeti ning kuidas 2013. a Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemiast Tartusse Toomemäel asuvasse endisesse sünnitusmajja koliti. Tänased õppejõud Krista Lepik ja Ilmar Vaaro kirjutavad selles numbris kõnealuste õppeasutuste ja rahvusbibliograafia ajaloost ning osaluskultuurist raamatukogudes. Kuivõrd erinevais suundades on võimalik Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis raamatukogundust õppivail üliõpilasil areneda, sellest annavad tunnistust Maris Männiste artikkel suurandmeist ning Immanuel Volkonski ülevaade Tartu antikvariaadi ajaloost.

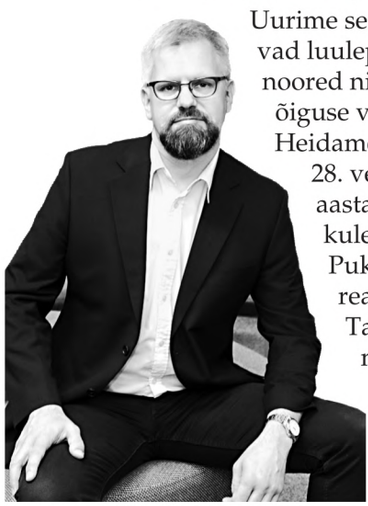

Uurime sedagi, kuidas sobivad luuleprõmm, lapsed ja noored ning mis on autoriõiguse vallas aktuaalset. Heidame ka pilgu ERÜ 28. veebruaril toimunud aasta- ja kõnekoosolekule ning ajame juttu Puksoo auhinna laureaadi Mare Rannaga Tartu Ülikooli Raamatukogust.

Tänan Ilmar Vaarot abi eest selle numbri kokkupanekul.

Soovin head lugemist ja kaasamõtlemist!

Mihkel Volt

AVAVEERG

3 Küsimuste defitsiit valmisvastuste ajastul
Jaanus Kõuts

PÄEVATEEMA: TÕNISMÄGI, VILJANDI JA TOOME

4 Ühest järjepidevuse kandjast
Ilmar Vaaro

8 Osaluskultuur raamatukogudes – minu, sinu, meie raamatukogu
Krista Lepik

11 Raamatukogud ja suurandmed
Maris Männiste

14 Tartu antikvariaat nõukogude ajal
Immanuel Volkonski

LASTE JA NOORTE KULTUURIAASTA

18 Noored luuletajad kogunesid Tartus – *Noorte Luuleprõmm 2017*
Ädu Neemre

19 Mis asi on luuleprõmm?
Jaan Malin

20 Jalust rabatud
Karl-Christoph Rebane

KONVERENTSID & SEMINARID

22 Lastekirjanduse tibusid loetakse kevadel
Anneli Kengsepp

ARENDUSTEGEVUS

23 Autoriõiguse aspekte nüüd ja perspektiivis
Ivi Smitt, Karmen Linask

27 Kuidas saab Omniva kaudu perioodikat tellida?
Mariliis Randmer

PERSOON

28 *Iga uus teema on köitev*
Intervjuu Mare Rannaga
Mihkel Volt

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHING

33 Parimad töötavad Haapsalus, Luunjas, Pärnus, Rakveres ja Võrus
Katre Riisalu

36 Nii Soomes kui ka Eestis murtakse pead, kuidas hinnata raamatukogusid
Piia Salundi

38 Aastakoosolek peeti tänavu vastlapäeval
Reet Olevsoo

SÕNUMID

39 Tallinn tunnustas Keskraamatukogu töötajaid raamatukogu 110. aastapäeva puhul raemedaliga
Mari Sieberk

40 Mälestame:
Eeva-Maija Tammekann
9. mai 1930 – 12. oktoober 2016

40 Mälestame:
Mati Muru
4. veebruar 1937 – 16. märts 2017

42 SUMMARY

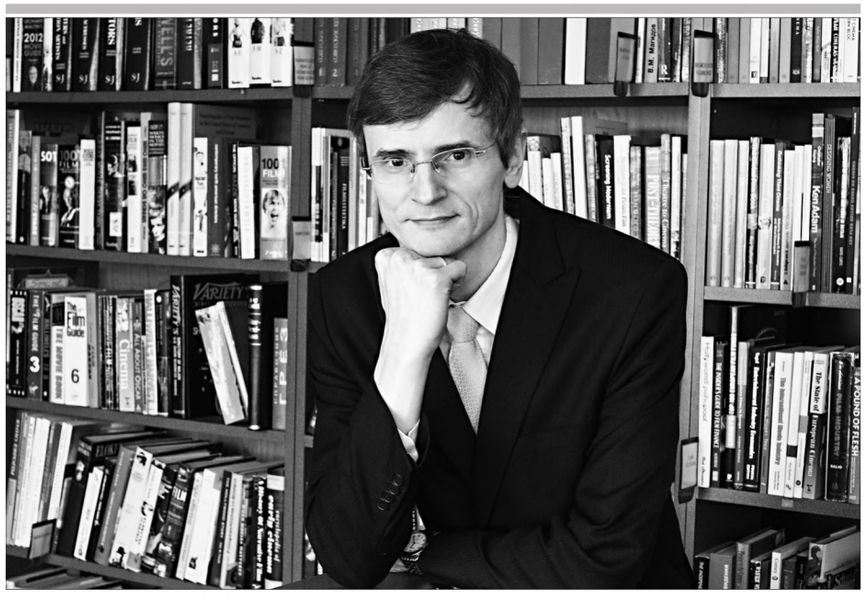

Foto: Teet Malsroos

Küsimuste defitsiit valmisvastuste ajastul

Jaanus Kõuts, *lasteraamatukoguhoidja*

Laste ja noorte kultuuriaastal on paslik vaadata, kui sobiv on erialane ettevalmistus laste ja noortega tegelemiseks. Vaatan tagasi oma õpinguajale 1990. aastate keskel.

Viljandi Kultuurikolledži raamatukogunduse eriala üliõpilaseks sattusin otse koolipingist nagu enamik kursusekaaslasi. Olime noored ja rohelised ning vaevalt me mõistsime alguses midagi konkreetset tahta. Mitte keegi meie kursuselt ei olnud raamatukogus ise päriselt töötanud, kuigi mõned õpingukaaslased olid oma ema või tuttava kõrvalt raamatukogus toimetamise köögipoolt näinud. Imesime endasse Viljandis pulbitsevat tudengielu ja püüdsime esialgu puhtalt kohusetundest loengutes käia. Mäletan enda jaoks pöördelist hetke teise kursuse alguses, kui küsisin Mati Muru loengus oma esimese tärkavast raamatukogundushuvist ajendatud küsimuse. Õppejõud vaatas mind üle oma suurte prilliraamide veidi üllatunud pilgul, et olin julgenud segada tema palvust meenutavat dotseerimisviisi, pärast väikest pinevat pausi kinkis ta aga siiski armulikult vastuse ning jätkas poolelijäänud kohalt. Aga monoloogist oli saanud dialoog, mis jätkus puhuti loenguvaheaegadel ja ka väljaspool kolledžit. Taolisi sisemisest huvist tingitud küsimuste abil passiivsest vastuvõtjast aktiivseks kaasamõtlejaks, kaasarääkijaks muutumisi toimus teistegagi. Omandasime tagantjärele vaadates korraliku humanitaarhariduse, mille hulgast ei puudunud ka lastekirjanduse ja lasteraamatukogunduse osa. Palju närvikõdi pakkus koolides raamatute tutvustamise praktiseerimine. Kuid usun, et olulisim, mida kolledžist laste ja noortega tegelemiseks kaasa sain, ei olnud siiski mitte oskused ja teadmised, vaid õppejõudude poolt eeskujuna antud suhtumine. Usk, et raamatukogu tõepoolest saab aidata inimestel targemaks ja paremaks areneda.

Kui saaksin sõrmenipsuga muuta infohariduse õppekavasid, siis lülitaksin sinna enesejuhtimise teema, sest endaga tuleb hästi hakkama saada: ainult siis on energiat ka teiste arengu toetamiseks. Kuidas ise areneda ja teisi nende arengus aidata? Kuidas õppida küsima? Maailm on vastuseid pilgeni täis, neid tuleb uksest ja aknast. Defitsiidiks on aga õiged küsimused. Küsides saab teadmine päris enda omaks, mitte ei jää valmisvastusena proteesina tolknema, kuni küljest pudeneb või kuhugi maha unustatakse. Pealegi teavad targad rääkida, et õige küsimus ise on juba pool vastust.

Lisaks erialateadmistele on midagi, mida ei anna õppekavasse kirjutada: on tarvis koguda enda ümber inspireerivaid inimesi ja võimalikult palju erinevaid kogemusi. Ikka selleks, et saada eluterveks inimeseks, kes peab peale enda ka teistest lugu. Siis pole laste ega noortega tegelemine kindlasti probleem.

Lasteraamatukoguhoidjana tunnen praegu kõige rohkem puudust teadmisest, kuidas toimetada erivajaduste ja käitumisprobleemidega lastega, kuidas viia lugemisrõõm nendeni, kes ei loe ega tahagi lugeda. Ja mida nutimetslastega ette võtta? See on väga oluline küsimus just laste ja noorte kultuuriaastal.

Tõnismägi, Viljandi ja Toome

Mis neil kolmel ühist?

Ühest järjepidevuse kandjast

Ilmar Vaaro, *Tartu Ülikooli raamatukogunduse lektor*

Foto: Aldo Luud

2017. AASTAL JÕUAB KÄTTE OLULINE TÄHIS MITMEL ERIALA ÕPETAMISEGA SEONDUVAL SÜNDMUSEL. 26. JAANUARIL 1927 PIDAS FRIEDRICH PUKSOO KURSUSE *RAAMATUKOGU KASUTAMINE JA BIBLIOGRAAFIA* AVALOENGU TARTU ÜLIKOOLIS. 1927. a sügisest lisati see kursus õppeaasta I semestri kavasse, kevadsemestri kavva kuulus 1929. a-st proseminar. Õpetamine vastas alamastme tasemele, kahjuks ei saanud õppijad seda valida nelja kohustusliku õppeaine hulka.

1944. a oktoobris moodustati ajaloo-keeleteaduskonnas bibliograafia kateeder, õppeainete mahtu suurendati ning III kursusel oli võimalik spetsialiseeruda bibliograafiale. Friedrich Puksoo sai arreteerimise tõttu kateedrit juhtida vaid ühe aasta. 1949. a 1. septembrist likvideeriti kateeder ning aasta hiljem lõpetati ka õpetamine. 1950. a-d toovad raamatukogunduse õpetamise ülikooli tagasi. 1954. ja 1955. a võetakse vastu nii päeva- kui kaugõppe vormis õppijaid, 1956, 1957 ning 1959 vaid kaugõppe vormis. Tegemist polnud enam lisaspetsialiseerumise, vaid täiemahulise hariduse andmisega raamatukogunduse osakonnas.

Vahepeal taandutakse mõneks aastaks eesti filoloogidele pakutavaks lisaerialaks, kuid 1963. a-st jätkatakse täiemahulise hariduse andmist. Loogilisele arengule tuleb ootamatu lõpp 1965. a sügisel pärast vastuvõtueksamite toimumist, kui Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kõrgema ja Keskerihariduse Komitee otsusega viiakse õpetamine üle Eduard Vilde nimelisse Tallinna Pedagoogilisse Instituuti. Tartusse

jäänud vanemate kaugõppekursuste õppetööga saadakse ühele poole 1967. a. Hiljem on kümmekond üliõpilast omandanud teadmisi individuaalprogrammi alusel. Kokku on a-ist 1927–1988 teada 315 raamatukogundust ja bibliograafiat õppinut.

Vajadusest keskeriharidusega raamatukoguhoidjate järele alustas 1952. a septembrikuul Tallinnas Tõnismäel tööd Tallinna Kultuurharidusala Kool. 1960. a nimetati kool ümber Tallinna Kultuurharidustöö Kooliks ning koliti samal aastal Viljandisse endise turuplatsi ääres paiknevasse hotelliks ehitatud hoonesse. 1978. a muutus nimi kodusemaks – Viljandi Kultuurikool. 1991. a reorganiseeriti kool Vabariigi Valitsuse määrusega rakendusliku kõrgharidusega spetsialiste koolitavaks Viljandi Kultuurikolledžiks. Algne 3,5- või 3-aastane raamatukogunduse õppekava asendus 1999. a-st raamatukogunduse ja infoteaduse uue 4-aastase õppekavaga. Samal aastal valminud õppekompleksi juurdeehitusega Tallinna tänaval muutusid õpetamistingimused kaasaegseteks. 2001. a lisandus raamatukogunduse, infoteaduse ja dokumendihalduse osakonna koosseisu infoteaduse ja dokumendihalduse õppekava. Mõlemal erialal toimus õppetöö nii päevases kui ka Avatud Ülikooli õppevormis. Käivitus täienduskoolituse programm.

2005. a ühines kaks aastat varem nimemuudatuse läbi teinud Viljandi Kultuuriakadeemia Tartu Ülikooliga. 2008. a täpsustati infohariduse osakonna, s.o endise raamatukogunduse, infoteaduse ja dokumendihalduse osakonna õppekavade nimetused ja sisu: raamatukogundus ja infokeskkonnad ning info- ja dokumendihaldus. Mõlemad õppekavad läbisid edukalt 2008. ja 2011. a toimunud akrediteerimised. 2012. a sügisest lisandus magistriõppekava *Organisatsiooni infotöö*, mille õppetöö toimus juba Tartus.

2013. a viidi Viljandi 350 õppijaga osakond üle Tartusse ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskonnas loodud ajakirjanduse, kommunikatsiooni- ja infoteaduste instituuti. Kokku on Viljandi kooli erinevail aegadel lõpetanud 1704 raamatukogundusliku suunitlusega õppijat. Tartusse liikumisega liitusid mõlemad rakenduskõrghariduse õppekavad üheks infokorralduse õppekavaks. 2014. a algusest, pärast sotsioloogia, sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö erialade liitumist kannab kooslus Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi nime, nii et käesoleval aastal tähistatakse lisaks Viljandi kooli asutamise 65. aastapäevale ka 25 aasta möödumist kõrgkoolina tegutsemisest.

Esmapilgul tundub, et ühe puu kaks haru said kokku alles hiljuti, aga tegelikkuses on need sidemed varasemad. Kõigepealt on arvukalt Tartu Ülikoolis raamatukogundust õppinud inimesi olnud koolis pedagoogiks, nt Helene Johani, Endel Põder, Asta Joost ja Mati Muru. Vaatamata keskeriõppeasutuse staatusele õpetati ka kõrgkooliprogrammides sisalduvat. Välja saame aga tuua ka valdkonna, kus tagasiulatuv side on püsinud Friedrich Puksoo aegadest tänapäevani.

Friedrich Puksoo tegeles raamatukogunduse, raamatuteaduse ning bibliograafiaga. Viimases vallas oli olulisimaks saavutuseks 1924. a-st Tartu Ülikooli Raamatukogu baasil alustatud jooksva rahvusbibliograafiaväljaande *Eesti raamatute üldnimestik* koostamine. Algselt *Eesti Kirjanduse* lisapoognatena ilmunust valmisid koondköited a-te 1924–1928, 1929–1933, 1934–1936 ja 1937–1939 kohta. Neile koostas 1943. a järje bibliograafiakursuse alamastme lõpetanud Endel Annus. Tema koostatud *Eesti raamatute üldnimestik 1940–1942* jäi aga toonastest oludest tingituna käsikirjaks. Kui Endel Annuse juhitud retrospektiivse rahvusbibliograafia programm tegeles edaspidi varasema perioodi eestikeelsete raamatute ning ajakirjanduslike väljaannetega, siis 1960–1966 Tartus raamatukogundust õppinud Anne Ainz alustas perioodi 1918–1940 retrospektiivse rahvusbibliograafilise lünga täitmist 1999. a, mida kroonis 2012 ja 2013 ilmunud neljaosaline nimestik *Eestikeelne raamat 1918–1940*.

Võib tunduda, et kui meil on olemas juba selline põhjalik retrospektiivne rahvusbibliograafia, siis kaotavad teised nimestikud oma tähenduse. Aga tegelikkuses ei ole see nii. Endel Annuse loodud Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia traditsioon hõlmab lisaks raamatutele ja brošüüridele ka noote ning kaarte. Siinjuures laiendavad rahvusbibliograafia piire Eve Tangi koostatud *Eesti kaardid 1918–1944* (1996) ning Ülle Tamme, Valve Jürissoni ja Anu Mälgandi koostatud kaheosaline *Eesti noodid 1918–1944* (2001, 2003).

Retrospektiivne *Eestikeelne raamat 1918–1940* sisaldab 35 894 trükise kirjeid. Trükiste valikusse kuulusid kõik vähemalt viieleheküljelised trükitud või väikepaljunduses eestikeelsed või eestikeelse rööptekstiga trükised, olenemata ilmumiskohast. Erandina registreeriti väiksema lehekülgede arvuga põhikirjad ja seeriaisse kuuluvad jätkväljaanded. Retronimestik sisaldab lisaks neile jätkväljaandeid (aastaraamatud, toimetised jt), mida ei leidu 2002. a ilmunud nimestikus *Eestikeelne ajakirjandus 1766–1940*.

Samas ei ole raamatute nimestikus korratud juba ajakirjanduse nimestikus registreeritud väljaannete lisadena ilmunud raamatuformaadis olevaid trükiseid. Eesti Vabariigi esimesel perioodil ilmus ajakirjanduses (eelkõige ajalehtedes) arvukalt jutulisasid, millest mõningaid oli lihtne teksti paigutuse tõttu raamatuks köita. Seda teemat täpsustab bibliofiil Kalev Siku koostatud *Eesti perioodikas ilmunud järjejuttude bibliograafia 1918–1944* (2014).

Kahjuks ei sisalda *Eestikeelne raamat 1918–1940* kõiki *Eesti raamatute üldnimestike* kirjeid. Suuremad väljajäämised on Tallinna Hipodroomi traavlivõistluste kavade osas. Kuna trükiste registreerimine retronimestikku lõpetati 31. detsembril 2011, siis puuduvad sealt hiljem kirjeldatud väljaanded, mida on nüüdseks lisandunud eelkõige trükiste oksjonitega seonduvalt.

Niisiis tuleb tõdeda, et *Eesti raamatute üldnimestik* ning teised nimestikud pole oma aktuaalsust kaotanud ning teadmiste kasvu Eesti Vabariigi esimese perioodi trükiste osas tuleb vaadelda kronoloogilises arengus. Oluline on välja selgitada nimestikud, kus trükist esmakordselt kirjeldati. Siinjuures tuleb täpsustada, et kogumisse on arvestatud avalikult kättesaadavad (eelkõige raamatukogudes olevad) paberkandjalised trükitud nimestikud mahuga vähemalt viis lehekülge.

Lisaks Tartu Ülikooli Raamatukogus koostatud üldnimestikulisele jooksvale rahvusbibliograafiale koostas

Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogu juhataja Richard Antik 1931. a retrospektiivse rahvusbibliograafia *Eestikeelne raamat 1918–1923*. Seega on kogu Eesti Vabariigi esimene periood üldnimestikega kaetud. Need nimestikud sisaldavad 24 743 raamatu, brošüüri, noodi ja kaardi eraldi ilmunud osade andmeid.

Veel tuleks täpsustada, et eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia traditsioon arvestab ka paljundustehnikas valmistatud väljaannete kui separaatidega. Eestikeelseks loetakse väljaanded, kus emakeel moodustab enamuse või ühe paralleelkeele. Samuti loetakse eestikeelseks väljaandeks teistes keeltes kirjutatud eesti keele õpikud ja grammatikad.

Lisaks üldnimestikele pakuvad Eesti Vabariigi esimesest perioodist olulist informatsiooni ka täielikud eesti raamatuturu kataloogid, kirjastuste, trükikodade ja raamatukaubanduse nimestikud, Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaated, Herbert Normanni meditsiinilised bibliograafiad, Peeter Saidla sõjakirjandusnimestik, teema- ja personaalnimestikud, perioodiliste väljaannete ja institutsioonide bibliograafiad, raamatukogude ja näituste kataloogid, soovitus- ning valiknimestikud.

Suure osa okupatsiooniде- ja anneksiooniaegsetest bibliograafiatest moodustavad kirjanike, heliloojate ja teadlaste personaalnimestikud. Eelmises lõigus väljatoodud nimestike liikidele võib lisada keelatud raamatute nimestikud, paikkondlikud nimestikud, eriformaadiliste trükiste bibliograafiad. Arvukalt uusi trükiseid lisandus 1988. a alanud oksjonite kataloogidest.

Nimestike kiire loetlemise järel jõuame aega, mil Viljandis alustas tegevust rakendusliku kallakuga kõrgkool. Juba esimeses lennus seati eesmärgiks teadustöö aluste tundmaõppimine ning esimeste sellelaadsete sammude astumine seminari- ja diplomitööde kaudu. Üheks väljundiks oli nimestike koostamine. Ajajärk, mida püüti korrastada, oli just Eesti Vabariigi esimene periood. Sellesse perioodi puutuvalt on Viljandis koostatud 58 eraldi või diplomitöö/lõputöö ühe osana esinevat nimestikku. Nimestikke koostasid seminari- ja diplomitöödena ka varasemad Tartus õppinud üliõpilased. Mitmesugused bibliograafilised nimestikud moodustavad tollal kaitstud 175-st diplomitööst 47%. Nende seas on nii nõukogude aega kui ka varasemaid ajaperioode käsitlevaid töid.

Viljandis koostatud esimeste mahukamate ja uute andmetega bibliograafiate näideteks võiksid olla Tiina Sule näitekirjanduse nimestik (1994), Külli Solo separaatide nimestik (1996), Merle Sammuli väikepaljunduste nimestik (1996) ning Meeli Kõlli spordikirjanduse nimestik (1997).

Sajandivahetusel kerkis seoses eesti raamatu aastaga esile maakondades trükitud kirjavara. Palju uut ja huvitavat materjali lisandus eestikeelsete raamatute nimestikest, mis on trükitud Viljandis (Lea Vinkler), Tartumaal (Anu Amor, Elina Kade, Jaanika Kutsar), Järva- ja Harjumaal (Ingrid Meltsas), Virumaal (Kadi Matt), Pärnumaal (Shvea Sogenbits), Saare- ja Läänemaal (Katrin Hänni), Valga-, Võru- ning Petserimaal (Kristiina Saar). Hiljem pöördusid paikkondlike trükiste juurde tagasi Lea Raamat Saaremaa ning meie praegune õppejõud Katrin Kannukene Helme-Tõrva raamatukirjastajate uurimise kaudu. Eraldi tähelepanu on pälvinud Tartumaa (Triin Suvi), Viljandimaa (Liina Smolina) ja Tallinna kalendrid (Merje Mändmets).

Töised suhted tekkisid Viljandi Muuseumi raamatukoguga: tudengid aitasid korrastada seal säilitatavaid eraraamatukogusid (bibliofiilide Roland Aabeli, Kaarli Naanuri, Tõnis Kihuoja kogud). Informatsiooni varem registreerimata trükistest saime ka Villem Reimani

2013. aastal toodi õppetöö Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemiast Tartusse Toomemäel asuvasse endisesse sünnitusmajja. Foto: Aldo Luud

asutatud Kolga-Jaani koguduse raamatukogu ning bibliofiil Kostel Gerndorfi väikesetiraažiliste numereeritud trükiste kollektsiooni sisu avamisel meie üliõpilaste poolt.

Ühe uurimisteemana kerkisid esile Eesti ajakirjanduses avaldatud kokkuköidetavad jutulisad. Raina Potteri, Marika Salu ja Maie Alase abil bibliografeeriti ajalehtede Jutuleht, Kaja, Lõuna-Eesti, Maa Hääl, Meie Maa, Oma Maa, Põhja Kodu, Rahvaleht, Saaremaa, Saaremaa Teataja, Sakala, Uudisleht, Uus-Eesti ning Vaba Maa jutulisasid. Võrreldes praeguse aja digiarhiivide hea ligipääsetavusega oli varasemalt probleeme füüsiliste eksemplaride kättesaamisega. Käsitletud on ka persoone, kirjastusi, sarju, auhindu ning erinevaid teemasid (luule, haridus ja kasvatus, kunst, ajalugu).

Võib tekkida küsimus, millistest allikatest said õppurid lisaks käepärasematele nimestikele veel informatsiooni. Eks ikka eelkõige nelja suurema raamatukogu vastavatest kataloogidest. 2/3 Viljandis koostatud töödest on kaitstud 1990. a-il. Siis polnud elektronkataloogid veel nii inforikkad ning palju tuli füüsiliselt liikuda. Samas on bibliograafiatega tegelemine ajamahukas. Seda olukorda aitas leevendada Ilmar Vaaro 1994–1995 Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu ning Tartu Ülikooli Raamatukogu alfabeetiliste kataloogide alusel koostatud 4971 kirjest koosnev kartoteek *Eesti raamatute üldnimestikes (1918–1940) registreerimata eestikeelsed trükised*.

Üliõpilastööde valmimisele aitasid kaasa ka teised raamatukogud, bibliofiilid ning mõistagi õppijad ise. Heaks näiteks on koostöö Eesti Spordi- ja Olümpiamuuseumi raamatukoguga, mille tulemusel valmis spordikirjanduse bibliograafia. Tihe oli koostöö Viljandi bibliofiili Eedo Jõesaarega, kes ka ise üliõpilaste töid juhendas. Samuti näitasid õppijad üles entusiastlikku, loovat lähenemist. Nii viisid rännakud üliõpilase Katrin Hänni Saaremaa Muuseumi arhiivraamatukokku ning Läänemaa, Hanila, Lihula ja Koela muuseumidesse, Katrin Kannukesel aga õnnestus kohalikku konteksti ja inimesi tundes leida üliharuldasi Tõrvas väljaantud trükiseid.

Just süvitsi lähenemisega jõuti trükisteni, mida praeguseni on nimestikes registreeritud vaid üks kord: *Suure-Jaani Naisseltsi põhjuskiri* (1920), *Eesti Jalgpalli Liidu põhikiri* (1930), *Helme-Tõrva Haridusseltsi Meeskoori 1. aastapäeva kontserdi kava* (1935), *Tallinna Võimlemise Instituudi põhikiri* (1939), *Viljandi Ühispanga 1939. aasta aruanne* (1940) jt.

Praegu võime nentida 1788 trükise esmaregistreerimist meie õpilastöödes. See tegevus on kaasa aidanud Eesti Vabariigi esimese perioodi eestikeelsete raamatute, brošüüride, nootide ja kaartide hulga täpsustamisele. Kui üldteatmeteosed pakuvad jätkuvalt vastava koguarvuna välja 25 000 või 30 000, siis praeguse seisuga saab väita, et sel perioodil ilmus vähemalt 44 000 trükist. Tegemist pole lihtsalt arvutusliku konstruktsiooniga, vaid väide tugineb andmekogumile ESTRIN 1918–1940 [*Eesti Vabariigi ajal (1918–1940) ilmunud eestikeelsete trükiste indeks*].

Käsitletavas valdkonnas on raske lõplikku korrastatust saavutada. Nii imelik kui see ka esmapilgul ei tundu, on uute, varem registreerimata trükiste lisandumine märkimisväärne. Iga uus trükiste oksjon toob juurde keskmiselt

Nii imelik kui see ka esmapilgul ei tundu, on uute, varem registreerimata trükiste lisandumine märkimisväärne. Iga uus trükiste oksjon toob juurde keskmiselt paarkümmend uut väljaannet. Samas ilmneb üha enam juhtumeid, kus trükiseid pole küll säilinud, aga me võime teistele bibliograafilistele andmetele tuginedes eeldada, et need trükised on ilmunud.

paarkümmend uut väljaannet. Samas ilmneb üha enam juhtumeid, kus trükiseid pole küll säilinud, aga me võime teistele bibliograafilistele andmetele tuginedes eeldada, et need trükised on ilmunud. Kindlasti lisandub jätkuvalt ka täiendusi põhikirjade, eelarvete, aruannete, määruste, mitmesuguste sündmuste kavade (kontserdid, etendused, näitused, spordivõistlused, jumalateenistused, Vabadussõja ausammaste avamine, ametijuubelid jms), kaartide, nootide, kalendrite, separaatide, näidendite, tootekataloogide, reklaamväljaannete ning formularide osas. Neid nn olematuid trükiseid on hakanud ka üliõpilased oma uurimustöödes kajastama. Praegu on töös põhikirjade, kalendrite ning raamatute separaatide täiendused. Lisaks sellele suunale saab edaspidi keskenduda ka eri trükiseliikide sisemisele korrastamisele.

Bibliograafiatega tegeledes on üheks tervikuks saanud nii varasemad kui ka hilisemad õppijad, õppejõud, teadlased, elukutselised bibliograafid, bibliograafiatega tegelejad, raamatukogunduse ja raamatukultuuri edendajad. Selles tegevuses annab minevik teatepulga edasi tulevikule. Ühtne vereringe võimaldab läbimõeldumat tegevust, mis on eriti oluline praeguses kiirenevas infomaailmas.

Bibliograafiatega tegeledes on üheks tervikuks saanud nii varasemad kui ka hilisemad õppijad, õppejõud, teadlased, elukutselised bibliograafid, bibliograafiatega tegelejad, raamatukogunduse ja raamatukultuuri edendajad. Selles tegevuses annab minevik teatepulga edasi tulevikule. Ühtne vereringe võimaldab läbimõeldumat tegevust, mis on eriti oluline praeguses kiirenevas infomaailmas.

Osaluskultuur raamatukogudes – minu, sinu, meie raamatukogu

Krista Lepik, *Tartu Ülikooli info- ja dokumendihalduse, raamatukogundus- ja infokeskkondade rakenduskõrghariduse programmijuht, infoteaduste lektor, PhD*

Foto: Aldo Luud

Kui kolleeg Ilmar Vaaro küsis, mis oleks minu kui infoteaduste noore õppejõu arvates oluline teema seoses Tartu Ülikoolis raamatukogunduse õpetamise 90. aastapäeva tähistamisega, vastasin kõhklemata, et selleks on osaluskultuur. Tegemist on nähtusega, mille oluline väljund on pakkuda külastajatele võimalust osaleda mäluasutuse tegevustes, panustades seeläbi mäluasutuse ja laiemalt oma kogukonna käekäiku. Otsapidi on osaluskultuur seotud *Raamatukogu* lugejaile juba tuttava IFLA *Arengu ülevaate* 4. suundumusega, mis rõhutab ühiskonnas vajadust kuulata *uusi arvamusi ning huvigruppe* ja anda neile *tegutsemisvõimalus* (Liivamägi 2014). Trendiraportis tähtsustatakse sealjuures tehnoloogiat, mis *annab jõudu üksikisikutele, suurendab kodanikuosalust ja ärivastutust* (Liivamägi 2014, lk 10). Ärgem siiski unustagem, et lõpuks on tehnoloogia vaid abivahend, kanal, mille kaudu nende eesmärkideni jõuda. Seetõttu käsitlen alljärgnevalt raamatukogude võimalusi osaluskultuuri toetamisel ja elluviimisel sõltumata tehnoloogiast.

Et kõik ausalt ära rääkida, tuleb alustada väikese ajaloolise ekskursiga. Osaluskultuur kui võimalus panustada mõne meelepärase mäluasutuse (näiteks armsa kodukandi raamatukogu) heaolusse ei ole täiesti uudne nähtus. Kui kirjutasin 2010. a-te algul sel teemal oma doktoritööd, oli põnev tõdeda, et olemuslikult kandis minu tookordne tööandja, Tartu Ülikooli Raamatukogu (edaspidi TÜR) juba 19. sajandi alguses osaluskultuuri algeid. Ehkki oluline osa TÜR-i kogudest kujunes erakogude ostmise teel, oli oluline osa annetustel, kuivõrd oma koduülikooli raamatukogu toetamine oli põhimõtte küsimus, auasi (Tankler 1997, lk 115). Kui mõned aastad tagasi oma 100. sünnipäeva tähistanud Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) puhul rõhutati, kui suur roll on muuseumi sünnis olnud sajanditagustel kogumisretkedel osalenud vabatahtlikel-haritlastel, ei pääse me samas mööda asjaolust, et esemete tookordsed annetajad ise suhtusid kultuuripärandi kogumisse teatava skepsise ning kahtlusega (Õunapuu 2011). TÜR-i puhul olid annetatava ainese väärtus

Tartu Ülikooli Raamatukogu kandis juba 19. sajandi alguses osaluskultuuri algeid.

ning annetaja staatus aga selgemad. Annetus kui oluline panus raamatukogude kogudesse (ja laiemalt sedalaadi asutuste heaolusse) mängib lähiminevikus ja tänapäevalgi tähtsat rolli (meenutagem väliseesti kirjanduse tulva 1990. a-te alguses) ning kahtlemata on sedalaadi toe näol tegemist osaluskultuuri olulise näitega. Sellega aga võimalused ühe mäluasutuse tegevuses osaleda siiski ei piirdu. Õigupoolest saab osalemist vaadelda õige mitmetahuliselt, eristades kultuurilist, majanduslikku ja poliitilist osalust (Runnel ja Pruulmann-Vengerfeldt 2014) ning seda väga erinevatel tasanditel – nii lugeja-külastaja-tarbija kui ka partneri-otsustaja rollis.

Kultuuriline osalus hõlmab ühest küljest kõige tavalisemaid tegevusi, mille tarbeks raamatukogudesse pöördutakse: raamatute laenamine, näituste külastamine jne, kuid teisest küljest ka juba mainitud annetusi ning panust sisuloome näol. Viimase puhul võib olla omajagu abi sotsiaalmeediarakendustest, mis toetavad tehniliselt kasutaja loodud sisu esitamist: nn folksonoomiad, mis koosnevad kasutajate poolt välja pakutud märksõnadest, või digitalgute läbiviimine, kus kasutaja saab täiendada säilitatava objekti kohta juba olemasolevat andmestikku jne.

Samas tasub siin julgelt küsida, kas kogu taoline osaluskultuur peab tingimata toimima sotsiaalmeedias, kuhu hoolimata interneti laialdasest levikust kõik inimesed siiski ei jõua. Saame ära kasutada ka füüsilist keskkonda, pakkudes seal kasutajatele sarnast *sisuloome* ja *interaktsiooni* võimalust. Toreda näitena võib siin välja tuua raamatupoode, kuhu on teinekord üles seatud eraldi riiul raamatuist, mille külge jäetud kleepsupaberitele on kirjutatud lühikesi arvamusavaldusi, kuidas või kellele raamat huvi pakkus. Kui alguses kirjutavad neid mõned entusiastlikumad töötajad ise, siis hiljem inspireerib see külastajaidki, olgu siis raamatutele arvustusi jätma või raamatuid lugema. Arvustused võivad olla väga napid, praktiliselt võtmesõnade tasandil: *depressiivne, aga õnneliku lõpuga*, *väga omapärane tuhkatriinulugu*, *mu 6-aastasele lapsele väga meeldis*, kuid needki annavad teistele huvilistele vihjeid, mis neid raamatus ees ootab. Me võime vaielda taoliste arvustuste hinnangulisuse üle (fenomen, mida üks professionaalne märksõnastaja reeglina väldib), kuid samal ajal ei saa alahinnata kasutajate vastastikust tuge üksteisele lugemissoovituste jätmisel. Lugemist on seega ühise osalemise kaudu võimalik muuta vägagi sotsiaalseks tegevuseks.

Lisaks kultuuriosalusele tuleb tähelepanu pöörata majanduslikule ning poliitilisele osalusele. Neist esimese puhul tasub mainida raamatukogu jaoks tekkivat võimalust kas pisut raha teenida või säästa sellega, et mõned tegevused usaldatakse kogukondade hoolde (Runnel ja Pruulmann-Vengerfeldt 2014). Viimase osalusviisi puhul on raamatukogul võimalik rõhutada oma rolli demokraatia edendajana (Runnel ja Pruulmann-Vengerfeldt 2014) poliitilisel maastikul tervikuna.

Sarnaselt kultuurilisele osalusele hõlmab majanduslik osalus kõigepealt tarbimisega seonduvat: missugust kasu saab raamatukogu kasutaja raamatukogust. Olgu selleks laenatud teavik, mida saab tagastada (võrreldes ostetud teavikuga, mille eest tuleb maksta ja mis võtab riiulis ruumi), võimalus kasutada kohapeal õmblusmasinat (võrreldes oma koju vajaliku tehnika soetamisega) jne. Siit saab aga edasi mõelda, missugused võivad olla majanduslikud hüved, mida raamatukogu saab koos kasutajaga luua. Eelnevalt mainitud annetustel on kitsaste eelarveliste tingimuste korral väga oluline majanduslik mõju, samuti ei saa alahinnata vabatahtlike töö olulisust raamatukogudes ja teistes mäluasutustes. Muuseumitöö valdkonnast on teada aga huvipakkuv ettevõtmine *Pauliinede pesupäev* (loe lähemalt raamatust *Osalus muuseumides*), mille käigus aitasid Raplamaa käsitööõpetajad Mahtra Talurahvamuuseumis muuseumi tekstiilesemeid korrastada. Korrastustööd ise nõudnuks *rohkem aega ja jõudu, kui väikesel kollektiivil on* (Laatsit 2014, lk 113), kuid tänu abilistele õnnestus omajagu tööd ära teha. Appi tulnud õpetajad said *tasuks* aga võimaluse kinnistada varasemaid museaalide säilitamise-hoiustamise alaseid *teoreetilisi teadmisi, konsulteerida erialaspetsialistiga* (Laatsit 2014, lk 113). Osalemist toetasid ka ettevõtmise lihtsus, huvitavus ning väike kingitus (toitlustamine, pisut käsitööseepi ja omakasvatatud lilletaim muuseumi poolt) (Laatsit 2014, lk 115), ehkki tõenäoliselt ei olnud siin mainitud materiaalsed hüved osaluse peamiseks motivaatoriks. Siin esitatud näite puhul tasub seega läbi mõelda, mis võiksid olla raamatukogude puhul taolised

Foto: Aldo Luud

kasutajate jaoks põnevad või harivad, kuid ühtlasi piisavalt lihtsad ja raamatukogu jaoks vajalikud tööd. Me võime siin tuua paralleele vabatahtlike tegevusega, kuid kas või *Pauliinede pesupäeva* puhul tuleb kindlasti rõhutada ettevõtmise harivat mõju osalejatele, keda ei rakendatud tööle lihtsalt pesupesijate näol. Osalusaktsioon niisugusel kujul tähendas olulist kasu kõigile asjaosalistele.

Osalusviisidest on seni kõige vähem tähelepanu pälvinud poliitiline osalus ning võib arvata, et kultuurile, mitte poliitikale pühendunud asutustena defineeritavates raamatukogudes leidub omajagu eelarvamusi selle mõiste suhtes. Eeskätt seisneb poliitiline osalus mäluasutuste kontekstis aga selles, kuivõrd kasutajat kaasatakse asutuse otsustusprotsessidesse – mil määral teda võimustatakse. Poliitiline osalus kõige minimalistlikumal kujul hõlmab kasutajate informeerimist raamatukogu tegevustest: nagu teised osalusviisid, on ka poliitiline osalus mingil määral äratundmisrõõmu pakkuv, sest sellega raamatukogus tegeletaksegi. Veel saab raamatukogu kasutajaid kaasata nendega konsulteerides: näiteks on Eesti Kunstimuuseum palunud oma Facebooki *sõpradel* valida, missugust kujundust võiks kasutada nende reklaamplakatil. Konsulteerimine eeldab seega sammu astumist kasutaja poole, et küsida tema käest nõu – initsiatiiv tuleb sel juhul asutuselt. Kasutajate võimustamisega on võimalik liikuda aga veelgi kaugemale, pakkudes neile võimalust ise initsiatiivi haarata: ERM-i *Oma näitus* (esimest korda läbi viidud 2010. a) on siinkohal sobiv näide. *Oma näituse* raames oli eraisikutel ja organisatsioonidel võimalik esitada näituseideid, millest valiti rahvahääletuse teel kaks võitjat, keda toetati rahaliselt ja muuseumipoolsete tugiisikutega oma näituse koostamisel ja väljapanekul (Tatsi 2014). Nii sündis kaks näitust: *Eesti matus* (kuraatori enda kogutud ainese põhjal) ja *UKU ja Mulgi Ukuvakk* (põhines ERM-i kogudel). Muuseumi jaoks oli *aktsioon suurel määral enese avatuse proovilepanek, kuna aktsiooniga anti väljastpoolt tulnud kuraatoreile küllaltki vabad käed* (Tatsi 2014, lk 134) ja ettevõtmine *seadis küsimärgi alla muuseumi kui institutsiooni identiteedi* (Tatsi 2014, lk 138). Kuid nüüd, 2017. a korraldatava osalusnäituse puhul on taas märgata, kuidas toimub kunagi planeeritud muuseumikeskkonna abil ühiskondlike sidemete ja koostöövormide loomine, hoidmine ja arendamine (Tatsi 2014). Osalusaktsioon, mis alguses tekitas võõristust, on muutunud kodusemaks.

Ehkki erinevate osalusviiside pakkumise ning kasutaja võimustamise näol on tegemist väga põneva ning Eestiski senisest enam koduneva nähtusega, nõuab osaluse toetamine mõnel tavapärasest erineval viisil suurt pingutust – seetõttu tasub silmas pidada teatud kriitilisi tegureid, et pingutus end ära tasuks:

- Esiteks peab osalemine pakkuma teatud väärtusi eri osapoolte jaoks (Simon 2010): teenima asutuse enda huve, aidates täita mingit eesmärki. Vastasel juhul võtab osalusaktsioon palju korraldajate aega, energiat jm ressursse, kuid tulemused jäävad arusaamatuiks nii korraldajatele kui ka nende juhtidele. Samamoodi on oluline, et osalejad ise mõistaksid ettevõtmise tähtsust – selleks tuleb tagada, et ettevõtmise viljad oleks neilegi näha. Kolmas osapool, kes osalusaktsioonide korraldajatele ei pruugi kohe meenuda, kuid on siiski oluline, puudutab kõrvalseisjaid – inimesi, kes võib-olla ise ei olegi otseselt seotud korraldatava osalusaktsiooniga, kuid kellel on võimalik kõrvalt jälgida, missuguseid tulemusi korraldatav annab (teised külastajad, teised raamatukogud, kohaliku omavalitsuse esindajad). Kas see on põnev? Kasulik kogukonnale? Missugust kasu (materiaalset või mittemateriaalset) osalejad sellest said? Inimene on oma loomult ju sotsiaalne olevus – talle meeldib *ahvida* ja see kehtib osalemise puhulgi.
- Teiseks tuleb igasuguse osalemist võimaldava tegevuse puhul läbi mõelda, kuivõrd keeruline või ajamahukas on see osalejate jaoks. *Oma näitus* oli tõsisemat ja pikemaajalist toimetamist nõudev töö, *Pauliinede pesupäev* ei eeldanud väga keerulisi oskusi, kuid ettevõtmine kestis terve päeva, digitalgutel osalemine või sobiva kujunduse soovitamine reklaamplakati tarbeks on osaleja jaoks ehk vaid minutite küsimus. Lihtsam tegevus meelitab ligi enam osalejaid (Runnel, Aljas, Pruulmann-Vengerfeldt 2014) – osalusaktsiooni lihtsuse või keerukuse alusel on seega võimalik mingil määral (!) prognoosida osalejate hulka, kellega on mahti tegeleda.
- Kolmandaks ei teki külastajatel erinevates pikemaajalist osalemist pakkuvates ettevõtmistes osalemise harjumust üleöö. Traditsiooniline mäluasutus rõhutab oma tegevuses töötajate professionaalsust ning ühtäkki külastajatega konsulteerimine või nende võimustamine võib tekitada küsimusi kõigile asjaosalistele. Samas ei välista need küsimused osalusvõimaluse pakkumist: osaluskultuuri toetamise eesmärgiks ei saa olla massiline ja kohustuslik osalemine raamatukogu tegevustes, vaid küsimus ongi osalusvõimaluses (Lepik 2013) – et sellest saaks kinni haarata ning ajapikku üheskoos edasi areneda.

Nagu eelnevast nähtub, võib osaluskultuuri ellu viia nii kultuurilises, majanduslikus kui ka poliitilises võtmes ning väga erineval tasemel: tarbijalikust osalemisest võimustatud partnerina osalemiseni. Osaluskultuur oma olemuselt ei ole seega raamatukogudes täiesti uus nähtus, küll aga võib uudseteks pidada selle teatud vorme, mis rõhutavad raamatukogu külastaja tegevusi varasemast võimustatumal kujul. Võimustamist või osalemise toetamist ei maksa peljata: kui meie jaoks on oluline raamatukogu kui oma kogukonda koos hoidva asutuse roll, siis osaluskultuuri partnerlust toetavate vormide kaudu ongi võimalik jõuda tihedama koostööni kogukonnaga – *meie* raamatukoguni.

Kasutatud allikad

Laatsit, I. (2014). Pauliinede pesupäev. Ankeet. In Runnel, P. (Toim.) *Osalus muuseumides*. Tartu, 113–117.

Lepik, K. (2013). *Governmentality and cultural participation in Estonian public knowledge institutions*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Liivamägi, M. (2014). Arengu ülevaade. *Raamatukogu*, 2, 5–10.

Runnel, P., Aljas, A., ja Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2014). Kes ütleb mida? Kellele? Osalusaktsiooni kommunikatsiooni planeerimine. In Runnel, P. (Toim.) *Osalus muuseumides*. Tartu, 39–44.

Runnel, P. ja Pruulmann-Vengerfeldt (2014). Sissejuhatus. In Runnel, P. (Toim.) *Osalus muuseumides*. Tartu, 7–12.

Simon, N. (2010). *The participatory museum*. Santa Cruz: Museum 2.0. http://www.participatorymuseum.org/read/

Tankler, H. (1997). Erakogud Tartu Ülikooli Raamatukogu komplekteerimisallikana 19. sajandil. In Saukas, R. (Toim.) *Tartu Ülikooli Raamatukogu aastaraamat 1996*. Tartu: Tartu Ülikool, 115–132.

Tatsi, T. (2014). Oma näitus. Ankeet. In Runnel, P. (Toim.) *Osalus muuseumides*. Tartu, 134–139.

Õunapuu, P. (2011). *Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Raamatukogud ja suurandmed

Suurandmed ja nende tekkimise ning haldamisega seonduv on paljude organisatsioonide igapäevatöö ja tulevik ning ilmselgelt ei saa ka raamatukogud neist üle ega ümber.

Maris Männiste
Tartu Ülikooli info- ja teadmusjuhtimise õppekava programmijuht, ühiskonnateaduste instituudi infosüsteemide assistent, doktorant

Foto: Indrek Vlassov

Amy Affelt kirjeldab 2015. aastal ilmunud raamatus James Matarazzo pöördelist uuringut, mille tulemusena selgus, et mitmed organisatsioonid olid oma raamatukogu sulgenud, kuna raamatukogu *ei suutnud enam sammu pidada sellega, mis toimus organisatsiooni sees ja kuhu see suundus tulevikus.* Kuidas siis saaksid raamatukogud ajaga sammu pidada nõnda, et neid ei peaks likvideerima kui ajast maha jäänud igandeid? Affelt (2015) väidab, et olemaks ajakohased, peavad raamatukoguhoidjad olema teadlikud suurandmetest ja nendega kaasnevatest võimalustest. Missugused võiksid täpsemalt olla raamatukogude ülesanded ja võimalused suurandmete maailmas?

Digitaalses maailmas on info loomine kiire ning lihtne. Samavõrd kiirelt kasvab igapäevaselt loodavate andmete hulk. Andmemassiivide puhul, mille suurust saab määratleda tera-, peta-, aga ka juba eksabaitides, võibki rääkida suurandmetest ehk *big data*st (Bello-Orgaz *et al*, 2016). Siiski puudub suurandmete üheselt piiritletud definitsioon. Väga tihti määratletakse suurandmeid ülisuurte andmemahtudena, mida ei ole võimalik traditsiooniliste andmebaasisüsteemide abil hallata. Hagstroem (2015) on väitnud, et vaid 0,5% globaalselt saadaolevatest andmetest analüüsitakse erinevate traditsiooniliste andmeanalüüsi-, hoiustamis- ja otsinguvahendite abil.

Väga sageli kasutatakse suurandmete kirjeldamisel kolme omadust ehk *kolme V'd* (ingl k *3 V's*), milleks on maht (*volume)*, andmeformaatide paljusus (*variety*) ning andmete tekkimise ja töötlemise kiirus (*velocity*) (Laney, 2001; Elgendy ja Elragal, 2014). Viimastel aastatel on lisandunud ka andmete väärtus (*value*), õigsus (*veracity*) (IBM, 2013), kehtivus (*validity*) ja volatiilsus (*volatility*) (Hashem *et al*, 2015). Raamatukoguhoidja ja infotöötaja elukutsega seonduvad Amy Affelti (2015) sõnul aga eelkõige andmete õigsus (*veracity)* ja väärtus (*value*). Andmete õigsuse hindamiseks tuleb hinnata allikaid ja otsisüsteeme ning selle hindamise tulemusena saabki määrata andmete kvaliteedi.

Suurandmete peamine väärtus ei tulene seega ilmselgelt toorandmetest endist (sellest, et neid on väga palju), vaid nende töötlemise ja analüüsi tulemusel saadud teadmistest (Davenport ja Dyché, 2013), mis võimaldavad teada saada kasutajate eelistusi ning vajadusi, et selle alusel arendada uusi tooteid ning teenuseid. Tõenäoliselt oleme kõik kunagi olnud mõnes toidupoes olukorras, kus peale tööpäeva lõppu teenindavad pikki järjekordi vaid kaks kassat. Suurandmete analüüsi tulemuste põhjal oleks võimalik kaardistada kõige rahvarohkemad kellaajad ning selle põhjal määrata kindlaks teenindajate vajadus ja seda mitte ainult õhtuse tipptunni ajal. Kui äriettevõtete peaeesmärgid suurandmeid analüüsides on ilmselt suunatud efektiivsuse kasvule, siis raamatukogusid peaks huvitama ka võimalus määrata andmete kvaliteeti.

Nagu eespool öeldud, saab andmete õigsust hinnata andmeallikate analüüsimise teel. Suurandmete allikateks võivad olla nt logid, klikid veebilehtedel, e-kirjad, videod, filmid, pildid, sotsiaalmeedia (Twitter, Facebook, LinkedIn jt). Just sotsiaalmeedias tekkinud ja loodud andmetest võib suur osa olla täiesti korrastamata ehk mittestruktureeritud. Suurandmeid iseloomustabki

Raamatukogusüsteemidest pärinevate andmete laiapõhjalisemat analüüsi kasutades saaksid raamatukogud oma tööd paremini korraldada ning olulisi, tulevikku mõjutavaid otsuseid vastu võtta.

erinevate andmeallikate paljusus, andmete eriilmelisus ning andmete vägagi erineva korrastatuse ehk struktureerituse aste, mis kõik koos teevad analüüsi keerukaks ja seetõttu on ka andmete õigsusele ning kvaliteedile hinnangu andmine raskendatud.

Kuigi sotsiaalmeedia platvorme on erinevaid, keskendub suur osa seni läbi viidud uuringutest siiski just Twitterile (Tufekci, 2014). Põhjuseks on hea ligipääs andmetele, vahendite olemasolu ja ka analüüsi lihtsus. Kui Facebookis on rohkem kui 50% kasutajatest muutnud oma profiilid privaatseks, siis Twitteris on selliseid kasutajaid vaid 10%. Ka on Twitteri andmestik näiteks Facebookiga võrreldes oluliselt lihtsama struktuuriga. Seetõttu ilmselt ongi Twitterist saadud andmed oluliseks uurimismaterjaliks erinevatele teadusaladele, alustades meediast ja kommunikatsioonist ja lõpetades geograafiaga.

Sotsiaalmeedia suurandmed on heaks näiteks andmetest, mille puhul tuleb omajagu vaeva näha, et need andmed tõesti väärtuslikuks osutuksid (loe: puhastada need andmed robotite poolt postitatust jms). Nt kui me tahaksime uurida, mida on erinevad Twitteri-kasutajad mõne olulise sündmuse raames postitanud ning samas ei tee selle uuringu jaoks vajalikke eeltöid, võivad pärast andmete analüüsimist tehtavad järeldused olla väärad.

Suurandmed on küll suur väärtus ja võimalus, aga nende kasutamisega kaasnevad mitmed ohud ja probleemid. Selge, et mida kaugemale arenevad analüüsitehnikad ja algoritmid, mille abil suurandmeid eritletakse, seda suurem on risk ka privaatsete andmete lekkimise osas (Bello-Orgaz *et al*, 2016). Andmete lekkimine ja privaatsus on hetkel aktuaalsed probleemid: nt Edward Snowdeni juhtum ning LinkedIn-i andmete ja Twitteri sisselogimisandmete vargus 2016. a juunis (Hutchinson, 2016).

Taani teadlased kogusid ja avaldasid OkCupid tutvumislehelt 70 000 kasutaja andmed, mis sisaldasid muuhulgas kasutajatunnuseid, sugu ja asukohta. Juhtum tõi taaskord tähelepanu alla nii suurandmete kogumise ja analüüsiga kaasnevad eetilised dilemmad kui ka uurija üleüldise eetika (Zimmer, 2016). Suurandmete kasutamisega kaasneb võimalus inimeste personaalsete andmete väärkasutamiseks – nii majanduslikuks kui ka sotsiaalseks diskrimineerimiseks, varjatud mõjutamiseks ja manipuleerimiseks, sundimiseks, tsensuuriks (Acquisti *et al*, 2015) ja seda mitte ainult äriettevõtete poolt.

Inimestel ei ole alati ka täielikku teadmist, milliseid andmeid nende kohta kogutakse ning kes ja millistel eesmärkidel neid andmeid täpselt kasutada võib. Acquisti jt (2015) osutavad, et neil harvadel juhtudel, kui inimesed on oma andmete jagamise tagajärgedest ka teadlikud, ei ole nad tegelikult veendunud oma eelistustes ehk kas ja mil määral see, et andmeid kogutakse (ning ka kolmanda osapoolega jagatakse) neid tegelikult häirib.

Et inimesi nende andmetega tehtavatest tegevustest ja õigustest informeerida, on veebiteenuste kasutajatele koostatud mitmeid privaatsuspoliitikaid. Küll aga ei ole enamik inimesi neid teenuste kasutamise puhul tõenäoliselt lugenud, vaid on pigem klikkinud *Accept* ja alustanud teenuse kasutamist. Ka Baruh ja Popescu (2015) märgivad, et inimesed ei oska privaatsuspoliitikaid lugeda või ei saa neist lihtsalt aru. Eurobaromeetri 2015. a märtsis läbi viidud uuring näitas, et vastajatest vaid 18% (n=28 000) loeb privaatsuspoliitikaid (Data protection, 2015). Lisaks selgus Eurobaromeetri 2011. a avaldatud andmete põhjal, et eestlased on Euroopas ühed kõige usaldavamad selles osas, mis puudutab privaatseid isikuandmeid ning nende erinevaid kasutusvõimalusi (Special Eurobarometer, 2011). Domineerib arusaam, et *mul ei ole midagi varjata* (74%) või et isiklike andmete kogumine on *paratamatu ning sellega tuleb leppida* (Data protection, 2015).

Teatud määral mõjutab inimeste riskikäitumist veebikeskkondades fakt, et kui reaalses, n-ö päriselus on võimalik avalik ja privaatne sfäär lahus hoida, siis keskkonnas, kus kõik tegevused on muutunud andmeteks, on see sisuliselt võimatu. Puudub teadmine, kellel ja millel on ligipääs andmetele. Inimese kohta loodud profiil, millest lähtuvalt nt reklaame pakutakse või teatud eelistusi kindlaks määratakse, võib olla koostatud nii inimese eraeluliste kui ka tööalaste andmete põhjal.

Arvestades, et tihti avaldavad inimesed informatsiooni enda kohta vabatahtlikult (nt postitavad tekste sotsiaalmeediavõrgustikesse) – mõnel juhul seejuures ka teades, kes ja millistel eesmärkidel nende kohta informatsiooni kogub ja milleks kasutab –, siis võib sellest lähtudes küsida: kas inimestel on üldse õigus soovida, et nende kohta kogutud informatsiooni ei kasutataks parema ülevaate saamiseks nende eludest ning eelistustest? Siin tekib aga alati küsimus: aga lapsed? Kuivõrd üks eelteismeline sellistele teemadele tegelikult nii laialt mõtleb? Või kas mõtleb sellele raamatukogutunnis esimest korda tahvelarvutit kasutama õppinud vanainimene, kellele lapselapsed piltide jagamiseks ja perekonnaga suhtlemiseks mõnda sotsiaalvõrgustikku profiili loovad?

Arvan, et hoolimine sellest, kas ja kes minu andmeid näeb ning mis neist edasi saab, ei ole alati seotud ükskõiksusega, vaid oluliselt rohkem teadmatusega. Teadmatusega sellest, millised on andmeanalüüsi tänased võimalused, kuivõrd lihtne on tuvastada tegelikult ka näiliselt anonüümsete andmete taga olev isik, aga ka sellest, et kuigi anname tasuta teenuse nimel teenusepakkujale kasutamiseks oma andmed, ei tähenda see veel, et loobume õigustest oma andmetele.

Kas raamatukogud saavad midagi teha, et teadmised suurandmetega kaasnevatest ohtudest jõuaks igaüheni? Nagu eespool märgitud, seostuvad raamatukoguhoidja elukutsega eelkõige sellised suurandmeid kirjeldavad omadused nagu andmete õigsus ja väärtus. Andmete õigsuse hindamiseks tuleb allikaid ja otsisüsteeme hinnata ning selle hindamise tulemus omakorda määrabki andmete kvaliteedi. Affelt (2015) peab just esimest neist, allikate analüüsimise oskust raamatukoguhoidjatele oluliseks, sest andmete õigsuse hindamisel on võimalik rakendada samu tehnikaid, mida on raamatukogudes traditsiooniliselt kasutatud erinevat tüüpi informatsiooni ja infoallikate hindamiseks.

Väga paljudel, kui mitte kõigil raamatukogudel on info jagamiseks ja saamiseks kas Facebooki või mõni muu sotsiaalvõrgustiku konto. Sellega seoses tõstatab Cervone

(2017) minu arvates olulise küsimuse: kuivõrd efektiivne on raamatukogude tegevus sotsiaalmeedias? Kas postitustest sotsiaalmeedias on raamatukogudele ka mingit reaalset kasu? Kas sotsiaalmeedias jagatavat infot saab kasutada tõestusmaterjalina, mille alusel määratakse toetussummasid või tehakse otsuseid raamatukogude laienemise või ka sulgemise kohta?

Eesti kontekstis on raamatukogude infosüsteemidest kindlasti saadud andmeid, mille alusel tehakse teatavaid otsuseid. Nt *laenutuste arv tunnis* võimaldab koostada töögraafikud nii, et ajal, kui reaalselt on rohkem külastajaid, oleks ka rohkem teenindajaid.

Tegelikult oleks üheks seni kasutamata võimaluseks Eestis raamatukogudes kasutusel oleva kolme infosüsteemi (ESTER, URRAM, RIKS) andmete uurimine ning koondanalüüs. Nende erinevate infosüsteemide puhul küll tehakse statistilisi väljavõtteid, raamatukogud jälgivad teatavaid näitajaid, kuid suuremat ja sügavamat andmebaasidepõhist analüüsi tõenäoliselt tehtud ei ole. Aga kas sellist analüüsi oleks vaja?

Christie Robinson (2016) kirjutab Skokie rahvaraamatukogu blogis, kuidas 10 rahvaraamatukogu ühise projekti käigus kasutati suurandmete analüüsitehnikaid nii, nagu iga üksik raamatukogu neid rakendada ei suudaks. Eesmärgiks oli välja selgitada, kes on raamatukogu tuumkasutajad, kas ja mille poolest nad erinevad teistest raamatukogu klientidest ning kas ja mille poolest nad erinevad riigi lõikes tervikuna.

Usun, et ka Eesti lõikes võiks selline ulatuslikum analüüs olla erinevatele osapooltele kasulik, sest kuigi iga raamatukogu eraldi teab, kes on tema sagedaseim külastaja, ei tea me tõenäoliselt siiski väga täpselt seda, kas erinevates piirkondades on teatud erisusi. Ka võiks olla ühelt poolt oluline ja teisalt ka huvitav jälgida eri andmebaaside puhul seda, milliste raamatukogude vahel külastajad liiguvad. Praegu on võimalik seda näha vaid ühe infosüsteemi lõikes. Võib-olla aitaks see ka muutuva halduskorralduse puhul põhjendada, miks siiski teatud piirkondades on vaja väikeseid rahvaraamatukogusid või vähemalt leida uusi, antud piirkonna jaoks ka tegelikult olulisi teenuseid, mida tõesti võiks pakkuda ka raamatukogu.

Raamatukogude tähtsaimale rollile, milleks on infole ligipääsu võimaldamine, on viimaseil aastakümneil olulise ülesandena lisandunud kõigile kasutajatele veebiressursside kättesaadavaks tegemine. Järjest olulisemaks muutub kasutajakoolitus, olgu siis nutiseadmete või arvutikasutuse vallas. Nuti-nupu-näppimise oskusest jääb aga ilmselgelt väheks, sestap on raamatukogude missiooniks anda nii noortele kui ka vanadele edasi teadmisi, millega tagada oma õigused ja privaatsus praeguses digitaalse reaalsuse ning suurandmete maailmas.

Raamatukogusüsteemidest pärinevate andmete laiapõhjalisemat analüüsi kasutades saaksid raamatukogud oma tööd paremini korraldada ning olulisi, tulevikku mõjutavaid otsuseid vastu võtta. Seega on raamatukogude kõige olulisemaks rolliks muutuvas digitaalses ühiskonnas just kõnealuseid teemasid selgitada ja tähelepanu juhtida nii inimeste õigustele, nende kaitsele kui ka teistele kitsaskohtadele.

Raamatukogude kõige olulisemaks rolliks muutuvas digitaalses ühiskonnas on just kõnealuseid teemasid selgitada, samuti tähelepanu juhtida inimeste õigustele ja nende kaitsele.

Kasutatud allikad

- Acquisti, A., Brandimarte, L., & Loewenstein, G. (2015). Privacy and human behavior in the age of information. *Science (New York, N.Y.)*, *347*(6221), 509–14. http://doi.org/10.1126/science.aaa1465
- Affelt, A. (2015) Accidental data scientist : big data applications and opportunities for librarians and information professionals. Medford, US: Information Today, Inc.
- Baruh, L., & Popescu, M. (2015). Big data analytics and the limits of privacy self-management. *New Media & Society*, *2015*, 1–18. http://doi.org/10.1177/1461444815614001
- Bello-Orgaz, G., Jung, J. J., & Camacho, D. (2016). Social big data: recent achievements and new challenges. *Information Fusion*, *28*, 45.
- Cervone, H. F. (2017). Evaluating social media presence: a practical application of big data and analytics in information organizations. *Digital Library Perspectives*, *33*(1), 2–7. http://doi:10.1108/DLP-10-2016-0040
- Data protection. Eurobarometer. (2015). *Euroopa Komisjon*. Kasutatud 01.04.2017. https://www.gov.uk/data-protection/the-data-protection-act
- Davenport, T., & Dyché, J. (2013). Big data in big companies. Institute for Analytics. Kasutatud 01.04.2017. http://resources.idgenterprise.com/original/AST-0109216_Big_Data_in_Big_Companies.pdf
- Elgendy, N. & Elragal, A. (2014). Big data analytics: a literature review paper. In: Perner P. (eds) Advances in data mining. Applications and theoretical aspects. ICDM 2014. Lecture Notes in Computer Science, vol 8557. Springer, Cham.
- Hagstroem, M. (2015). Big data analytics for inclusive growth: how technology can help elevate the human condition. The global information technology report. Kasutatud 01.04.2017. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GITR_Chapter1.8_2015.pdf
- Hashem, I. A. T., Yaqoob, I., Badrul Anuar, N., Mokhtar, S., Gani, A., & Ullah Khan, S. (2014). The rise of "big data" on cloud computing: review and open research issues. *Information Systems*, *47*, 98–115. http://doi.org/10.1016/j.is.2014.07.006
- Hutchinson, A. (2016). Login details of 32 million Twitter accounts leaked online – time to update your password. *SocialMediaToday*. Kasutatud 01.04.2017. http://www.socialmediatoday.com/social-networks/login-details-32-million-twitter-accounts-leaked-online-time-update-your-password
- IBM. (2013). 2013 IBM annual report - what will we make of this moment?, 1–154. Kasutatud 01.04.2017. http://www.ibm.com/annualreport/2013/bin/assets/2013_ibm_annual.pdf
- Laney, D. (2001). 3D data management: controlling data volume, velocity, and variety, technical report. http://blogs.gartner.com/doug-laney/files/ 2012/01/ad949-3D-Data-Management-Controlling-Data-Volume-Velocity-andVariety.pdf
- Robinson, C. (2016). Better services with big data. Kasutatud 01.04.2017. https://skokielibrary.info/blog/62/better-service-with-big-data/
- Special Eurobarometer. 359 attitudes on data protection and electronic identity in the European Union. (2011). *Euroopa Komisjon*. Kasutatud 01.04.2017. http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
- Zimmer, M. (2016). OkCupid study reveals the perils of big-data science. *Wired*. Kasutatud 01.04.2017. https://www.wired.com/2016/05/okcupid-study-reveals-perils-big-data-science/
- Tufekci, Z. (2014). Big questions for social media big data : representativeness, validity and other methodological pitfalls. In: *ICWSM '14: proceedings of the 8th International AAAI Conference on Weblogs and Social Media, 2014*. Pre-print.

Tartu antikvariaat nõukogude ajal

Immanuel Volkonski, *Tartu Linnaraamatukogu raamatukoguametnik, Tartu Ülikooli magistrant*

Foto: Aldo Luud

Raamatuantikvariaat on asunud Tartus Riia mäel alates 1949. aastast ehk juba ligi 68 aastat. Vaid lühikest aega 1990. aastail tegutses samas kohas raamatukauplus Greif, seejärel taas antikvariaat.

Nõukogude ajal oli Eestis ligi 160 raamatukauplust, neist antikvariaate 2–3. Kuni 1976. aastani oli antikvariaate vaid kaks – Tallinnas ja Tartus, kolmas antikvariaat avati samal aastal Viljandis. Olukord, kus Eestis oli peaaegu viie aastakümne jooksul vaid kolm ametlikku raamatuantikvariaati, erines suuresti olukorrast Eesti Vabariigis enne 1940. aastat, kui antikvariaate oli kümneid. Proportsioonide märkimisväärne vahe on ilmekaks näiteks, kuivõrd suurt ohtu nähti antikvariaatides nõukogude ideoloogiale. Nõukogude ajal võisid ainult antikvariaadid kaubelda enne 1947. aastat ilmunud trükistega. See ettekirjutus eristaski toonaseid antikvariaate teistest raamatukauplustest.

Antikvariaadi algus

Nõukogudeaegse antikvariaadi ametlikuks algusajaks oli 1. september 1944. a, kuid selle juured ulatuvad palju kaugemale, nii Saksa okupatsiooni aega kui ka Eesti Vabariigi esimesse perioodi. Eestit okupeerides natsionaliseeris nõukogude võim kõik raamatukauplused, nii ka antikvariaadid. Neist jäeti alles vaid kaks, mis omakorda moodustati mitmete natsionaliseeritud raamatukaupluste kokkuliitmise teel. Tartus olid nendeks teadaolevalt Friedrich Vanatalu raamatu-, tapeedi- ja seemnekauplus, tollase aadressiga 21. juuni tn 37 (praegune Ülikooli 1) ja Richard Antiku Tartu raamatu- ja kunstiantikvariaat aadressiga Suurturg 8 (praegune Raekoja plats 8). Neist esimene oli antikvariaadi pea- ja teine abikauplus. Juba 1945. a suleti abikauplus Raekoja platsil ning alles jäi vaid Ülikooli tänaval asunud kauplus, mille ruumides, muide, tegutses hiljem raamatukauplus Teadus. Mille põhjal tehti valik, et just need kaks kauplust üheks ja ainsaks Tartu Raamatuantikvariaadiks liita, ei ole teada.

Friedrich Vanatalust (1889–1959) on teada, et tal oli Eesti Vabariigi ajal mitmeid kauplusi, 1930. a proovis ta ka kirjastamist. Richard Antiku (1901–1998) näol on tegemist isikuga, kes on andnud suure panuse ka Eesti raamatukogundusse. Tema antikvariaadi kohta olen leidnud rohkem andmeid. R. Antik avas oma kaupluse 1942. a, paar kuud peale Eesti Rahva Muuseumi Arhiivraamatukogust lahkumist, kus ta viimased 15 aastat juhataja ametit oli pidanud. Saksa okupatsiooni ajal oli eraisikuil teatavasti lubatud kauplusi avada. On teada, et oma äri avamiseks ostis Antik Eesti Vabariigi ajal loodud antikvariaadi Vaht kogud. R. Antik põgenes enne nõukogude okupatsiooni algust välismaale, tema kauplus aga natsionaliseeriti.

Nagu mainitud, oli antikvariaadi peakaupluseks Friedrich Vanatalult üle võetud kauplus Ülikooli tn 1. Kaupluse esimeseks ärijuhiks sai Jaan Kaplinski vanaisa, omaaegne suurärimees Jaan Raudsepp. Tegemist oli äärmiselt tegusa ja eestimeelse inimesega, kes ka ise enne sõda raamatukaupluste omanik oli. Võimalik, et viimatimainitu tõttu ta selle ametikoha saigi. Ent üsna pea sai võimudele selgeks, et nad olid mitte kõige parema valiku teinud. Aina selgemaks sai, et hr Raudsepa eestimeelsus kuidagi nõukogude ideoloogiaga ei klapi.

Antikvariaadid täitsid nõukogude korra tingimusis olulist ülesannet – hoidsid käibel meie kultuuripärandit.

Temast püüti lahti saada, mis 1950. a ka õnnestus. Konkreetne põhjus pole teada, kuid läbi aastate on parteiprotokollides mainitud Raudsepa mittenõukogulikku suhtumist ja minevikku. Ühes protokollis tõdetakse suisa, et Raudsepa aususes ei saavat küll kahelda, kuid kapitalist jäävat kapitalistiks ning sellisele ametikohale tuleb leida tõeline nõukogude inimene.

Muutuste aeg

Lisaks ärijuhi vahetusele koliti kauplus aasta varem, s.o 1949. a suurtest ja avaratest ruumidest 21. juuni tänaval Riia tänavale askeetlikesse tingimustesse. Põhjus taas ideoloogiline: Riia tn 35 (praegu Riia 7) ruumides tegutses Akadeemilise Raamatu venekeelsete raamatute osakond ja oli sobimatu, et antikvariaat on ruumide poolest eelisolukorras. Väiksemate ruumide tõttu vähendati ka töötajate hulka üheksalt neljale.

1950. a asendati kõik Eesti raamatukaupluste nimed numbritega; Tartu antikvariaat sai raamatukaupluseks nr 42. Miks ümbernimetamine toimus, pole teada, kuid ilmselt oli tegemist ulatuslikuma ümberstruktureerimisega terves Nõukogude Liidus. Taas said Tartu raamatukauplused nime 1963. a, kui peakauplus kuulutas välja avaliku nimekonkursi. Tõsi küll, antikvariaat miskipärast mitte.

Kui seni oldi isemajandav ettevõte ja alluti otse ENSV Riikliku Kirjastuskeskuse müügiosakonnale, siis 1951. a-st allutati antikvariaat raamatukauplusele nr 2 (hilisem raamatukauplus Ülikooli), millest sai Tartu peakauplus.

Antikvariaadi ametlik funktsioon

Antikvariaadi peamiseks ja ametlikuks ülesandeks oli nn teise ringi ja eeskätt just vanaraamatutega kauplemine, aga ka nende vahendamine raamatukogudele ning muuseumidele. Kuna muuseumidel olid keelatud tehingud eraisikutega, siis oli antikvariaat ainsaks võimaluseks mõne vanema huvipakkuva trükise soetamiseks.

Vanaraamatuga kauplemise luba asetas antikvariaadi monopoolsesse seisu, mistõttu oli kauplus populaarne elanikkonna seas laiemalt: sageli oli ukse taga lausa järjekord, seda peamiselt raamatuid müüki toovate inimeste näol. Tegelikult oligi see ainsaks kohaks, kuhu müüa oma üleliigseid raamatuid ja kust osta mõnd vanemat raamatut.

Tulenevalt kaupluse väikestest ruumidest (9 m² tagaruum ja 30 m² müügiruum) ei saadud kõike pakutavat vastu võtta. Piiriks oli *ca* 5000 raamatut, mis eeldas nende väga head tundmist. Lausa absurdselt kõrged nõudmised seadis kauplusetöötajaile juba 1951. a *Raamatukaubanduse käsiraamat*, milles on kirjas, et müüja peab

1949. a koliti Tartu raamatuantikvariaat suurtest ja avaratest ruumidest Riia mäele askeetlikesse tingimustesse. Riia tn 7 (varem Riia 35) asuvais ruumides on see pood tegutsenud juba ligi 68 aastat. Fotod: Helari Hellenurm

teadma iga kaupluses oleva raamatu sisu. Loomulikult ei olnud see realistlik ja probleeme tekitas ainuüksi juba keelatud raamatute meelespidamine. Igas antikvariaadis pidi olema vastav raamatuna üllitatud nimekiri, kuid kuna see alatasa uute nimetuste ja autoritega täienes, polnud kõigi meelespidamine võimalik. Nii osteti vahel teadmatusest ka keelatud kirjandust, mis alles hiljem nimekirju kontrollides ilmnes. Sellistel puhkudel kehtis mitteametlik kokkulepe, et inimene, kes oli raamatud vastu võtnud, ostis need ise ära. Vastasel korral oleks tekkinud puudujääk, sest neid raamatuid edasi müüa ei olnud lubatud. Ametlikult poleks tohtinud sellist olukorda muidugi tekkidagi ja igast veast oleks pidanud teavitama antikvariaadi üle kontrolli teostanud Glavlitti. See aga tähendanuks probleeme töötajatele ja nii oli omavahel sõlmitud salajane kokkulepe, kuidas asi maha vaikida ja eelarvet tasakaalus hoida. Raamatuid võttis vastu ja hindas reeglina juhataja, kuid teatava vilumuse saavutamisel võis selle õiguse saada ka müüja. Antikvariaadis müüdud raamatute juurdehindlus oli 20%. Kontrolli antikvariaadi üle teostati nii varjatult kui ka avalikult. Esimesel juhul kontrollis Glavliti töötaja justkui tavakülastajana avariiuleid või üritas osta või müüa midagi keelatut, et kaupluse töötajaid võimalusel lubamatult tegevuselt tabada. Teisel juhul oli tegemist inventuuriga või lihtsalt tagaruumi läbiotsimisega. Antikvariaadi tagaruum oli kohaks, kus toimusid ostutehingud eraisikutega. Kuna kontroll oli range, siis esines ka vahelejäämisi. Enamasti oli siis tegemist kas keelatud kirjandusega, asutuste templitega või arvele võtmata raamatutega või siis erinevusega hindamisakti ja raamatu tagaküljel oleva templi vahel, millega see trükis müügis oli. Vahelejäämisele võis järgneda noomitus, preemiast ilmajäämine või isegi töökoha kaotus, rääkimata probleemidest Glavlitiga.

Antikvariaadi salajane funktsioon

Võiks ju arvata, et karistuste hirmus püüti iga hinna eest riske vältida, kuid üllataval kombel avaldub siinkohal hoopis antikvariaadi salajane roll, mis muutis selle niigi eripärase kaupluse täiesti ainulaadseks. Nimelt oli just antikvariaat hoolimata rangetest ettekirjutustest ja keelatud raamatute nimekirjadest see koht, kus neid trükiseid kõigest hoolimata liikus. Nii toimus ametliku kauplemise varjus aktiivne letialune äri, millel on ka selge kultuurilooline väärtus. Kultuurilooline selle poolest, et tänu säärasele letialusele ärile pääses palju eesti kirjandust hävitamisest, kuigi motiivid polnud alati ehk isamaalised.

Nagu nõukogude ajal kõikjal, toimis ka antikvariaadis n-ö *ringkaubandus*, nagu seda nimetas peakaupluse endine juhataja Brigita Rink – määravaks said isiklikud tutvused ja see, mis ametikohal keegi töötas ning millele ligipääsu omas. Kaubad olid toona *valuuta*. Antikvariaat oma ainulaadsete kaubaartiklitega oli eriti hinnas, kuid tõeliselt väärtuslikule kraamile oli ligipääs vaid valitutel. Ja siin saabki avalikuks üks loo põnevamaid tahke.

Asjade ametlik käik pidanuks olema selline: inimene toob raamatud kauplusse, kus pädev töötaja need ära hindab ja registreerib, teine töötaja kannab raamatu tagaküljele hinna koos muude andmetega ja lööb sinna kaupluse templi, misjärel raamat pannakse avariiulile müüki. Kogu tegevus pidi toimuma rangelt tagaruumis, kuhu tavainimesel muidu asja polnud kui ainult müügitehinguks. Ent reaalselt oli välja kujunenud valitud seltskond, kellele need reeglid ei kehtinud. Peamisteks privilegeeritud klientideks olid mitmed bibliofiilid, aga ka ülikooli professorid, kel olid antikvariaaditöötajatega soojemad suhted ja kes oma soovinimekirjade alusel raamatud juba enne avariiulile jõudmist

Friedrich Vanatalu raamatu-, tapeedi- ja seemnekauplusest, tollase aadressiga 21. juuni tn 37 (praegune Ülikooli 1) tehti 1944. a Tartu antikvariaadi peakauplus. Neist ruumidest mindi 1949. a Riia mäele. Foto: Helari Hellenurm

endale said. Need ei pruukinud alati keelatudki olla, lihtsalt nõutumad raamatud, mis ei oleks avaletil kaua seisnud. Kuid kõige märkimisväärsem on asja juures see, et liikus ka keelatud kirjandust, mis tähendas töötajaile suurt isiklikku riski. Ja see risk võeti; küll väga kindlate inimestega, kuid siiski võeti. Kuidas sellised tutvused ja usaldus saavutati, oli ilmselt väga individuaalne. Sellise konspiratiivse äriga päästeti palju väärt kirjandust.

Kuid olukord, kus avariiuleile midagi haruldast naljalt ei jõudnud, jäi silma ka avalikkusele. Vanadest ajalehtedest võib leida pettunute artikleid, kes noomivad antikvariaaditöötajaid, et teatud inimesed on teistest soositumad. Loomulikult polnud jutt keelatud kirjandusest, vaid lihtsalt tutvuste kaudu eelisjärjekorras raamatute hankimisest. Oli ju antikvariaadis võimalik täita soovisedel ning soovitud raamatu saabudes saadeti soovijale teade. Kui keegi selle raamatu enne endale jõudis napsata, siis võidi seda teadet ootama jäädagi. Neile nurinaile vastasid nii Tartu kui ka Tallinna antikvariaadi juhatajad leheveergudel viisaka tõdemusega, et tõepoolest on olemas püsikliendid, kelle soovidega enam arvestatakse.

Richard Antiku Tartu raamatu- ja kunstiantikvariaadist aadressiga Suurturg 8 (praegune Raekoja plats 8) sai Tartu antikvariaadi abikauplus aastaiks 1944—45. Foto: Helari Hellenurm

Põrandaalused konkurendid

Klientuuriga seoses ei saa mainimata jätta legendaarseid üle-eestilise kuulsusega põrandaaluseid raamatukaupmehi, vendasid Artur ja Aleksander Elbet. Mehed olid juba Eesti Vabariigi esimesel perioodil raamatukaupluste omanikud, kauplused aga natsionaliseeriti. Peale riigistamist hakkasid nad tegutsema varjatult. On huvitav seik, et vennad olid osanikud ka omaaegses antikvariaadis Vaht, mille mäletatavasti ostis ära Richard Antik. Antikvariaat Vaht natsionaliseeriti samuti, seega olid vennad Elbed nüüd veidral moel ühtaegu justkui oma kaupluse kliendid ja konkurendid. Vennad tegutsesid nõukogude ajal omaette ning käisid raamatuid hankimas eri linnades – Artur peamiselt Tallinnas ja Aleksander Viljandis. Arturi ärimudel seisnes suuresti selles, et ta kord nädalas Tallinna antikvariaadist raamatuid ostmas käis ja need siis Tartus vaheltkasuga maha müüs. Mõlemal vennal oli oma klientuur, kes nende Tartusse naastes juba ostuvalmis oli. Mis müümata jäi, see viidi antikvariaati. Kuna ka antikvariaadil oli täita plaan, siis tähendasid vennad kauplusele otsest konkurentsi. Kuid kõigest hoolimata oli olemas vastastikune lugupidamine, sest kokkuvõttes aeti ühist asja. Ka Elbed tegelesid nii bibliofiilse kui ka keelatud kirjandusega.

Lisaks Elbedele tegutsesid ka nn sahkerdajad. Vanadest ajaleheartiklitest võib leida kauplusetöötajate pahaseid repliike nende aadressil, kes lausa antikvariaadi ukse taga järjekorras olevatelt inimestelt raamatud liiga odavalt ära ostvat.

Antikvariaat oma nägu kaotamas

Alates 1960. a-te keskpaigast hakkas Tartu antikvariaadil plaanitäitmist raskendama tavaraamatukaupluste uus praktika – nn teise ringi raamatutega kauplemine. Selle ajani kuulus kasutatud raamatutega tegelemine ainult antikvariaatide ampluaasse. Tegelikult oli ka tavalistel raamatukauplustel õigus juba 1950. a-test alates kasutatud raamatutega tegeleda – see tõik on välja toodud toonastes raamatukaubanduse käsiraamatutes, kus lausa rõhutatakse defitsiitsete ehk läbimüüdud raamatute ringluse vajalikkust. Kuid reaalsus kõneles muust: antikvariaate juurde ei loodud, suur hulk raamatuid oli keelatud ja vanaraamatuga võisidki kaubelda vaid antikvariaadid. 1960. a-te keskpaigast hakkas muutuma ka Tartu antikvariaadi tegevus. Nõukogude ajal olid nii iseseisvusaegsed kui ka väliseesti trükised peamisteks ja pea ainsateks kontaktideks tõe ning vaba minevikuga. Antikvariaadi toonased kliendid oskasid seda kirjandust küll jätkuvasti hinnata, aga samas jõudis antikvariaadi lettidele aina rohkem tollaseid lääne moe-, sisekujundus- ja autoajakirju, millega oli küll hea plaani täita, kuid millel puudus bibliofiilne väärtus. Kui algselt oli Tartu antikvariaadi puhul tegemist täiesti omanäolise ja erilise hõnguga nišikauplusega, siis nõukogude okupatsiooniaja teises pooles selle asutuse eripära vähenes. Oma palge kaotamist mõjutasid ka kehvad ruumid. Korduvalt anti Tartu antikvariaadile lootust uutele ja suurematele ruumidele, kuid lootuseks see jäigi. Kogutud andmete põhjal saab tõdeda, et antikvariaadid oleksid rõõmuga oma rolli täitnud, kuid toonane riigikord seadis neile poliitiliste ja õiguslike sanktsioonidega omad piirangud. Hoolimata viimasest kurvavõitu noodist täitsid antikvariaadid nõukogude korra tingimusis olulist ülesannet – hoidsid käibel meie kultuuripärandit.

Foto: Reet Olevsoo

Noored luuletajad kogunesid Tartus – *Noorte Luuleprõmm 2017*

Millest oli noorte inimeste loodud luuleteostes juttu?
Oma elust muidugi, tunnetest, poliitikast, leidus nii sõnamängu kui ka irooniat.

Ädu Neemre, *Tartu Linnaraamatukogu laste- ja noorteosakonna juhataja*

17. veebruaril sai haridusmessi *Intellektika 2017* raames teoks esimene Eesti koolinoorte luulelugemisvõistlus *Noorte Luuleprõmm*. Tartu Näituste Messikeskuses toimunud omakirjutatud luule võistulugemisel astusid üles 26 noort luuletajat.

Noorte Luuleprõmmu eellugu sai alguse 2016. aasta suve lõpupäevil, mil Tartu Linnaraamatukogu laste- ja noorteosakonda astus sisse Jaan Malin, kirjanikunimega Luulur, kes tegi meile ettepaneku korraldada koolinoorte omaluule võistulugemine ehk luuleprõmm. Ettevõtmine tundus meile nii huvitav kui ka vajalik, lõime käed ja asusime asjaga tegelema.

2016. aasta sügisest aasta lõpuni jõudsime korraldada kaks kohalikku võistlust, mis läksid igati korda ja andsid põhjust ettevõtmist jätkata. Niimoodi jõudsimegi 2016. aasta lõpuks mõtteni – ikka Jaan Malini toel – korraldada 2017. aastal esimene vabariiklik *Noorte Luuleprõmm*. Koostasime juhendid ja saatsime need kõigepealt maakondadesse kultuuri ja haridusega tegelevatele ametnikele. Tartu Näituste Messikeskuse inimesed aga leidsid meie kavandatava ürituse ja tegid ettepaneku korraldada vabariiklik võistlus noortemessil *Intellektika*. See oli teretulnud ettepanek: kohe panimegi paika võistulugemise lõpliku kuupäeva, milleks sai 17. veebruar 2017.

Vahepealne korraldustöö enam nii edukas ei olnud: ametnikud ei osutunud kuigi asjalikeks partneriteks (eks neil istus kuklas haldusreform) ja korraldajatel tuli otsima hakata usaldusväärsemaid kaasalööjaid. Need me ka leidsime, nimelt maakondade keskraamatukogude lastetöötajate näol.

Nõnda kogunesidki 17. veebruaril Tartu Näituste Messikeskuse C-halli 26 noort ja julget luuleprõmmijat koos saatjatega, et välja selgitada paremad luuleloojad ning ettekandjad. Loomulikult oli kohal žürii – Jaan Malin, Ädu Neemre ja Ewa Roots, aga hääletada said ka kuulajad.

Võisteldi kolmes vanusegrupis: kuni 11-aastased, 12–15-aastased ja 16–19-aastased. Kõige arvukamaks kujuneski 16–19-aastaste vanusegrupp, kus oli luuletajaid koguni 14. Kust siis tuldi omaloodud luulet lugema? Tartust ja Tartumaalt, Valgamaalt, Harjumaalt, Võrumaalt, Läänemaalt, Lääne-Virumaalt, Viljandimaalt ning Põlvamaalt.

Millest oli noorte inimeste loodud luuleteostes juttu? Oma elust muidugi, tunnetest, poliitikast, leidus nii sõnamängu kui ka irooniat. Hindamisel oli aluseks tekstide sisukus, originaalsus ja loomulikkus, esinemisjulgus ja ilmekus, aga ka selge ning kõva hääl!

Kuulanud ära kõik esinejad, tegi žürii koos publikuga oma otsuse. Kes olid *Noorte Luuleprõmmul* parimad?

11-aastaste ja nooremate vanuserühmas tuli esikohale **Elise Belov** Luunja Keskkoolist, teisele kohale **Aleksejs Kazins** Priimetsa Koolist Valgamaal ja kolmandaks **Marii Mathisen** Keila Koolist. 12–15-aastaste luuleprõmmijate seas võitis **Rahel Ariel Kaur** Võru Kreutzwaldi Koolist, II koha sai **Helina Kont** Tartu Tamme Koolist ning III koha **Getter Mägi** Kehra Gümnaasiumist. 16–19-aastastest võitis **Karl-Christoph Rebane** Läänemaa Ühisgümnaasiumist, teise koha pälvis **Marcus Müürsepp** Võru Gümnaasiumist ja kolmandaks tuli **Liine Palu** Viljandi Gümnaasiumist.

Sellel aastal on võistulugemine nüüd tehtud ja on lootust, et see ei jää esimeseks ega ka viimaseks korraks. Niisiis, kolleegid, hoidke silma peal luuletamishuvilistel kodukoha noortel, ja kohtumiseni taas Tartus!

Niisiis, kolleegid, hoidke silma peal luuletamishuvilistel kodukoha noortel, ja kohtumiseni taas Tartus!

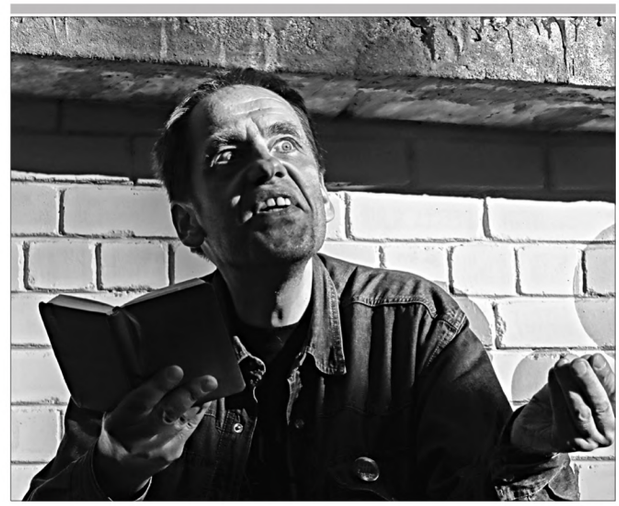

Foto: Jinn Bug

Mis asi on luuleprõmm?

Jaan Malin, *luuletaja, kirjanikunimega Luulur*

Peamine, mis iseloomustab ühte korralikku omaloodud luule võistuesitamist – luuleprõmmu ehk *poetry slam*i, on õhkkond, kus nii esinejad kui ka publik tunnevad end ülivabalt, naudivad oma ja teiste luulet ning esinemist. Rõhutan, et *poetry slam* ehk luuleprõmm on pigem olemise loominguline vorm, mitte mingi kindel kirjandužanr, mida ka koolis õpetatakse. Pole probleemi suruda lehest loetud uudis suuliselt esitatavasse vormi ning see kasvõi samal õhtul ette kanda. Kui õhtujuht kutsub lavale järgmise esineja, vaibub sumin, rahvas kuulatab, annab esinejale võimaluse. Pealegi on see ju põnev, põnev ühest küljest teada saada, millest seekordne poeet pajatab, teisest küljest on omaette elamus jälgida esineja kehakeelt, nautida etteastet.

Millega on ikkagi tegu, kas kirjandusõhtu või võistlusega? Kõlab küll natuke harjumatult, aga mõlemaga.

*Poetry slam*i sünd jääb 1980. a-te keskpaiga USA-sse. Mõned allikad on olnud ka täpsemad ning pakkunud aastaarvuks 1986 ja sünnilinnaks Chicagot. *Poetry slam* ehk eestikeelse vastena *luuleprõmm* on omaloodud, seni avaldamata luule lugemise võistlus. Vaste *luuleprõmm* tekitati eesti keelde Tallinnas Uue Maailma kogukonnas juba 2007. aastal. Luuleprõmmu žürii valitakse publiku seast. Üldjuhul on hindajaid kas viis inimest või seltskonda, kellele antakse numbritahvlid, kus saab esinejaid hinnata 0-st 10-ni. 0 punkti antakse tekstile, mis oleks võinud ka kirjutamata jääda ning 10 punkti tekstile, mis kuulajates vaimustust tekitab. Kuidas žürii valitakse, sõltub juba korraldajatest: mõnikord otsitakse hindajaid alles kohapeal ja maksimaalselt suvaliselt, mõnikord kutsuvad korraldajad publiku hulka inimesi, kes nende kujutluses võiksid žüriisse kuuluda, mõnikord hindavad üksikud inimesed ning mõnikord laudkonnad.

Luuleprõmm pakub võimalust esineda ja võistelda. Oluline on ka see, et luuleprõmm kui võistlus juhatab kirjanduse juurde inimesi, kelle jaoks kirjandus on seni olnud rohkem nagu igav kohustus. Sageli ei viitsitagi KIRJALIKKU teksti lugeda. Mida siis teha? Luuleprõmm sündis põhjusel, et ajast aega on enamikule inimestest olnud meeltmööda igasugune võistlus ning et kuulates ollakse hoopis parema meelega valmis teksti vastu võtma. Tõsi, palju on ka väga head luulet, mis on kirjutatud eeskätt omaette lugemiseks. Ettekantavate luuletuste juures ei panda rõhku mitte niivõrd vormipuhtusele, vaid pigem esineja vahetusele, teksti otsekohesusele ja päevakajalisusele.

Euroopas toimus esimene õnnestunud *poetry slam* 1996. a Münchenis. Ligi 200 pealtvaatajat oli tunnistajaks kümne poeedi ülesastumisele, etteastete vahele põimiti *live*-muusikat ning õhtu lõpuks oli plaanitud ka tuntud DJ-de programm. Üritus oli menukas ega jäänud viimaseks ning kuni tänaseni on München üks olulisemaid luuleprõmmude korraldamise keskusi Saksamaal. Samast aastast levisid luuleprõmmud ka Šveitsis ning Austrias. Kuna luuleprõmm on ikkagi võistlus, eksisteerivad seal ka reeglid. Tundub, et osaliselt ehmatab just see reglementeeritus paljusid n-ö klassikalisi luuletajaid. Võib siiski kinnitada, et olukord pole üldsegi hull, sest just reeglid loovad kindla raami ja seega ka enam-vähem võrdsed tingimused kõigile.

Korraldusliku külje eest hoolitseb õhtu juht, keda lühendatult kutsutakse MC (lühend ingliskeelsest mõistest *Master of Ceremony*). MC ülesandeks on esinejate tutvustamise kõrval žürii kokkupanek pealtvaatajate hulgast ja punktide lugemine. Tekstide hindamisel võib juhtuda, et tekivad lahkhelid žürii ning ülejäänud publiku vahel. Ka selliste konfliktsituatsioonide rahumeelne lahendamine on MC kohustus. Üldjuhul on MC-deks ürituse korraldajad.

Kuna esiplaanil on ikkagi tekst, mitte *performance*, siis pole lubatud kostüümid, muusikainstrumendid, laulmine ega aksessuaarid. Selge on aga, et nt räpi või hiphopi sugemetega tekstide puhul ei ole kerge tõmmata piiri retsiteerimise ja laulmise vahele või normaalse ning ülepingutatud riietumise vahele.

Luuleprõmmu eripära ning ilmselt ka eelis on tema intiimsus: publiku ning poeedi vaheline kontakt, teatav lähedus, sest iga lavalolija tunneb endas ära endise kõrvaltvaataja ning publiku iga liige on potentsiaalne esineja. Prõmmud on kõigile avatud nii kaasaelamiseks kui ka ise lavale astumiseks. Loomulikult ei maksa eitada, et staažikamate slämmarite vahel on tekkinud teatav ühtekuuluvustunne: poeete, kes järjekindlalt üritustel üles astuvad, nimetatakse koondnimetusega *slamily* ehk siis *slam*-perekond. Viimane aga ei tähenda seda, et tegemist on suletud ringiga, pigem vastupidi. Juba ürituste loomupärane avatus välistab kapseldumise.

Ei eksisteeri piiranguid, mis määraksid, milline on *õige* slämmtekst. Teoreetiliselt võib see olla nii proosa kui ka luule või hoopis häälikutest koosnev tekst/lugu (inglise *sound poetry*, saksa *Lautpoesie* või prantsuse *poesie sonore* ehk kõlaluule). Teemade poolest ning meelelahutuslikust printsiibist tulenevalt kalduvad tekstid tihti seksi ja narkootikumidega seotud valdkonda. Sellele vastukaaluks on aga ka väga palju päevakajalisi teemasid, poliitikutega seotud nalju ja irooniat või klišeedega mängimist. Ka argipäev, selle banaalsus ja rutiinsus on slämmiloomesse oma tee leidnud. Viimasel ajal on märgata luuleprõmmu ja püstijalakomöödia segunemist.

Jalust rabatud

Karl-Christoph Rebane

Ma ei taha!
Ma ei taha sind!
Ma ei taha sind näha!
Ma ei taha sind näha kellegi teisega!

Ma saan!
Ma saan hakkama!
Ma saan hakkama hästi!
Ma saan hakkama hästi ilma!
Ma saan hakkama hästi ilma rikkumisega!

Ma ei taha sind!
Ma ei taha sind enam!
Ma ei taha sind enam kunagi üksi näha!

Ma saan hakkama hästi!
Ma saan hakkama hästi ilma sinuta!
Ma saan hakkama hästi ilma!
Ma saan hakkama hästi!
Ma saan hakkama!
Ma saan!

Ma
ei saa ...

Mul ei ole levi,
mul ei ole leviteerimisvõimet –
ma ei oska sind jalust rabada.

See on mu uks,
see on mu ukselävi –
ma ei oska sind jalust rabada.

Elu on mäng,
elu on läbi –
ma ei oska sind jalust rabada.

Oma huuled vastu sind
ma ammugi närind –
ma ei oska sind jalust rabada.

Mu maa ja maailm,
mu hingetee värin –
ma ei oska sind jalust rabada.

Mu uni, mu päev,
mu lootuse päring –
ma ei oska sind jalust rabada.

Mõnumagusad hetked,
ma lõpuks sind väärin –
ma ei oska sind jalust rabada.

Kuid rabatud said,
mu peoski su sääris –
sa ikka oskad mind jalust rabada.

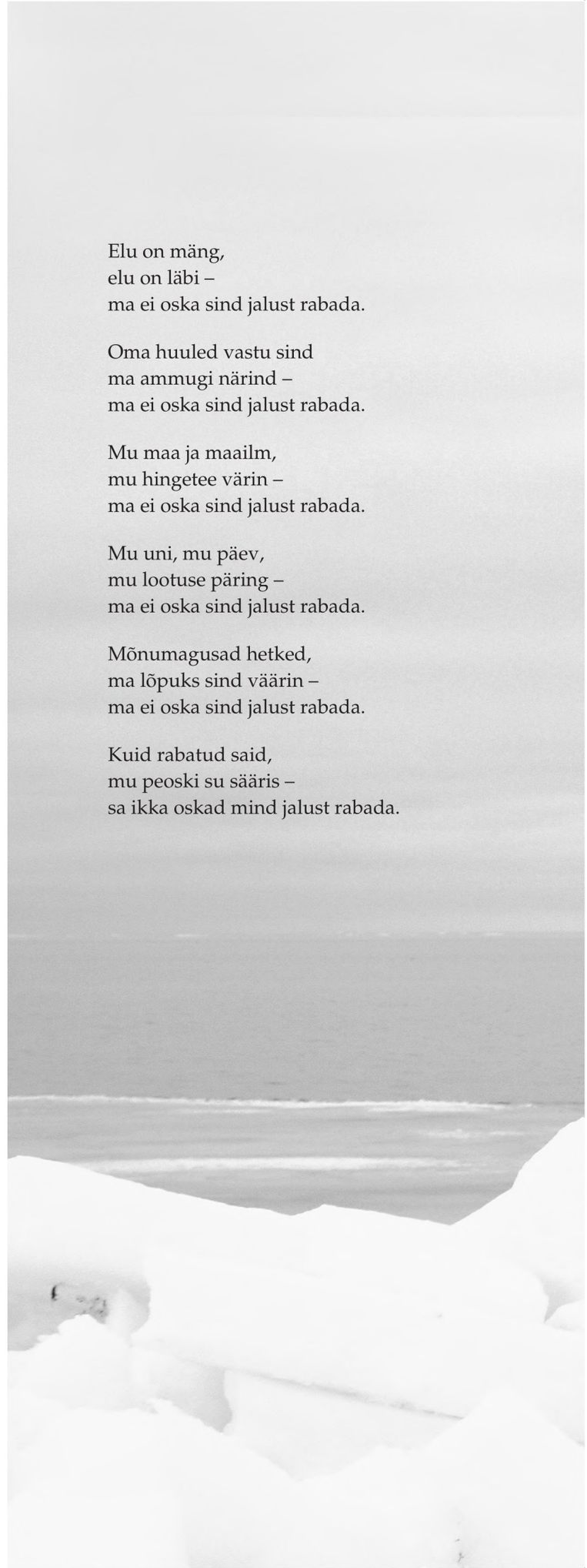

Karl-Christoph Rebane
Läänemaa Ühisgümnaasiumist
oli *Noorte Luuleprõmmul* menukas.

Foto: Maris Rebane

Foto: Teet Malsroos

Lastekirjanduse tibusid loetakse kevadel

Anneli Kengsepp
Eesti Lastekirjanduse Keskuse arendusjuht

Lastekirjanduse Keskuses on heaks tavaks saanud igal varakevadel tulla kokku lastekirjanduse aastakoosolekule, et heita hindav pilk möödunud aasta lastekirjandusele.

Tänavu 2. märtsil tulid 2016. aasta raamatutest ülevaadet saama raamatukoguhoidjad, õpetajad, kirjastajad, kirjanikud, illustraatorid ja teised lastekirjandusehuvilised kõikjalt üle Eesti. Mida siis kuulda sai? Aasta 2016 läheb ajalukku kindlasti ühe kaaluka ja koguka lastekirjandusaastana. Võiks lausa öelda, et ilmus rohkem kui kaks lasteraamatut päevas – kokku pea 800, neist üle neljandiku algupärandid.

Esiotsa jääb aastasaagist silma just raamatute rohkus, kuid hea on tõdeda, et ka lastekirjanduse sisu taseme üle kurta ei saa. Lastekirjanduse aastakoosolekul saime kuulda kokkuvõtvaid ettekandeid **Jaanika Palmilt** algupärasest eesti lastekirjandusest, **Krista Kumbergilt** tõlkelastekirjandusest ja **Viive Noorelt** lasteraamatute illustratsioonidest. Esimeste ettekannete põhjal kirjutatud artiklid ilmusid 31. märtsil ajalehes Sirp, mistõttu on siin ära toodud vaid üldistused.

Võib öelda, et umbes ühe kolmandiku algupärasest lastekirjandusest moodustasid kordustrükid, olulisel kohal on siin klassikute teosed uues või vanas kuues ja mitmesugused muinasjutukogumikud. Eesti lastekirjandust on rohkelt rikastanud pea kõiki lugejate vanusegruppe hõlmavad käsikirjakonkursid. *Põlvepikuraamatu* konkursi sihtgrupiks on kõige nooremad, lastejutuvõistlus *Minu esimene raamat* kutsub kirjutama lugusid 5–9-aastastele ja noorteromaanivõistluse sihtrühmaks on 14–18-aastased lugejad. Põnevaks teeb lastekirjanduse maastiku alati ka debütantide lisandumine: kirjutajaid on kindlasti rohkem, kui avaldada jõutakse. 2016. a ilmunud luulekogud moodustasid mõnusa terviku, milles leidus luulet kõigile vanusegruppidele. Mudilastele ilmus hea hulk nauditavaid pildiraamatuid, millest mõneski on käsitletud tundlikke teemasid nagu näiteks inimese elukaar. Samuti on väikelasteraamatute valik väga mitmepalgeline ja teemadelt rikas. Jutukogumikud on toredad, kuid rohkem ootaks pikemaid lastele mõeldud tekste. Heameelt tegi loomaraamatute ja realistlike juturaamatute rohke ilmumine. Suurematest lastest ja noortest pajatavaid lugusid võiks olla muidugi rohkem ning nende puhul ootaks enam sügavust ja mitmetasandilisust. Kui Jaanika Palm esitas oma ettekande pealkirjas küsimuse *Kas me sellist lastekirjandust tahtsimegi?*, siis lõpetuseks ta tõdes, et just seda me ootasime. Tahtsime ju palju eriilmelisi teoseid eri autoritelt.

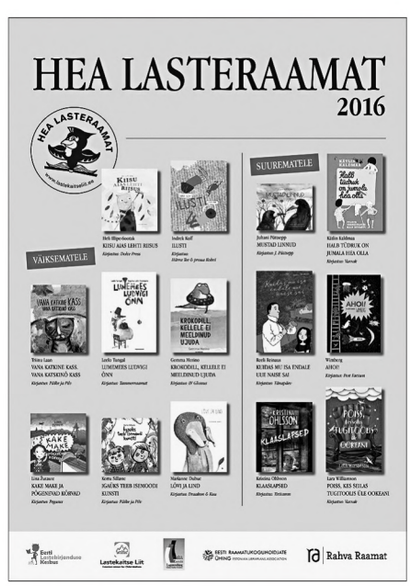

Krista Kumberg tõi ettekandes *Tõlkekirjandus teeb uut ja vana* üldistavalt välja, et tõlkeilukirjandust ilmub meil võrreldes algupärasega koguseliselt ikka tunduvalt rohkem. Eelmisel aastal anti välja pisut üle 200 tõlgitud ilukirjandusliku lasteraamatu. Lugejal on, mida lugeda, ja loodetavasti inspireerivad need raamatud ka meie autoreid oma uute teoste kirjutamisel. Tõlkeilukirjandusest on pooled raamatud mõeldud kuni 7-aastastele lastele, teisest poolest on kaks kolmandikku 8–12 aasta vanustele ja üks kolmandik noortele. Endiselt on enim tõlkeid ingliskeelsest kirjandusest – 83. Tõlkeid rootsi keelest on tänu sarjadele 19, saksa keelest 17, prantsuse keelest 13, soome keelest 12 ning teistest keeltest vaid üksikuid eestindusi. Ka tõlkekirjanduse puhul tuleb tõdeda, et hulgaliselt kordus- ja juurdetrükke avaldatakse klassikast. Siinjuures võiks erilise näitena välja tuua J. K. Rowlingi raamatu *Harry Potter ja saladuste kamber* 17. juurdetrükini jõudmise.

Viive Noor hindas ettekandes *Terad ja sõklad* mulluste lasteraamatute illustratsioone. Nagu pealkirigi viitab, tõi ta näiteks nii silmatorkavat täiuslikkust kui ka viiteid arenguruumile. Saame olla tänulikud, et Eestis korraldatakse igal aastal konkursse *25 kauneimat Eesti raamatut* ja *5 kauneimat Eesti lasteraamatut*, mis pööravad tähelepanu just raamatute kunstilisele vormile ning vormi ja sisu kooskõlale. Tunnustamine ja professionaalne tagasiside annab alati ainest analüüsiks meis endis.

Üheks soovituseks, mille alusel eelmisel aastal ilmunud lasteraamatutest väärt lugemivara otsida, on Eesti Lastekaitse Liidu eestvedamisel valitud head lasteraamatud. Lastekaitse Liit on *Hea lasteraamatu* tiitlit välja andnud alates 2009. a-st. Valikut on aidanud teha lastekirjandusega igapäevaselt kokku puutuvad asjatundjad Lastekirjanduse Keskusest, Eesti Lugemisühingust ja Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingust. Tunnustatud teosed kuulutati välja samal lastekirjanduse aastakoosolekul ja tänati ka raamatute autoreid ning kirjastajaid. Tiitliga *Hea lasteraamaat* pärjatud raamatud said tunnustava kleebise ning raamatukogudes juhatavad nende raamatuteni lugejaid Rahva Raamatu poolt trükitud plakatid.

Foto: Teet Malsroos

Autoriõiguse aspekte nüüd ja perspektiivis

Ivi Smitt, *RR-i parlamendiinfo keskuse juhtiv spetsialist autoriõiguse alal*
Karmen Linask, *RR-i parlamendiinfo keskuse juhataja*

Autoriõiguse sisuliste normide areng lähtuvalt tehnoloogiate kättesaadavusest on muutnud õigusi nii kaitstava sisu kui ka ainuõiguste osas. Seetõttu tuletagem meelde mõningaid digitaalkeskkonnaga seotud autoriõiguse nüansse ning vaadakem selles vallas ka tulevikku.

Autoriõiguse kaitse seadusandlikul tasemel ulatub 18. sajandisse, kui 1710. aastal võeti Inglismaal vastu esimene autoriõigusi reguleeriv õigusakt – *The Statute of Anne*. Sellest ajast pärineb autoriõiguse olulisim printsiip: autorile kuulub eksklusiivne õigus lubada või keelata oma teose kasutamine (kopeerimine) ning teose kasutajal tuleb autorilt eelnevalt luba küsida. See põhimõte kehtib ka tänapäeval, kuid autorile kuuluvale kopeerimisõigusele on lisandunud mitmeid õigusi, mida mõnisada aastat tagasi ei olnud veel võimalik ette näha. Õigus oma teost üldsusele kättesaadavaks teha on võrreldes kopeerimisõigusega uus õigus, mis loodi WIPO autoriõiguse lepingu vastuvõtmisega 1996. a. Kättesaadavaks tegemise õigus on seotud eelkõige autoriõiguse kaitsega digitaalses keskkonnas. See tähendab, et ka internetis on autoriõigused kaitstud ning autoril on õigus kindlaks määrata, kuidas tema teost tohib kättesaadavaks teha ja millisel viisil kasutada.

Üldiselt saab autoriõigusega kaitstud teoseid kasutada kahel juhul: seaduses ettenähtud vaba kasutuse juhtudel või kokkuleppel autori või õiguste haldajaga.

Vaba kasutuse erandid

Üldiselt saab autoriõigusega kaitstud teoseid kasutada kahel juhul: seaduses ettenähtud vaba kasutuse juhtudel või kokkuleppel autori või õiguste haldajaga. Kuigi autoriõiguse seaduslikul tasemel reguleerimise eesmärk oli kaitsta autori huve, on alati eeldatud, et need peavad olema võrdsustatud ühiskonna huvidega laiemalt. Vaba kasutuse erandid piiravad autoriõigusi eesmärgiga toetada sõna- ja loomingu-vabadust, mis omakorda loovad eeldused kultuuri ja teaduse arenemisele. Autoriõiguse seaduse neljas peatükk sätestab vaba kasutuse erandid, mis võimaldavad teose kasutamist autori nõusolekuta. Siiski peab ka vaba kasutuse puhul meeles pidama nn kolmeastmelist testi. Nõuded tulenevad enamikest rahvusvahelistest autoriõigusealastest lepingutest ning seavad vaba kasutuse eranditele kindlad tingimused. Kolmeastmeline test tähendab, et teose mistahes kasutusviis ei tohi olla vastuolus teose tavapärase kasutamisega, kahjustada põhjendamatult autori seaduslikke huve ning on seaduses otseselt ette nähtud (autoriõiguse seadus, edaspidi AutÕS, § 17).

Avalikud arhiivid, muuseumid ja raamatukogud võivad oma kogusse kuuluvat teost kasutada motiveeritud mahus näituse või kogu tutvustamise eesmärgil.

Autoriõiguse seaduses on sätestatud vabakasutuse reeglid avalikele arhiividele, muuseumidele ja raamatukogudele (AutÕS § 20). Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta on avalikel mäluasutustel õigus oma kogusse kuuluvat teost teatud juhtudel reprodutseerida. Reprodutseerimine on igasugune kopeerimine, kaasa arvatud teose üleskirjutamine, mahajoonistamine, salvestamine ja failist koopia tegemine. Avalikud arhiivid, muuseumid ja raamatukogud võivad oma kogusse kuuluvat teost kasutada motiveeritud mahus näituse või kogu tutvustamise eesmärgil. Siinjuures on oluline tähelepanu pöörata motiveeritud mahu nõudele. Kuigi seadus ei defineeri motiveeritud mahtu, peab kasutus jääma eespool kirjeldatud kolmeastmelise testi raamesse. Autoril on seejuures voli teose kasutus vaidlustada, kui ta leiab, et see riivab tema seaduslikke huve. Kogude või näituste tutvustamise eesmärgil on levinud kirjandusteoste esikaanepiltide kasutamine raamatukogu veebilehel. Pilti teose esikaanest tuleb vaadelda omaette teosena, sest raamatukaane kujundusega seotud õigused kuuluvad selle loojale – kujundajale. Sellise kasutuse puhul tuleb samuti järgida motiveeritud mahu piirangut, nt esikaanepildi kujutamine terve plakati ulatuses ületab tõenäoliselt motiveeritud mahu piiri. Üsna levinud on ka raamatututvustused sotsiaalmeedia vahendusel. Enamik sotsiaalmeediakanaleid (Facebook, Twitter) on jätnud endale õiguse kasutada üleslaaditud sisu mistahes viisil, sh ärilisel eesmärgil, kuid teose õiguspärase kasutuse eest vastutab teose kättesaadavaks teinud isik. Seda peavad silmas pidama ka raamatukogud, sest tegevused vaba kasutuse erandi raames ei või toimuda ärilisel eesmärgil.

Laenutusõigus

Teose laenutamise õigus on levitamisõiguse alaliik. Reeglina on ka selle õiguse realiseerimiseks vaja autori nõusolekut, kuid avalike arhiivide, muuseumide ja raamatukogude puhul on tegemist vaba kasutuse erandiga. Laenutamine on teose, selle koopia või muu loomeresultaadi andmine ajutiseks kasutamiseks üldsusele avatud asutuse kaudu otsese või kaudse varalise või ärilise kasu saamise eesmärgita (AutÕS § 13 lg 4). Raamatukogul on õigus autori, esitaja ja fonogrammitootja nõusolekuta teost ja teose helisalvestist koju laenutada, kuid nimetatud isikutel on õigus saada kojulaenutamise eest tasu. Tasu maksmine toimub Autorihüvitusfondi vahendusel ning audiovisuaalse teose või helisalvestise autorile, esitajale ja fonogrammitootjale makstakse tasu teda esindava kollektiivse esindamise organisatsiooni kaudu. Audiovisuaalse teose kojulaenutamine avalikust raamatukogust on lubatud vaid juhul, kui filmi esmasalvestuse tootja on andnud selleks loa. Erandiks on Eesti Päevalehe *Eesti filmiklassika* sarjas ilmunud filmid (v.a *Nimed marmortahvlil*) ning ainult Tallinnfilmi või Eesti Rahvusringhäälingu poolt tiražeeritud salvestised, mida raamatukogud võivad koju laenutada.

Raamatukogul on õigus autori, esitaja ja fonogrammitootja nõusolekuta teost ja teose helisalvestist koju laenutada, kuid nimetatud isikutel on õigus saada kojulaenutamise eest tasu.

Järjest suurema osa raamatukogude kogudest moodustab digitaalne sisu. Üheltpoolt on see vastus kasutajate ootustele, teisalt ongi suur osa (teadus) kirjandusest loodud ainult digitaalsel kujul. 2016. a kulutati maailma raamatukogudes kokku ligi 30 biljonit eurot raamatute, ajakirjade, andmebaaside ja teiste inforessursside ostmiseks[1]. On selge, et raamatukogud on huvitatud nende peamiselt riigi rahastamisel soetatud ressursside kasutajatele kättesaadavaks tegemisest võimalikult suures ulatuses. Autoriõiguse kehtiv regulatsioon seab siin aga teatud piirangud.

Laenutusõigus on kohaldatav ainult teose füüsilistele koopiatele. Digitaalsetele teenustele (sh muusikafailidele, e-raamatutele) kohaldub üldsusele kättesaadavaks tegemise õigus. Autori selle varalise õiguse osas ei ole raamatukogudele erandit tehtud. Samas ei pruugi õiguste omajad olla huvitatud e-raamatute müügist raamatukogudele, sest nende laenutamise eest ei ole ette nähtud traditsioonilisele raamatule sarnast laenutushüvitist.

Raamatukogud peavad ka meeles pidama, et nende kogudes olevate teoste õigused ei kuulu iseenesest mäluasutusele, õiguste üleminek tuleb eelnevalt

[1] http://www.eifl.net/news/better-copyright-reform-education (10.04.2017)

Raamatukogud peavad ka meeles pidama, et nende kogudes olevate teoste õigused ei kuulu iseenesest mäluasutusele, õiguste üleminek tuleb eelnevalt kokku leppida.

kokku leppida. Teose kasutamisel viisil, mis väljub seaduses ette nähtud vaba kasutuse juhtudest, tuleb küsida autorilt või õiguste omajalt (enamasti kirjastajalt) nõusolekut ning fikseerida teose kasutuse eesmärk, ulatus ja tähtaeg litsentsilepingus. Litsentsilepingu sõlmimine on eriti oluline ärilise eesmärgiga kasutuse puhul. See annab mõlemale osapoolele kindluse, et teost kasutatakse õiguspäraselt ning aitab vältida hilisemaid vaidlusi.

Õiguste omaja luba tuleb küsida ka ilma otsese ärilise eesmärgita kasutuse korral. Nt juhul, kui teos on avalikus võrgus vabalt kättesaadav, ei anna see õigust teost oma avalikule veebilehele kopeerida. Eelnevalt tuleb autorilt küsida, milline kasutusviis on lubatud.

Vabakasutuslitsentsid

Kasutajate rõõmuks on järjest levinum võrguväljaannetele vabakasutuslitsentsi lisamine. Vabakasutuslitsentsid on autoritele loodud valmislahendused oma teostele kasutustingimuste seadmiseks ning annavad kasutajale teavet, kuidas võib teost kasutada. Tuntuimad on Creative Commonsi loodud kuus litsentsitüüpi, mis on kombineeritud neljast tingimusest: autorile viitamine (*Attribution*), jagamine samadel tingimustel (*ShareAlike*), ärilisel eesmärgil kasutamise keeld (*NonCommercial*) ja teose muutmise ning tuletatud teose loomise keeld (*NoDerivs*). Creative Commonsi litsentsiga teose tunneb ära vastava ikooni või litsentsinimetuse järgi, mis on tavaliselt lingitud konkreetse litsentsi veebilehele.

Vabakasutuslitsentsi lisamine osutab, et vabalt kättesaadav teos on autoriõiguse kaitse all, kuid võimaldab selle vaba kasutust teatud tingimustel. Autorile aga annab see võimaluse oma teost vabalt levitada ning tagada teose kasutus sobivail tingimusil.

Euroopa Komisjoni autoriõiguse reformipaketist

2016. a septembris avaldas Euroopa Komisjon autoriõiguse direktiivi eelnõu ettepaneku, mis on üks osa digituru reguleerimisest[2]. Poole aasta jooksul on eelnõu leidnud rohkelt vastukaja ja põhjustanud enneolematut lobitegevust Euroopa institutsioonide koridorides. Ettepanekul on kolm peamist eesmärki: digitaalse sisu parem kättesaadavus internetipõhiselt ja piiriüleselt; täiendused teadus- ja haridussisu käsitlevate autoriõiguste osas ja puudega inimeste kaasamine; õiglane ja jätkusuutlik turg loovisikutele, loometööstusele ja ajakirjandusele. Et parandada juurdepääsu Euroopa rikkale kultuuripärandile, soovitakse autoriõiguse uue direktiiviga toetada raamatukogusid, muuseume ja arhiive teoste digiteerimisel ning piiriüleselt kättesaadavaks tegemisel. Raamatukogusid puudutab neli valdkonda: kultuuripärandi kopeerimine säilitamise eesmärgil, teoste kasutamine illustreerival eesmärgil õppetöös, teksti- ja andmekaeve ning müügil mitteolevate teoste kopeerimine ja kättesaadavaks tegemine. E-laenutamise küsimus on eelnõust välja jäetud. Eelnõule on esitatud rida täiendusettepanekuid, sh raamatukogusid esindavate organisatsioonide poolt nagu IFLA, EBLIDA ja LIBER. Järgnevalt vaatleme, milline on Euroopa Komisjoni eelnõu ja milliseid ettepanekuid on tehtud.

Raamatukogudel on juba täna õigus teha oma kogus olevast teosest **koopia säilitamise eesmärgil**, kuid erand ei ole kohustuslik kõigis EL-i liikmesriikides. Uus eelnõu teeb erandi ülevõtmise kohustuslikuks ja võimaldab digiteerida kõikides formaatides teoseid. Raamatukogude arvates peaks eelnõu sisaldama sellele võimalusele selget viidet, et digiteerimine ja säilitamine saaks toimuda ka võrgustike koostööna ning piiriüleselt. Lisaks säilitamisele on sageli tarvis teha koopiaid töö otstarbel (nt õiguste tuvastamine, ekspertiis), suhtlusel teiste asutustega (nt enne teose näitusele saatmist).

Direktiivi eelnõu artiklid 7–9 täpsustavad võimalusi, kuidas **müügil enam mitteolevaid teoseid** raamatukogudes kättesaadavaks teha, et mh soodustada teoste piiriülest levikut. Müügil mitteolev teos tähendab, et seda ei ole enam tavapärases müügivõrgus, nt raamatupoes müügil. Sellisel juhul oleks võimalik sõlmida litsentsileping autorite esindusühinguga. Muuhulgas nähakse ette laiendatud kollektiivset litsentsimissüsteemi, mis võimaldaks esindusühingul sõlmida lepinguid ka nende autorite nimel, kes ei ole ühingu liikmed. Selline litsentsimudel on kasutusel nt Soomes ja Rootsis.

Raamatukogude jaoks on ainult litsentsilepingutele tuginev süsteem probleemne, sest õigustraditsioon on EL-i liikmesriikides erinev. Nt Eesti raamatukogude tegevus põhineb autoriõiguse seadusest tulenevatel eranditel ja litsentsilepingute sõlmimise praktika on vähene. Nii mitmeski liikmesriigis puuduvad esindusühingud teatud tüüpi teoste autorite esindamiseks. Nt Eestis ja Maltal puudub kirjanike esindusühing, Sloveenias on ainult kunstnike esindusühing. Esindusühingute tegevus ei pruugi katta nt tasuta

Raamatukogudel on juba täna õigus teha oma kogus olevast teosest koopia säilitamise eesmärgil, kuid erand ei ole kohustuslik kõigis EL-i liikmesriikides. Uus eelnõu teeb erandi ülevõtmise kohustuslikuks ja võimaldab digiteerida kõikides formaatides teoseid.

[2] http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016PC0593&from=EN (10.04.2017)

levitamiseks mõeldud teoseid nagu postkaardid, plakatid ja ürituste kavad, millel on oluline kultuuriline ning uurimuslik väärtus. Probleeme on ka nõukogude perioodil avaldatud teostega, mille väljaandjat enam ei eksisteeri.

Seetõttu teevad raamatukogusid esindavad organisatsioonid ettepaneku lisada litsentsidel põhineva lahenduse kõrvale ka seadusest tulenev erand, juhuks kui esindusühingut ei ole või esindusühing ei saa väljastada litsentse näiteks teose internetis kättesaadavaks tegemiseks. See annaks raamatukogudele seaduses ettenähtud võimaluse oma kogudesse kuuluvate mitteturustatavate teoste digiteerimiseks ja internetis kättesaadavaks tegemiseks. Autorid aga saavad õiguse hüvitisele (nagu praegu raamatute laenutamise ja kopeerimise eest).

Teksti- ja andmekaeve võimaldab digivormis teabe (nt tekst, heli, pildid, andmed) automatiseeritud analüüsi. Teksti- ja andmekaevet on käsitletud ka kui *uut lugemist*. On vaieldud, kas tegemist on üldse autoriõigusesse puutuvaga, sest autoriõiguse põhimõtete järgi ei ole faktid ja andmed autoriõigusega kaitstavad. Teatavatel juhtudel võib teksti- ja andmekaeve hõlmata materjali, mis on kaitstud autoriõigusega, eelkõige seoses teoste või muu materjali kopeerimisega. Nt vajab Eesti Keeleressursside Keskus tekste, et teha teadlastele eestikeelseid tekste digitaalsel kujul ja vajalikus vormis edasiseks uurimiseks kättesaadavaks. Kehtiv direktiiv näeb juba praegu ette teadustöö erandi, mille alla võib teksti- ja andmekaevet liigitada (AutÕS § 19 p 3). Teksti- ja andmekaeve erand on olemas Suurbritannia ja sellest aastast ka Eesti autoriõiguse seaduses (AutÕS § 19 p 3 ja p 3[1]). Direktiivi eelnõu artikkel 3 sätestab teksti- ja andmekaeve konkreetse erandi teadusorganisatsioonidele. Raamatukogud jätab erand ebakindlasse olukorda, sest ei ole selge, kas see kohaldub alati ka raamatukogudele (nt nendele, mis ei ole teadusasutuse haldusalas). Oluliseks eelduseks teksti- ja andmekaeve teostamisel on õiguspärane juurdepääs teostele, s.t teos peab olema teadusasutuse raamatukogus või on teadusasutusel nt litsentsilepinguga juurdepääs andmebaasile. Erand võimaldab teostada teksti- ja andmekaevet ainult teadusuuringute eesmärgil. Raamatukogud kasutavad oma põhifunktsioonide täitmiseks (nt teoste kirjeldamine, süstematiseerimine hõlbustamaks info kiiremat leidmist) aina rohkem tehnilisi lahendusi. Nt võimaldab spetsiaalne tarkvara digiteeritud jt digitaalsel kujul teoste puhul välja tuua teose metaandmed nagu teose pealkiri, autor jms, aga ka teostada täistekstotsinguid selliselt, et nähtav on vaid otsisõna puudutav tekstilõik. Tekstikaeve võimaldab hõlpsamalt leida vajalikku infot, mis viib infootsingu uuele kaasaegsele tasemele ja seeläbi hõlbustab uurimis- ning teadustööd.

Oluliseks eelduseks teksti- ja andmekaeve teostamisel on õiguspärane juurdepääs teostele, s.t teos peab olema teadusasutuse raamatukogus või on teadusasutusel nt litsentsilepinguga juurdepääs andmebaasile. Erand võimaldab teostada teksti- ja andmekaevet ainult teadusuuringute eesmärgil.

Millised on veel ettepanekud?

Lisaks on raamatukogusid esindavad organisatsioonid tõstatanud rea teemasid, mida direktiivi eelnõu praegu otseselt ei puuduta. Üks nendest puudutab autoriseeritud töökohti ehk arvutiterminale, mille vahendusel raamatukogud digiteeritud või digitaalsena loodud väljaandeid kasutada võimaldavad. Kui ei ole kokkulepet autori või kirjastajaga, võivad raamatukogud digitaalsete teoste kasutamist võimaldada vaid raamatukogus asuvatest spetsiaalsetest terminalidest. Tänapäeva tehnika ja kasutajate ootused on aga muutunud ja 2001. a-l kehtestatud reeglid on aegunud. Ettepanek on, et kasutajad saaksid raamatukogus digikogudele ligi pääseda kõigist seadmetest, sh turvatud Wi-Fi-võrgu kaudu ka isiklikest seadmetest. Teoste kopeerimist kaitseksid tehnilised kaitsemehhanismid.

Raamatukogud teevad tihedat koostööd nn raamatukogudevahelise laenutuse raames, kus edastatakse teise raamatukogu lugejatele artikleid või väljavõtteid raamatutest. Teenus on eriti oluline teadlastele, uurijatele ja tudengitele, kes saavad keskenduda oma uurimistööle ühes liikmesriigis, hoides kokku raha ja aega. Eestis on nt olnud situatsioon, kus Tartu Ülikooli doktorant ei saanud oma uurimistöö tarbeks artikleid Norra raamatukogust, kuna Norra litsentsimissüsteem ei võimaldanud teoste piiriülest kasutust. Seetõttu on oluline, et igast liikmesriigist oleks võimalik üksikuid koopiaid tellida.

E-raamatu laenutamise küsimus vajaks samuti konkreetsemat lahendust. Euroopa Kohtu otsus (Case C-174/15) *Vereniging Openbare Bibliotheken v Stichting Leenrecht*[3] selgitab mõningal määral, millistel juhtudel on lubatud e-raamatu laenutamine sarnaselt paberraamatuga. Lahendust vajab olukord, kus kirjastus keeldub e-raamatuid raamatukogule müümast või seab litsentsilepinguga kitsendavaid tingimusi, nt keelates e-raamatu laenutamise.

Käeolevast artiklist jääb mahupiirangu tõttu välja erandi ettepanek, mis puudutab teoste kasutamist õppetöös illustreerival eesmärgil. Erand eksisteerib ka praeguses õiguses, kuid seda täpsustatakse just digikeskkonnas piiriülese õppe osas. Välja jääb ka Marrakeši lepingu kohaldamise eelnõu nägemispuudega isikutele teoste kättesaadavaks tegemise kohta, mille puhul lisandub samuti piiriülene mõõde.

Autoriõiguse direktiivi eelnõu arutelu kestab veel mõnda aega. EBLIDA, IFLA jt raamatukogusid esindavad organisatsioonid kutsuvad üles avaldama direktiivi eelnõu suhtes aktiivselt arvamust. Raamatukogudel on info piiriülese liikumisega seoses oluline roll ning seda ei saa jätta tähelepanuta[4].

---

[3] http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-174/15 (10.04.2017)

[4] http://www.eblida.org/news/a-joint-call-for-copyright-reform.html (10.04.2017)

Kuidas saab Omniva kaudu perioodikat tellida?

Vastab Omniva perioodikateenuse haldur Mariliis Randmer:

Perioodika tellimiseks on kaks võimalust – postkontoris või **minuajakirjandus.ee** keskkonnas.

Esimese variandi puhul on lihtne – tuleb minna postkontorisse ning klienditeenindaja abiga kõik soovitud perioodikatellimused vormistada.

Siinkohal tuleb meeles pidada, et tellida saab ainult neid väljaandeid, mis on postkontori tellimiskataloogis olemas.

Kas kõiki väljaandeid ei saagi Omniva kaudu tellida?

Omniva on tellimuste vahendaja, mis tähendab, et meie kaudu saab tellida vaid neid väljaandeid, mida kirjastused ise on soovinud meie kaudu tellitavaks teha. Kuigi suurem osa väljaandeid on meil olemas, siis on erandeid, mida meie vahendusel tellida ei saa. Sellisel juhul tuleb soovitud väljaande tellimiseks pöörduda kirjastuse poole.

Kas kõiki väljaandeid saab ka minuajakirjandus.ee keskkonnas tellida?

Omniva **minuajakirjandus.ee** keskkonnas on võimalik tellida vaid neid väljaandeid, mis on selles keskkonnas tellitavad. Võib juhtuda, et mõnda väljaannet selle kanali kaudu tellida ei saa. Me teeme omalt poolt kõik, et sealt oleks võimalik aina rohkem väljaandeid tellida.

Kuidas saab rahvaraamatukogu minuajakirjandus.ee keskkonnas perioodikat tellida?

Raamatukogud saavad **minuajakirjandus.ee** keskkonnas tellida sisselogitud kasutajatena. See on oluline selleks, et raamatukogu saaks tellimuse eest tasuda arve või krediidiga. Sisselogitud kasutaja puhul saame olla kindlad, et arvele läheb õige arve saaja asutuse nimi.

Selleks, et rahvaraamatukogu saaks tellida arvega ning arvel oleks õige arve saaja, peab kohalik omavalitsus tegema raamatukogule volituse. Volitus on vabas vormis kirjutatud avaldus, mille allkirjastab digitaalselt allkirjaõiguslik isik ning edastab selle aadressile kliendihaldus@omniva.ee .

Ühel avaldusel võib olla mitme raamatukogu info. Avaldusele tuleb kirjutada järgmine info:

1) andmed isiku kohta, kellele soovitakse õigused anda (tema ees- ja perekonnanimi, isikukood, kontakttelefon ja e-posti aadress tööandja juures);

2) andmed selle kohta, millisteks tegevusteks soovitakse isikule õigusi anda (nt perioodika tellimiskeskkonna õigused, saadetiste vormistamise ja jälgimise õigus, kirjade saatmise õigus);

3) andmed selle kohta, kas volitus on tähtajatu või tähtajaline (tähtajalise volituse puhul tuleb avaldusele märkida ka tähtaeg, millal volitus lõpeb).

Mida teha siis, kui tellimise käigus tekib mõni tõrge või midagi jääb arusaamatuks?

Meie tublid kliendihaldurid on alati valmis aitama. Neile saab kirjutada aadressil kliendihaldus@omniva.ee . Aidata saab ka meie klienditoe osakond – info@omniva.ee .

omniva

RK TELLIMINE 2017

Aastatellimus 30.-
Poolaasta tellimus 15.-

- Eesti Posti/Omniva saidil **www.omniva.ee**
- **Eesti Posti/Omniva postkontorites**

Fotod: Teet Malsroos

Iga uus teema on köitev

Mihkel Voldi interjuu
Mare Rannaga

Mare Rand, soovin Teile palju õnne Friedrich Puksoo auhinna puhul! Pälvisite selle auhinna monograafia *Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus* eest. Tartu Ülikooli Kirjastus üllitas selle raamatu 2015. aastal. Selles rikkalikult illustreeritud teoses käsitlete paeluvalt šveitsi universaalõpetlase Konrad Gessneri (1516–1565) taimejoonistuste kollektsiooni kujunemist ja saatust. 1804. a ostis Tartu Ülikooli Raamatukogu Saksamaalt Hofist kolm ajalooliste taimejoonistuste köidet, milles on 350 taimekujutist. Seda tehti Tartu Ülikooli botaanikaprofessori Gottfried Albrecht Germanni (1773–1809) nõuandel. Kakssada joonistust neis köiteis on kuulunud Konrad Gessneri kogusse. Neist ligi pooled on Gessneri loodud või tema poolt täiendatud. Mis oli Teile Konrad Gessneri kollektsioonis ning sellesse puutuvas kõige lummavam?

Tänan õnnitluse eest! Kolm folianti taimejoonistustega manuskriptide kogus oli meil üldjoontes teada kui Konrad Gessneri taimejoonistuste kogu, milles pidi sisalduma taimekujutisi ka mõnelt teiselt tema kaasaegselt botaanikult. Täpsema määratluseni jõudsin töö käigus. Mind lummas juba esimene tutvuminegi sajanditetaguste õpetlaste ja nende tööviljaga, see toimus ühe päringuga seoses paarkümmend aastat tagasi. Sealt jäigi kummitama üks teadusajalooalane mõistatus ja selle lahendamine oli tõesti lummav. Lummav oli ka paljude ligi 500-aastaste taimejoonistuste tase – uurimuslik täpsus detailides, hea kunstnikukäsi, loomutruu koloriit jm. Lähemal uurimisel julgesingi just need joonistused omistada Gessnerile endale. Võib

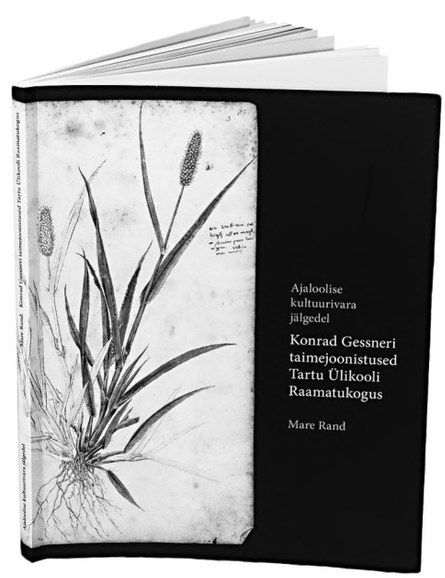

tõesti kahetseda, et Gessner oma ulatuslikku ja teedrajavat uurimistööd lõpule ei jõudnud viia: botaanikateaduse arengule oleks see olnud olulise tähendusega.

1992. a ilmus Tartu Ülikooli Kirjastuselt Teie ja Ingrid Loosme koostatud publikatsioon ülikooli esimese rektori Georg Friedrich Parroti ja ülikooli raamatukogu looja Karl Morgensterni kirjavahetusest a-il 1802–1803. Selle kommenteeritud väljaande koostamist tunnustati Puksoo auhinnaga 1993. a. Olete tegelenud eri sajandeist pärit kirjalike allikatega. Teie bibliograafias on nii kunsti- kui ka muusikateemalisi, nii Isaac Newtoni kui ka orientalistikaga seonduvaid, nii *Academia Gustaviana*, Peterburi teaduste akadeemia kujunemise kui ka nõukogude akadeemikute kirjavahetustega seotud töid. Ühesõnaga, Teie ampluaas on tekstid varauusajast 20. sajandini. Ometigi on mulle jäänud mulje, et Teid on kõige rohkem huvitanud just keiserliku ülikooli ja selle raamatukogu loomisega seotud tekstid ning isikuist Karl Morgenstern. On see nii?

Jah, see on tõepoolest nii. Konrad Gessneri teema oli küllalt keerukas kaugenemine minu n-ö tavalisest sajandist, peamiselt 19. sajandi esimesest poolest pärinevast käsikirjapärandist mitu sajandit varasemasse aega. Iseenesest on ju kõik minu käsitletud teemad kasvanud välja Tartu Ülikooli raamatukogu varasalvest ja olnud ajendatud mõnest kutsest või missioonitundelisest soovist selle varasalve rikkusi esitleda (isikute või teadusloolised tähtpäevad, temaatilised konverentsid). Nii ongi aja jooksul sündinud laia ampluaaga näitusi, ettekandeid, käsitlusi jm. Tegutsemist oma ülikooli ajaloo uurimisel pean meie otseseks ülesandeks, nii on ka rootsiaegse Tartu Ülikooli teemadega. Meie tänaste latinistide uurimistöö oluliseks alusaineks on saanud *Academia Gustaviana* ja *Academia Gustavo-Carolina* trükikoja toodang, mida suure entusiasmiga kogusime ning Ene Jaansoni koostatud uurimus-bibliograafia. 19. sajandi algul taasavatud ülikooli raamatukogu kogude oskusliku kujundajana on Karl Morgenstern meie ajaloouurimustes juba iseenesest kesksel kohal. Selle mitmekülgse humanitaari tegevus ja sidemed sünnimaal ning uuel kodumaal kajastuvad tema enda käsikirjalises pärandis, mis oma laiahaardelisusega lausa kutsub uurima.

Iseenesest on ju kõik minu käsitletud teemad kasvanud välja Tartu Ülikooli raamatukogu varasalvest ja olnud ajendatud mõnest kutsest või missioonitundelisest soovist selle varasalve rikkusi esitleda.

Mingem nüüd 1960. aastaisse. Te astusite Tartu Riiklikku Ülikooli 1964. aastal. Ilmselt on samast aastast pärit ka Teie esimene tutvus ülikooli raamatukoguga, mille peamaja asus toona Toomel, toomkiriku kooriosas. Mis on Teil selleaegsest raamatukogust eredalt meelde jäänud? Millisena see Teile üliõpilaspõlves tundus?

Verinoore ajaloo-keeleteaduskonna tudengi esimene raamatukogu oli nn tuubikum ülikooli vanas kirikus. Seal konspekteerisin NLKP ajaloo seminariks hoolikalt V. Lenini teost *Mis teha?*. Keeleteaduslike ainete tarbeks sai kodusemaks nn seminarka, teaduskonna raamatukogu peahoone 3. korrusel. Raamatukoguhoidjad tundsid seal oma kogu peast ja teaduskonna tudengid olid neile päris omad. Peahoone põleng tõi seminarka kasutamises

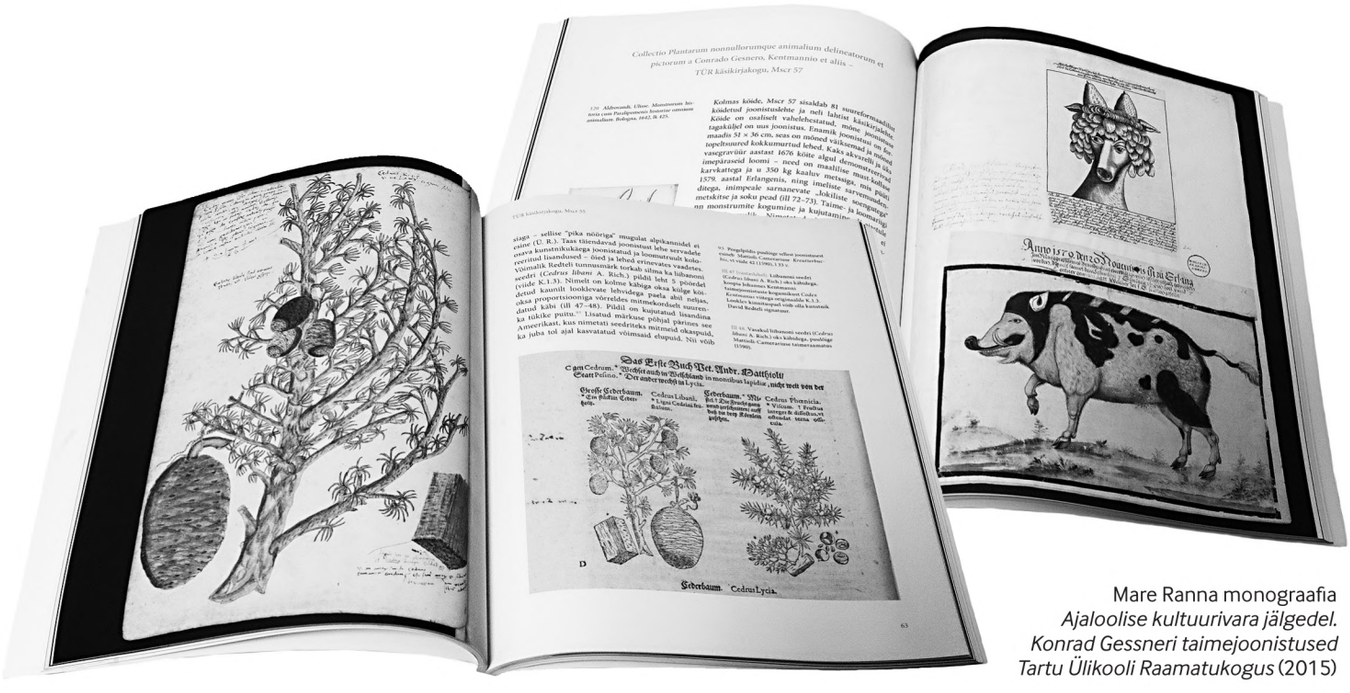

Mare Ranna monograafia *Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus* (2015)

muidugi katkestuse. Pearaamatukogu Toomel tuli mängu vist esimese kursusetöö tegemisel, s.t teisest kursusest alates. Kõik need kolm kohta olid vana raamatukogu hõnguga, see lisas akadeemilisust, Toome hoone imposantsus ja interjöör lausa aukartust. Aukartus oli seal ka teiste kasutajate vastu, sest lugemissaalis oldi kõrvuti õppejõududega. Nagiseval rõdul käisin kappidest vajalikku otsimas lausa kikivarvul. Vanematel kursustel oli Toome majja sisenemine juba harjumuspärane, kuid aukartus püsis sedavõrd, et Toomel ma eksamiks lihtsalt tuupimas ei söandanud käia. Ka Toome maja kogude kasutamises oli stuudiumi ajal pikk katkestus, kui hoone ähvardas suure koormuse all kokku variseda. Baltisaksa keele uurimiseks sain ainest siis ka Kirjandusmuuseumi kogudest.

Lõpetasite ülikooli 1969. a-l germaani filoloogina ja samal aastal sai Teie töökohaks Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslik Raamatukogu. Palun olge hea ja öelge, kas juba 1960-ndate algul Paides keskkoolis käies oli Teil soov või aimdus, et ühel kaunil päeval asute raamatukogusse tööle? Või kujunes see mõte stuudiumi ajal vargsi?

Ei olnud ei varast soovi või aimdust ega ka vargsi kujunenud mõtet. Määravaks sai saksa kirjanduse õppejõu Rita Tasa soovitus minna Toomele käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonda maad kuulama, sest seal vajati alalisele tööle just saksa filoloogi. Stuudiumi ajal oli väga meeldinud gooti kirja erikursus ja üldse iseseisev pusimine seminari- või kursusetöödega. Osakonnajuhataja Kaja Noodla tutvustas kohe esimesel kohtumisel tööd käsikirjadega, mille juures saaks rakendada oma seniseid väheseidki teadmisi ja oskusi ning pakkus väljavaateid edasiseks arenguks. Osutusin raamatukogule vastuvõetavaks ja minu töölesuunamiseks esitati taotlus. See oli erand, kõik kursusekaaslased suunati õpetajatööle.

Toomel oli Teil õnn töötada 1974. aastani. Siis viidi käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond uude residentsi – Vanemuise tn 33. Neil aastail kujunes Teist tunnustatud arheograaf ja paleograaf. Millised olid Teie esimesed tööülesanded?

Kõige esimene oligi ehk kõige raskem. 1969–70 valmistuti raamatukogus Karl Morgensterni 200. sünniaastapäeva tähistamiseks teaduskonverentsi ja väljaannetega. Minu ülesandeks sai Morgensterni käsikirjalise pärandi tutvustamine. Esmase ülevaate sain Morgensterni enda koostatud käsikirjalisest kataloogist, milles ta oli sissekandeid lühemalt või ulatuslikumalt kommenteerinud. Oli paras pähkel vähese gooti kirja lugemisoskuse ning ülikooli ajaloo ja laiema kultuuriloo kesise tundmise juures seda ulatuslikku materjali lahti mõtestada. Aga nii see ju ikka algab – visa tööga.

1970. a ilmus Karl Morgensterni tsitaatide valimik pealkirjaga *Carolus Morgenstern dixit*, mille koostas toonane käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna juhataja Kaja Noodla. Teie olite nende tsitaatide tõlkijaks. On see esimeseks üllitiseks, millele on trükitud Teie nimi [neiupõlvenimi Mare Kaare]?

Stuudiumi ajal olid TRÜ üliõpilaste 22. teaduskonverentsi kogumikus ilmunud mu ettekande teesid [1967]. Sama ettekandega baltisaksa keele omapärast esinesin ka Tbilisi ülikoolis.

1973. a nägi ilmavalgust esimene Tartu Ülikooli raamatukogu sarja *Publicationes Bibliothecae Universitatis Litterarum Tartuensis* kuuluv väljaanne. See sisaldab ülikooli raamatukogu käsikirjastus olevaid tuntud õpetlaste saksa- ja ladinakeelseid kirju 18. sajandi esimesest veerandist. Neis kirjades on palju Peterburi teaduste akadeemia loomisesse puutuvat. Olite Hain Tankleriga selle väljaande toimetajaiks. Kes olid selle üllitise ja sarja eestvedajaiks? Kuidas see sari alguse sai?

Publikatsioonisari sai alguse Kaja Noodla ideest, kes ise oli esimese vihiku ilmumise ajaks raamatukogust juba lahkunud. Esimese kirjadevaliku tegigi ilmselt ta ise koos Hain Tankleriga ja koos kavandasid nad ka järgmise. Neljas ja seitsmes väljaanne sisaldavad *Academia Gustaviana* senati protokollide kommenteeritud tekste, kahjuks jäi Arvo Teringu töö nende avaldamisel pooleli. On vaja uusi otsuseid, et tänaste tegijate põlvkond võiks seda tööd tänapäevaste tehniliste võimalustega jätkata.

Ka 1992. a ilmunud väljaanne professorite Parroti ja Morgensterni kirjavahetusest kuulub kõnealusesse sarja. Koos Ingrid Loosmega koostatud väljaandesse valisite, tõlkisite ning kommenteerisite Parroti ja Morgensterni korrespondentsi a-il 1802–1803. Samas hõlmab nende kirjavahetus ju 19. sajandi esimest poolt tervenisti. Kas Parroti ja Morgensterni kirjavahetuse teemaga on ka viimaseil kümnendeil tegeletud või siis plaanitud seda teha?

Parroti esimene rektoriaasta oli taasavatud ülikooli ajaloos otsustav. Kirjad avavad sedagi, mis avalikkuse eest varjul oli. Kirju vahetasid Parrot ja Morgenstern muidugi ka hiljem, küll harvemini, kuid nii Tartus kui ka Parroti Peterburi-perioodil. Ülevaate nende tervikkirjavahetusest andsime Ingrid Loosmega raamatukogu 11. teaduskonverentsil [1987]. Käesoleval aastal töötan raamatukogus ühe Haridus- ja Teadusministeeriumi projekti raames, et valida ja transkribeerida kultuurilooliselt olulisemaid kirju ning teha need uurijatele paremini kasutatavaks digitaalses keskkonnas. Valikus on ka kümmekond olulisemat kirja Parroti ja Morgensterni edasisest kirjavahetusest.

Seitsme aastaga õppisite Te käsikirjade kogus nõnda hästi orienteeruma, et 1976. aastal usaldati Teile käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna juhtimine. Olite käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna eesotsas 2007. a-ni. Tööpõld oli avar: oli vaja korraldada komplekteerimist, läbitöötamist, säilitamist, lugejate-uurijate teenindamist, kogusid tutvustavaid ettevõtmisi ning arendustegevust. Kui Te praegu vaatate oma töistele tegemistele raamatukogus, siis millised tööd ja ettevõtmised on olnud Teile läbi aegade kõige südamelähedasemad?

Võimalikult hästi oli vaja korraldada tööd kõikides alalõikudes, kus tegutsesid mu head ja tublid kaastöötajad. Püüdsin alateadlikult teha juhitööd nii, et igaühe töö oleks tegijale rõõmuallikas ja pakuks rahulolu. See püüd oli nähtamatu ega õnnestunud alati ja tekitas varjatud muret just seetõttu, et oli südamelähedane. Aga väga südamelähedased olid muidugi need väikesed uurimistööd, millele enamasti sai pühenduda peale igapäevatööd. Erksalt on meeles osakonna kaks temaatilist

Püüdsin alateadlikult teha juhitööd nii, et igaühe töö oleks tegijale rõõmuallikas ja pakuks rahulolu.

Väga südamelähedased olid muidugi need väikesed uurimistööd, millele enamasti sai pühenduda peale igapäevatööd.

Linna eri paigust ühes majas taas kokku saanud raamatukogu hingas algusaastatel ühtsena uute tegemiste vaimus, kuid õige vaim oli jäänud siiski Toomele.

ettekandepäeva 1990-ndail: kavad said komponeeritud nii, et ettekandega esinesid peaaegu kõik osakonna töötajad ja see andis koondpildi meie töödest.

1982. aasta sügisel tähistati Tartus 350 aasta möödumist *Academia Gustaviana* asutamisest. Juba sama aasta veebruaris oli ülikooli raamatukogu kolinud uude hoonesse. Uude majja jõudmisest iseseisvuse taastamiseni jäi kümmekond aastat. Millised olid muutused Teie töös, kui raamatukogu uues majas tegevust alustas? Milline oli 1980-ndate tööelu?

Olime peamajast Toomel juba aastaid eemal olnud. Raamatukoguks kohandatud maja Vanemuise tn 33 oli olnud ajutine, kogude säilitamiseks mitte piisavalt turvaline ja töötingimuste poolest kesine. Uus maja andis palju lootust ja esitas ka uusi nõudmisi. Oli rõõmustavat ja oli pettumust. Käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna hoole all olevad eripalgelised kogud – käsikirjakogu, haruldased raamatud, kunstikogu ja fotokogu – olid puhastatud, kuid tuli paigutada ühte hoidlaruumi. Seinte paksuse poolest oli hoidla ehitatud kui seif, kuid ruumi temperatuur ja niiskusrežiim olid vähemalt pool aastast juhitamatud. Säilitustingimused hoidlas oligi üks suur mure teise suure kõrval: töökorrust ja hoidlat ühendas püstloodis ehitatud trepp, millel igapäevaselt liikudes tuli püüda terveks jääda. Kogu töö oli muidugi avardunud. Sisustasime näitusesaali püsinäitusega, mille kõrval eksponeerisime igal aastal 2–3 teemanäitust. Algasid teadusalasid tutvustavad *Rara*-näitused, mille abil hakkasime süsteemselt täiendama haruldaste raamatute kogu. Näituste tutvustamiseks hakkasime välja andma reklaamvoldikuid. Tulmenäitused teadvustasid meid arhiivina ja paljude teadlaste arhiivipärandid said meil oma asupaiga. Osakonnal oli oma lugemissaal, seal kujundasime vajaliku teatmekirjanduse kogu, osakonna varade kasutamine laienes uues majas oluliselt. Linna eri paigust ühes majas taas kokku saanud raamatukogu hingas algusaastatel ühtsena uute tegemiste vaimus, kuid õige vaim oli jäänud siiski Toomele.

Ülikooli raamatukogus oli toona ka üksus, mis tegeles erihoiuga. Sellel oli omaette hoidla ja lugemissaal. 1988. a kevadel poliitiline olukord leevenes ja erihoidu pandud keelatud allikad olid ühtäkki kättesaadavad, erilisi lubatähti polnudki enam tarvis. Kas ka käsikirjade ja haruldaste raamatute osakond sai erihoiust varandust tagasi?

Saime eeskätt eestikeelset kirjasõna, mille autor või sisu oleks teose avaliku kättesaadavuse korral võinud n-ö erilise nõukogude inimese mõtteviisi kahjustada. Kogude läbivaatamise ja kirjanduse suunamise otsustamisega tegeles Elna Hansson. Erihoius olid muidugi ka väliseesti kirjanike teosed, nii palju kui neid sel ajal raamatukogus oli. Neist said siis haruldased raamatud. Peatselt hakkasid neile lisanduma uued ja arvukad annetused, kuni neid laekus raamatukogusse juba sedavõrd suures eksemplaarsuses, et haruldustena polnud nende säilitamine meie osakonna kogus enam mõttekas.

Iseseisvus taastati 1991. Enne seda oli okupatsiooniaeg. Kui palju puutusite väljaandeid tehes kokku va nõukogude tsensuuriga? Või kas üldse puutusitegi?

Tsenseerimata ei ilmunud meil midagi. Tsensori luba taotles väljaande toimetaja ja olen toimetanud üsna paljusid trükkiminevaid käsikirju. Ka näituse reklaamvoldiku makett pidi ülikooli

Üks töö järgnes teisele ja iga uus teema oli köitev.

trükikojas trükkimiseks loa saama. Probleeme tsensoriga üldiselt polnud, kuid taasavatud ülikooli 175. juubeliaasta reklaamvihikukesse nõudis ülikooli sisetsensuur küll n-ö poliitkorrektsete piltide lisamist.

Olete olnud nii väljaannete koostaja, toimetaja, tõlkija kui ka tekstide autor. Milliseid väljaandeid, mille tegemisel olete osalenud, peate endale kõige kallimateks?

Pole kunagi sellele mõelnud. Üks töö järgnes teisele ja iga uus teema oli köitev. Aga siiski peatuks ühel pikemal ja tõsisemal tööl 1990. a-te esimesel poolel. Saksamaal oli koostamisel saksa raamatu ajaloolisi kogusid registreeriv ja tutvustav väljaanne ning sinna pidi kaasatama ka selliseid kogusid omavad Eesti raamatukogud. Juhtus nii, et Tartu Ülikooli raamatukogu ajaloo ja kogude kirjeldus osutus vastuvõetamatuks ja töö pidin üle võtma mina koos Hain Tankleriga. Olime tööga ajaliselt hilinenud, kuid uue käsikirja ootel oldi siiski vastutulelikult kannatlikud. See oli töö, mille vältel tuli endale süsteemselt selgeks teha nii raamatukogu kogude kujunemine kui ka sisu ja see avardas minu teadmisi raamatukogust lausa määravalt.

Uus aeg pakkus rahvusvahelisteks ettevõtmisteks rohkelt võimalusi. Nii olite 1990. aastaist väga aktiivne oma valdkonna koostöö arendamisel. Olete seisnud selle eest, et käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna aarded oleksid tervele ilmale nähtavad. Sellest annavad tunnistust kõik need digitaalset raamatukogu täiendanud projektid, mida olete ärgitanud ja milles osalenud. Ühesõnaga, olete edendanud avatuse ideoloogiat. Teie tööelu vältel on ülikooli raamatukogu toimimist mõjutanud kolm suurt sündmust: uue hoone valmimine, iseseisvuse taastamine ja digitaalne pööre. Kui Te võrdlete 1969. aasta olukorda ja tänapäeva, siis milline nähtus on Teie arvates mõjutanud käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna töö iseloomu kõige rohkem?

Digitaalse raamatukogu esimeste projektide puhul oli osakonnas tõesti algul ka minu mõtet ja ärgitust, aga teostamisel olid otsustavad meie nooremad jõud Sulo Lembinen, Moonika Teemus, Kristiina Tiideberg. Valmisid esimesed kunstikogu tutvustavad digitaalsed näitused ja elektronkataloogi kirjete põhjal loodi portreefotode andmebaas. Elektronkataloogi arendamisel oli raamatukogus planeeritud kolm etappi ning käsikirjade ja haruldaste raamatute osakonna materjalide kataloogimine oli ette nähtud viimasena. Me ei võinud aga päris käed rüpes oma aega oodata ja katsusime ka projektide abil kaasa lüüa. Nii näiteks kataloogiti ja tehti andmebaasina kättesaadavaks professorite Juri Lotmani ja Zara Mintsi epistolaarse pärandi kirjed. Viimasel aastakümnel on Malle Ermeli juhtimisel jõutud tööga nii kaugele, et kaartkataloogid on minevikuks saamas mitte ainult kunstikogu, fotokogu ja haruldaste raamatute, vaid ka manuskriptide ja käsikirjaarhiivide puhul. Väga palju rariteetset ainest on tehtud digitaalselt kättesaadavaks, mis kergendab oluliselt uurijate tööd. Oleme maailmale avatud ja maailm meile. Minu endagi Gessneri-uurimus valmis tänu sellele, et digitaalselt on saanud kättesaadavaks paljude teiste tema kaasaegsete botaanikute taimejoonistuste kogud, käsikirjad ja trükised.

Väga palju rariteetset ainest on tehtud digitaalselt kättesaadavaks, mis kergendab oluliselt uurijate tööd. Oleme maailmale avatud ja maailm meile.

Tulgemgi nüüd Conradus Gesneruse juurde tagasi. Teie raamatut lugedes tekkis mul küsimus, milline on Teie suhe taimeriigi ja aiandusega? On Teis harrastusbotaanikut?

Taimeriigi tundmises olen küllalt tagasihoidlik. Huvi on küll selles vallas edasi areneda, Gessneri uurimine aitas tublisti kaasa. Harrastusaednik olen igatahes. Töökoormuse kasvamise tõttu ma kevadet algul väga ei oota, aga kui käe mulda saan, tunnen suurt rahulolu ja uut jõudu. Kasvatan aias nii seda, mida suhu pista kui ka seda, mida vaadata. Õisi igatsen näha kogu rohelise aja ja nii olen püüdnud aeda saada eri aegadel silma rõõmustavaid lilli ja põõsaid. Harilikku kuldvihma (*Laburnum anagyroides*) tahaksin praegu aias näha oma elu ära elanud õunapuu kohal, kuid pean mulla sobivamaks muutma.

Tean, et olete laulnud Tartu Ülikooli Akadeemilises Naiskooris ja hiljem Tartu Ülikooli Akadeemilise Naiskoori Vilistlaskooris. Mida Teile tähendab muusika? Mida on muusika Teile andnud?

Muusikal on olnud mulle tähendus lapsepõlvest peale. Pidupäevade seltskonnas kõlas kodus ikka mõni vana mitmehäälne koorilaul. Mängisin kooliorkestris mandoliini ja akordioni, klaveril olin päris tubli, seda kõike soodustasid minu vanemad. Nüüd naudin, et muusika on terve tütre pere elu sisuks: temast sai pianist, väimees on dirigent ja tütrepoeg jätkab gümnaasiumi kõrval muusikaõpinguid Georg Otsa nimelises Muusikakoolis. Pojapoeg õpib muusikaklassis klarnetit. Seda kõike ongi muusika mulle andnud, kõige kaunimaid eluhetki.

Kes on Teie lemmikheliloojad?

Olen selleski n-ö kõigesööja. Klassitsismi ajastu on igas mõttes kõige lähedasem ja kes siis Viini klassikuid ei armastaks. Meie oma koorimuusika ei saa jätta iial ükskõikseks. Viimati vaimustusin aga Pärt Uusbergi sümfoonilisest teosest *Kaduviku teel*, mis on kirjutatud Tartu Ülikooli sümfooniaorkestri tellimusel ja kõlas tänavusel kevadkontserdil. Mõni päev hiljem haaras mind hoopis teistlaadne teos, Erki Meisteri oratoorium *Tähemõrsja*, mis tugineb Põlvamaa rahvaluule- ja -muusikapärandil ning kanti ette Mooste Folgil.

Tänan Teid intervjuu eest!

Parimad töötavad Haapsalus, Luunjas, Pärnus, Rakveres ja Võrus

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing peab oma tegevuses oluliseks tõsta esile raamatukogude olulist rolli nii kogukonnas kui ka ühiskonnas laiemalt, märgata meie kõrval tegutsevaid väärt kolleege. Tunnustamine on üks võimalus näidata, et oma tööd hästi tegevaid raamatukoguhoidjaid hinnatakse. Erinevatele auhindadele said kandidaate üles seada nii üksikisikud kui ka asutused, kokku esitati 40 nominenti.

Katre Riisalu
Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu juhatuse esimees
Eesti Rahvusraamatukogu kunstide teabekeskuse juhataja

ERÜ TEENETEPREEMIAGA **tunnustati aastal 2016 Lääne Maakonna Keskraamatukogu direktorit** ILME SEPPA**.** Ilme on raamatukoguhoidjana panustanud raamatukogunduse hüvanguks 40 aastat. Tema missiooniks on läbi aastate olnud hea ja kvaliteetne teenus raamatukogus. Läbi aastate iseloomustavad teda uuendusmeelsus, ühiskonna muutustega kaasaminek, raamatukogu ja kogukonna ühtekuuluvustunde nimel töötamine. Nii on Lääne Maakonna Keskraamatukogu pälvinud Läänemaa koolitussõbralikuma organisatsiooni tiitli ning tunnustatud koostöö eest kohalike seltside ja asutustega. Ilme eestvedamisel käib juba aastaid koos Kirjandusklubi, traditsiooniks on saanud Muinasjutukonverents, kirjanik Ernst Enno tähtpäevade tähistamine jpm. ERÜ kauaaegse liikmena õhutab ja ärgitab ta kolleege ühingusse astuma. Ta on alati koostööaldis ühingu üleriigiliste ürituste korraldamisel Haapsalus ja Läänemaal.

Ilme Sepp

AASTA MAARAAMATUKOGUHOIDJA 2016 **töötab Luunja vallas Tartumaal –** KAIRIT ALVER**.** Luunja valla raamatukogud ühendati 2012. a ja Kairit valiti ühendatud asutuse direktoriks. Tema ülesandeks oli raamatukogud ühtse tervikuna tegutsema panna. Ta on suutnud luua head koostöösuhted valla asutustega. Nii toimuvad näiteks koostöös Luunja Kultuurimajaga raamatukogus kultuurineljapäevad. Kairit peab väga oluliseks tegelemist noorte lugejatega. 2016. a aprillikuust on ta käima lükanud RAMSIK-u, Luunja valla lasteraamatukogutunni, kus lastel on võimalik iga kuu viimasel laupäeval leida huvitavat tegevust

Kairit Alver

Fotod: Teet Malsroos

Parimad töötavad Haapsalus, Luunjas, Pärnus, Rakveres ja Võrus
Katre Riisalu

Nii Soomes kui ka Eestis murtakse pead, kuidas hinnata raamatukogusid
Piia Salundi

Aastakoosolek peeti tänavu vastlapäeval
Reet Olevsoo

raamatute, kunsti, meisterdamise, teatri jt kaunite kunstide kaudu. Septembrikuus alustas raamatukogus kolmapäeviti tööd Loovustuba, mis on mõeldud lastele alates 5. eluaastast.

AASTA LASTERAAMATUKOGUHOIDJA 2016 – **Lääne-Virumaa Keskraamatukogu lasteosakonna juhataja** REET TOMBAND

Reet Tomband

Tunnustust väärivad Reeda loovad, põnevad ja sütitavad ettevõtmised lastele ja lastega. Ta peab väga oluliseks koostööd kohalike lasteaedadega, korraldades lasteaiarühmadele mängulisi ringkäike. Projekti *Raamatukotid lähevad lasteaeda* tulemusena on raamatud jõudnud ka nende rühmade lasteni, kelle õpetajad ei ole varem eri põhjustel raamatukogust lasteaia jaoks raamatuid laenutanud. Traditsioonilise *Nukitsa* konkursi muutis Reet mänguliseks ja võistluslikuks, pannes lapsi otsima konkursil osalevatest raamatutest n-ö uudiskünnist ületavaid sündmusi, et neist siis oma nutitelefonidega raamatuid reklaamivaid uudisklippe teha.

Projekt *Pildi sisse minek* sündis äratundmisest, et vaatamata raamatukunstnike loomingu kõrgele kunstilisele tasemele ei jõua nende sõnum sageli lasteni. Reeda ettevõtmisel viidi ellu mahukas ja mitmeetapiline koostööprojekt koolide kunstiõpetajatega, mis päädis laste ja raamatukunstnike kohtumistega ning koos kunsti tegemisega.

AASTA KOOLIRAAMATUKOGUHOIDJA 2016 – **Võru Kreutzwaldi Kooli raamatukoguhoidja** KRISTEL KONS

Kristel on suutnud luua vastrenoveeritud koolis kaasaegse ja hea kirjandusvalikuga õpikeskuse. Ta armastab oma tööd ning püüab olla kasulik nii õpilastele kui ka õpetajatele. Ikka leiab ta aega mitmesuguste ürituste ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks. Väga palju pöörab Kristel tähelepanu õpilaste infooskuste arendamisele.

Kristel Kons

See tänuväärne töö on kandnud ka vilja: eelmisel õppeaastal saavutas kool Tartu Ülikooli teaduskooli õpioskuste riiklikul võistlusel esimese koha. Hea meelega jagab ta oma kogemusi maakondlikel õppepäevadel teistele kooliraamatukoguhoidjatele, samuti korraldab vajadusel teabepäevi. Ta on tihti teistele eeskujuks ja innustajaks. Tsiteerides Kristeli lähemaid kolleege: *Ta särab nagu päike, on alati heatujuline ja naeratav ning seepärast on rõõm raamatukokku tulla. Alati ei peagi mingeid suuri tegusid tegema. Piisab sellest, kui oled kõigi jaoks olemas.*

TA SÄRAB NAGU PÄIKE, ON ALATI HEATUJULINE JA NAERATAV NING SEEPÄRAST ON RÕÕM RAAMATUKOKKU TULLA. ALATI EI PEAGI MINGEID SUURI TEGUSID TEGEMA. PIISAB SELLEST, KUI OLED KÕIGI JAOKS OLEMAS.

PARIM NOOR RAAMATUKOGUHOIDJA AASTAL 2016 **on** KADRI HAAVANDI **Pärnu Ülejõe Põhikoolist.**

Kadri käe all on raamatukogu koolis muutunud populaarseks õppimis-, lugemis- ja ajaveetmiskohaks. Ta annab raamatukogu-, entsüklopeedia- ja infootsingutunde ning vajadusel valmistab lapsi ette infootsinguvõistluseks ja õpioskuste olümpiaadiks. Õpetajatega kokkuleppel käib ta tundides rääkimas erinevatel teemadel

Kadri Haavandi

KADRI ON KOOLIRAAMATUKOGUDE TÖÖ KOHA PEALT „VOKAALNE", ANNAB TIHTI INTERVJUUSID NING TÕMBAB RAAMATUKOGUDE TÖÖLE TÄHELEPANU.

või viiakse koos läbi infootsinguga seotud ainetunde. Kadri initsiatiivil pööratakse koolis palju tähelepanu keskkonnahoiule ja jätkusuutliku tarbimise propageerimisele. Lisaks mitmesugustele taaskasutusteemalistele võistlustele korraldas ta kooli osalemise ülelinnalises vanapaberikogumises, kus saavutati I koht. Samuti alustas ta taara sorteerimise kampaaniat, mille raames paigaldati kooli taara kogumise kastid. Kadri eestvedamisel tegutseb ERÜ kooliraamatukogude sektsioon ning ta kuulub ka ERÜ noorteklubi aktiivi. Kooli direktori sõnul on Kadri *kooliraamatukogude töö koha pealt „vokaalne", annab tihti intervjuusid ning tõmbab raamatukogude tööle tähelepanu.*

Mustvee Linnaraamatukogu direktor Laidi Zalekešina (vasakul) ja lasteosakonna raamatukoguhoidja Anu Ots

Auhinna *AASTA TEGU LINNARAAMATUKOGUS 2016* **pälvis**
MUSTVEE LINNARAAMATUKOGU.

Traditsioonilise raamatukogutöö kõrval tegutseb raamatukogu mitmekülgse teenuse- ja kogukonnakeskusena. Raamatukogus asub Turismiinfo ning unikaalne Kaalumuuseum. Kaks korda kuus võtab raamatukogus vastu panganõustaja. Raamatukoguhoidjad on ka ajalehe *Peipsi Pealinn* toimetajad ning raamatukogus võetakse vastu kuulutusi maakonna ajalehte *Vooremaa*. Digitaalselt talletatakse Mustvee linna ajalugu ning hallatakse raamatukogu ja Kaalumuuseumi Facebooki-kontot. Raamatukogu tegeleb kakskeelse kultuuri arendamisega: laenutajad ja ürituste külastajad on nii eesti kui ka vene keelt rääkijad. Nii on raamatukogust saanud kogukonna ühendaja. 2016. a avati raamatute tagastuskast, tegutseb linna avalik internetipunkt. Laste mängunurka saavad vanemad jätta oma lapse, kui ise raamatuid valivad. Trükist ilmus *Mustvee raamatukogu aja lugu 1901–2016*. Raamatukogu on Mustvee linnas nähtav, kättesaadav ja atraktiivne – vajalik igale linnaelanikule ja linna külastavale turistile.

Auhinna *AASTA TEGU TEADUSRAAMATUKOGUS 2016* **pälvis**
TALLINNA ÜLIKOOLI AKADEEMILISE RAAMATUKOGU ISETEENINDUSLIK ÖÖSAAL.

Hilistel tundidel pääseb raamatukogu öösaali ID-kaardiga. 9 kuu jooksul siseneti sinna rohkem kui 3000 korral. Kasutada saab avakogu, e-ressursse ning füüsilist ruumi, koopiamasinat ja iseteenindusautomaati avakogu teavikute kojulaenutamiseks. Kohapeal ei ole raamatukoguhoidjat, kuid on videovalve ning raamatute kaitseks raadiolainesageduse tuvastamisel põhinev turvasüsteem (RFID).

Auhinnaga *AASTA TEGU ERIALARAAMATUKOGUS* **väärtustatakse ja tunnustatakse erialaraamatukogude ettevõtmisi.**
Aasta tegu erialaraamatukogus 2016 on Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogu väljaarendamine rikkaliku koguga, professionaalidele suunatud kaasaegseks õppe- ja kunstiraamatukoguks.

Eesti Raamatukoguhoidjate Ühing on viimasel kahel aastal raamatukoguhoidjate kõrval tunnustanud ka inimesi väljastpoolt.

Nii on eelnevatel aastatel kuulutatud *RAAMATUKOGUDE SÕBRAKS* professor Marju Lauristin, filmirežissöör Vallo Kepp ja raamatukogusüsteemi RIKS kasutajatugi Meelis Lilbok.

Sedapuhku pälvis tunnustuse Facebooki grupi *Lugemise väljakutse* looja ja administraator TIINA LIINAK. Grupp koondab inimesi, kes vaba aega kuidagi raamatuteta ette ei kujuta. Sellega on liitunud 1300 inimest, teoste kokkuvõtteid ja muljeid loevad meelsasti ka raamatukogude töötajad. 2016. a jagati grupis arvamusi rohkem kui 4000-st raamatust ja loeti üle 1 miljoni lehekülje.

AJAKIRJANDUSE AUHINNAGA **tunnustatakse ajakirjanikku, kes on käsitlenud raamatukogudele olulisi teemasid.**
Sel aastal tunnustame *Lääne Elu* ajakirjanikku KAIE ILVEST, kes algatas artiklite sarja *Kaks tundi külaraamatukogus*. Artiklites on juttu Läänemaa raamatukogude argipäevast: kajastamist on leidnud Palivere, Asuküla, Kullamaa, Metsküla ja Nõva raamatukogud. Ajaleht *Lääne Elu* on läbi aastate silma paistnud raamatukogusõbraliku hoiakuga.

Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu teenindusosakonna juhataja Heli Sirotkin

Tartu Kõrgema Kunstikooli raamatukogu juhataja Edith Hermann

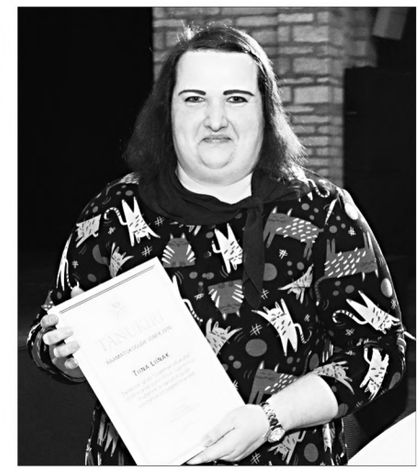
Facebooki grupi *Lugemise väljakutse* looja ja administraator Tiina Liinak

Nii Soomes kui ka Eestis murtakse pead, kuidas hinnata raamatukogusid

Piia Salundi,
ERÜ juhatuse liige, Sauga raamatukogu juhataja

ERÜ kõnekoosolekul *Milline on hea raamatukogu?* tutvustas Soome Haridus- ja Kultuuriministeeriumi kunsti- ja kultuuripoliitika osakonna nõunik **Leena Aaltonen** Soome uut rahvaraamatukogude seadust, Tartu Linnaraamatukogu direktor ja ERÜ juhatuse aseesimees **Asko Tamme** aga rääkis Eesti rahvaraamatukogude arendamiseks välja töötatud soovitustest ja raamatukoguteenuse kvaliteedihindamise mudelist.

Kõnekoosoleku toimumise ajal oli Soome rahvaraamatukogude seadus väga värske, olles kehtinud vaid kaks kuud. **Leena Aaltonen** tõi välja, et kõik rahvaraamatukogude seadused on olnud oma aja nägu: esimeses, 1928. a seaduses käsitleti raamatukogusid kui haridusasutusi; 1961. a pandi paika rahastamiskriteeriumid, et omavalitsused saaksid riigi toel ka maapiirkondadesse raamatukogud asutada; 1986. a keskenduti teenustele ja toodi välja, mis on rahvaraamatukogu põhiteenused; 1998. a kehtima hakanud seadus oli aga seotud infoühiskonna ja mitteformaalse õppega. Uus seadus lähtub põhimõttest, et tugevad raamatukogud aitavad kaasa demokraatia tugevdamisele ühiskonnas.

Foto: Teet Malsroos

Leena Aaltonen tõi meile teavet Soome rahvaraamatukogude uuest seadusest.

Miks võeti seaduse ümbertegemine käsile? Ministeeriumi nõunik tõi välja kaks olulist põhjust. Esiteks: suurendada rahvaraamatukogude võimalusi teenuste pakkumiseks väga kiiresti muutuvas keskkonnas, mille üks näide on toimuv haldusreform. Soomes liigub see Eestile vastupidises suunas – kui meil kaovad maavalitsused ja kohalikud omavalitsused saavad ülesandeid juurde, siis Soomes luuakse maakondlik tasand, mis võtab üle mitmete seni omavalitsuse korraldada olnud teenuste organiseerimise. Raamatukoguteenused jäävad Soomes siiski ka edaspidi omavalitsuste korraldada. Väga kiired on ka demograafilised muutused, mida põhjustavad riigisisene ränne ja immigratsioon. Need toovad kaasa senisest veelgi suuremad erinevused omavalitsuste asustustiheduses ja rahvaarvus ning esitavad raamatukogudele suure väljakutse erinevatest kultuuri- ja keeleruumist tulnud sisserännanute kaasamisel ja neile sobivate teenuste pakkumisel. Seaduse uuendamise teine põhjus on tahe muuta rahvaraamatukogud senisest nähtavamaks, suurendada nende ühiskondlikku rolli ja tähtsust.

Rahvaraamatukogude seaduse eesmärgid lähtuvad küsimusest, mida selle seadusega Soome ühiskonnas saavutada tahetakse. Indiviidide, gruppide, kogukondade võrdsus teadmistele ja infole juurdepääsul on praegusel ajastul, mida nimetatakse ka tõejärgseks, väga oluline. Mida informeeritumad on inimesed, seda raskem on neid eksitada ja seda enam saavad nad ühiskonnas toimuvates protsessides kaasa rääkida, toonitas Aaltonen. Teise võtmesõnana tõi ta esile infoühiskonnas vajaliku mitmikkirjaoskuse edendamise (ingl k *multiliteracy,* s.t tekst võib olla trükitud, elektrooniline, audiovisuaalne või kombineeritud). Uue punktina on rahvaraamatukogude seaduse eesmärkidesse lisatud kodanikuaktiivsuse, demokraatia ja väljendusvabaduse edendamine.

MIDA INFORMEERITUMAD ON INIMESED, SEDA RASKEM ON NEID EKSITADA JA SEDA ENAM SAAVAD NAD ÜHISKONNAS TOIMUVATES PROTSESSIDES KAASA RÄÄKIDA, TOONITAS AALTONEN.

Eraldi tutvustas Aaltonen täiesti uut seaduseparagrahvi, mis kirjeldab rahvaraamatukogude ülesandeid (mitte segi ajada teenustega). Raamatukogudel peavad olema kogud, kuid seadus ei kirjuta ette kogude formaati – need võivad olla nii trükitud kui ka e-kogud. Samas on vajalik ka füüsiline ruum, kuhu erinevate soovide ja vajadustega inimesed saavad koguneda, rahvaraamatukogu ei saa selle seaduse kohaselt eksisteerida üksnes virtuaalmaailmas. Kõneleja rõhutas ka raamatukogude erilist rolli kirjanduse tutvustamisel, seda ei asenda ükski teine institutsioon. Üha hoogustuva sisserände valguses muutub tähtsamaks ka rahvaraamatukogude ülesanne edendada ühiskondlikku ja kultuurilist dialoogi. Raamatukoguteenuste vastavusse viimist erinevat keelt kõnelevate gruppide vajadustega nimetas Aaltonen suureks väljakutseks.

Huvitav oli teada saada, et Soome omavalitsustele on raamatukoguteenuse organiseerimisel jäetud vabadus otsustada, milliste vahendite ja meetoditega nad kõnealuses seaduses ette nähtud ees-

märke täidavad. *Raamatukoguteenuste hindamisel oleme huvitatud tulemustest, sellest, millist mõju need avaldavad inimeste igapäevaelule,* selgitas Aaltonen, *praegu oleme ministeeriumis välja töötamas kvalitatiivseid hindamismeetodeid. Meil on väga hea raamatukogude statistika, aga ainult sellest ei piisa.*

Rahvaraamatukogu personali puudutavat paragrahvi tutvustades sõnas kõneleja, et kuigi arutlusel oli võimalus omavalitsustele raamatukogutöötajate värbamisel suurem otsustusõigus anda, peeti siiski oluliseks personali kvalifikatsiooninõuded ka seadusesse kirjutada. Rahvaraamatukogu direktoril peab olema magistrikraad, spetsialistidel samuti vastav akadeemiline kraad.

Aaltonen avaldas heameelt selle üle, et Soome parlament pidas vajalikuks seaduses eraldi välja tuua rahvaraamatukogude koostöö lasteaedade ja koolidega. Noorte lugemisharjumuste edendamiseks on spetsiaalse projekti algatanud ka haridus- ja kultuuriministeerium.

Aaltonen rõhutas oma kõnes mitmel pool, et rahvaraamatukogud teenivad eesmärki aidata kaasa demokraatia tugevdamisele ja kodanikuaktiivsuse tõstmisele Soomes.

Asko Tamme tutvustas visioonidokumendi *XXI sajandi raamatukogu* jätkuna välja töötatud rahvaraamatukoguteenuse kvaliteedihindamise mudelit ehk nagu ta ise nimetas – tööriista raamatukogu hindamiseks.

Kvaliteedihindamise mudeli koostamisel võeti suuresti eeskuju Soome rahvaraamatukogude kvaliteedinõuete dokumendist. Soomlased ise on selle kasutamisest loobunud, Leena Aaltonen põhjendas seda muutunud olukorraga: ühiskond on 2017. a oluliselt kiiremas teisenemises kui oli 2010. a ja seetõttu otsustati Soomes normatiivsete dokumentide arv miinimumini viia. Rahvaraamatukogude põhiülesanded on Soome uues rahvaraamatukogude seaduses ja Eesti rahvaraamatukoguteenuse kvaliteedihindamise mudelis väga sarnaselt välja toodud, märksõnadeks vaba juurdepääs informatsioonile, mitmekülgsed ja ajakohased kogud, lugemisharjumuse ja kirjanduse edendamine, lõimumise toetamine. Erinevalt soomlastest pidas kvaliteedihindamise mudeli töörühm rahvaraamatukogude ülesannete loetelus oluliseks füüsilise ruumi pakkumise äramärkimise asemel nimetada elukestva õppe toetamist.

RAHVARAAMATUKOGUDE PÕHIÜLESANDED ON SOOME UUES RAHVARAAMATUKOGUDE SEADUSES JA EESTI RAHVARAAMATUKOGUTEENUSE KVALITEEDIHINDAMISE MUDELIS VÄGA SARNASELT VÄLJA TOODUD, MÄRKSÕNADEKS VABA JUURDEPÄÄS INFORMATSIOONILE, MITMEKÜLGSED JA AJAKOHASED KOGUD, LUGEMISHARJUMUSE JA KIRJANDUSE EDENDAMINE, LÕIMUMISE TOETAMINE.

Kvaliteedihindamise mudelis, mille koostamist nõustas **Ragnar Siil**, on välja toodud viis põhikriteeriumit, mille põhjal rahvaraamatukoguteenust hinnatakse:

1) strateegiline positsioon;

2) teenused ja kasutatavus;

3) kogude kujundamine;

4) raamatukoguspetsialistide ettevalmistus;

5) raamatukogu füüsiline keskkond.

Iga kriteeriumi juures on välja toodud hindamisele kuuluvad aspektid ja kirjeldatud kolme hindamistasandit: eeskujulik, hea ja rahuldav. Hindamiskriteeriumid on välja töötatud võimalikult universaalsena, et neid saaksid ühtmoodi kasutada nii väikesed maaraamatukogud kui ka keskraamatukogud. Samuti on mudeli alusel võimalik rahvaraamatukoguteenust hinnata üleriigiliselt, et saada ülevaade kogu valdkonna hetkeseisust.

Dokumendi koostamise töörühm otsustas loobuda terminist *kvaliteedinõuded*, kuna see viitab otseselt järelevalvele, kuid kvaliteedihindamise mudeli eesmärk on eelkõige abistada raamatukogusid enesehindamisel. *Mõte on selles, et me saame ise otsustada – kas minu raamatukogu on sellisel tasemel, nagu ma tahaksin, või on siin rohkem arenguruumi, kui mulle meeldiks,* selgitas Tamme.

KVALITEEDIHINDAMISE MUDELI EESMÄRK ON EELKÕIGE ABISTADA RAAMATUKOGUSID ENESEHINDAMISEL.

MIKS ON RAAMATUKOGUDELE VAJA KRIITILIST ENESEHINNANGUT? ASKO TAMME SÕNUL SEETÕTTU, ET RAHVARAAMATUKOGU KUI INSTITUTSIOONI ON SIIANI UURINUD PEAMISELT RAAMATUKOGUINIMESED ISE JA SEDASORTI UURIMINE KIPUB PIGEM OLEMA PIDUPÄEVANE, KRIITIKAT NAPIB.

Miks on raamatukogudele vaja kriitilist enesehinnangut? Tamme sõnul seetõttu, et rahvaraamatukogu kui institutsiooni on siiani uurinud peamiselt raamatukoguinimesed ise ja sedasorti uurimine kipub pigem olema pidupäevane, kriitikat napib.

Rõhutamaks seda, et tegu on eelkõige praktilise, kasutamiseks mõeldud dokumendiga, tsiteeris A. Tamme Michel Foucault'd, kes võrdles oma raamatuid tööriistakastiga, kust iga lugeja leiab just talle vajaliku. Tamme kutsus üles *rahvaraamatukogude tööriistakasti* vajadusel kritiseerima ja avaldas valmidust selle kohta tekkivatele küsimustele vastamiseks.

Kas kõnealune kvaliteedihindamise mudel on ka reaalselt rakendatav, peavad välja selgitama pilootprojektis osalevad 9 raamatukogu. Kõnekoosolekut juhtinud Tartu Ülikooli Raamatukogu kogude direktor **Kristina Pai** lisas Asko Tamme ettekandele, et pilootgrupil on kavas dokumendi rakendamise katsetamine käesoleva aasta märtsis-aprillis, ja avaldas lootust, et lõplikult saab see kinnitatud jaanipäevaks. Samuti rõhutas ta, et kogu visioonidokumendi koostamine on saanud võimalikuks tänu Kultuuriministeeriumi toetusele.

Kõnekoosoleku korraldamist toetas Hasartmängumaksu Nõukogu.

Uuendatud juhatuse liikmeid aastakoosolekul: Gerli Lehemets, Piia Salundi, Ülle Siska, Katre Riisalu, Tuuliki Tõiste, Asko Tamme ja Kristina Pai.
Foto: Teet Malsroos

Aastakoosolek peeti tänavu vastlapäeval

Reet Olevsoo,
ERÜ büroo juhataja

ERÜ aastakoosolek toimus Eesti Rahvusraamatukogu konverentsisaalis 28. veebruaril 2017. a. Kohale oli tulnud 202 ühingu liiget ja 260 oli volitanud ennast esindama. Kuulati ja kinnitati ERÜ 2016. aasta tegevuse aruanne, finantsaruanne ja revisjonikomisjoni aruanne ning 2017. aasta tegevuskava. Mitmete struktuuriüksuste juhid rääkisid lühidalt oma tegevusest. Auliikmeks valiti ühehäälselt Reet Oruste.

Aastateks 2017–2020 sai juhatuse esimeheks taas Katre Riisalu (Eesti Rahvusraamatukogu kunstide teabekeskuse juhataja), kuue liikmekandidaadi hulgast valiti juhatusse Gerli Lehemets (Paikuse Raamatukogu direktor), Kristina Pai (Tartu Ülikooli Raamatukogu kogude direktor), Ülle Siska (Jüri Raamatukogu direktor), Asko Tamme (Tartu Linnaraamatukogu direktor) ja Krista Visas (Pärnu Keskraamatukogu turundusjuht).

Koosoleku lõpus sai sõna Rahvusraamatukogu kunstide teabekeskuse kartograafiatöörühma juht Tiina Kruup, kes kutsus raamatukogusid üles kaardistama raamatukogud Wikipeedias. Eesti raamatuturust 2016. aastal rääkis Rahva Raamat AS-i juhatuse liige Gertti Kogermann.

Päeva lõpus tekitas elevust Rahva Raamatu loterii. 50-eurosed kinkekaardid loositi välja Lenna Elistele ja Rein Arule ning 300 euro väärtuses raamatute õnnelikuks omanikuks sai TTÜ Raamatukogu. See oli tore üllatus – aitäh Rahva Raamatule!

Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu kodumaise kirjanduse pearaamatukoguhoidja Raina Rohumaa loteriivõitu vastu võtmas.
Foto: Teet Malsroos

Tallinn tunnustas Keskraamatukogu töötajaid raamatukogu 110. aastapäeva puhul raemedaliga

Mari Sieberk,
Tallinna Keskraamatukogu arendusjuht

Tallinna Keskraamatukogu 110: direktor Kaie Holm, Kaie Leesment ja Kaja Palmiste raemedalitega ning Tallinna abilinnapea Mihhail Kõlvart. Foto: Vahur Lõhmus

Tallinna Linnavalitsus otsustas anda raemedali kahele Keskraamatukogu töötajale: Kalamaja raamatukogu juhatajale **Kaja Palmistele** ja majandusdirektor **Kaie Leesmendile**. Raemedalid anti üle Keskraamatukogu 110. aastapäeva vastuvõtul Salme Kultuurikeskuses 23. veebruaril.

Kaja Palmiste töötab Tallinna Keskraamatukogus alates 1977. a-st ja tähistab käesoleval aastal oma 40. tööjuubelit. Kalamaja raamatukogu juhatajana on ta panustanud piirkonna tugeva kogukondliku vaimu arengusse ja laste lugemisharjumuse kujundamisse. Kaie Leesmendi vastutusalaks on raamatukogu finantsjuhtimine ja haldusteenistuse korraldus. Teda iseloomustab nõudlikkus nii enda kui ka kolleegide töö suhtes, aga samuti raha eesmärgipärase kasutamise osas.

Tasuta avaliku raamatukogu avamise otsuse võttis Tallinna Linnavalitsus vastu 13. detsembril 1906. Peale seda sai asuda raamatukogu avamiseks ettevalmistusi tegema – tarvilikud ruumid saadi linnale kuuluvas majas Nunne 2 ning linna määratud 3000 rublaga hakati hankima kirjandust ja sisseseadet. Tallinnas sel ajal räägitavat kolme kohalikku keelt arvestades pidi kolmandik kirjandusest olema eesti-, kolmandik vene- ja kolmandik saksakeelne. Direktor Hendrik Mikkor määrati ametisse 19. märtsist 1907, raamatukogu avati sama aasta 14. oktoobril (vana kalendri järgi).

obs!

ERÜ büroo võtab raamatukoguhoidjatelt

kutse taotlemise

korrektselt vormistatud avaldusi ning dokumente vastu

15. augustist 15. septembrini 2017.

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHING

MÄLESTAME

Eeva-Maija Tammekann

9. mai 1930 – 12. oktoober 2016

Eeva-Maija Tammekann sündis Tartus ülikooli professori August Tammekannu tütrena ja kasvas koos kaksikvenna Paavo Mattiasega Villa Tammekannus Tartus. Selle Alvar Aalto kavandatud hoone restaureerimise alguses 1998. a tuli Tartusse ka Eeva-Maija, kes meenutas oma lapsepõlve. 5. juulil 1940 põgenes perekond Tartust Soome, 1941. a sai professor Tammekann ka Soome kodakondsuse.

Eeva-Maija Tammekannu koolitee algas Tartus ning jätkus Soomes, Rootsis ja Šveitsis. Helsingi Ülikoolist sai ta nii filosoofiamagistri (1956) kui ka litsentsiaadikraadi (1961). Raamatukogutööd alustas ta Helsingi Linnaraamatukogus, tegutses Soome Teadusraamatukogude Ühingus ja juhtis alates 1962. a-st Jyväskylä Ülikooli Raamatukogu. 1980–1993 oli Eeva-Maija Tammekann Soome parlamendi Eduskunna raamatukogu juhataja. Soome raamatukoguhoidjad meenutavad teda kui raamatukoguelu aktiivset arendajat ja uuendajat. Ta oli Jyväskyläs tegev ka uue raamatukoguhoone kavandamisel ning kavandatu elluviimisel. Sama tegus oli ta ka rahvusvahelises erialakogukonnas. Tema tegevus ei piirdunud ainult Põhjamaadega, vaid oli palju laiema haardega, ta osales IFLA eri sektsioonides ja projektides. 1991. a valiti ta IFLA Moskvas toimunud aastakoosolekul esimese Eesti päritolu ning vabalt eesti keelt valdava raamatukoguhoidjana IFLA juhatusse.

Eesti oli Eeva-Maija jaoks alati meeles ja oluline. Nii Ivi Eenmaa kui ka Laine Peep meenutavad teda oma mälestustes hea sõnaga kui abivalmit ning toetavat kolleegi, kes aitas meil rahvusvahelise erialamaailmaga sujuvamalt taashaakuda. Veelgi aktiivsemalt hakkas ta Eestiga suhtlema ja raamatukoguhoidjaid abistama uute võimaluste tekkimisel 1980. a-te lõpus. Eriti tihedad suhted kujunesid tal välja Rahvusraamatukoguga, kes taastas oma funktsioone parlamendiraamatukoguna. Tema teadmised, rahvusvahelised kogemused ning kontaktid olid meile suureks abiks. Ta käis korduvalt Eestis ning oli 1993. a Rahvusraamatukogu uue hoone avamise aukülaline. Tema vahendusel käisid mitmed meie raamatukoguhoidjad Soomes kogemusi omandamas.

Allikas: Jyväskylä Ülikooli Avatud Teaduse Keskus/Muuseum

Eesti Rahvusraamatukogu naiskoori esimesel välisreisil Soomes 1993. a oli kavas ka külaskäik Eduskunna hoonesse ja raamatukokku. Raamatukogu direktor näitas meile kõike ise. Külaskäigu emotsionaalsel tipphetkel kõlas parlamendi marmorfuajees koori tänuavaldusena lauldud *Meil aia-äärne tänavas*, Eeva-Maija Tammekann ei suutnud pisaraid peita. See oli üks tema lemmiklaule eesti muusikas.

Eesti raamatukoguhoidjad jäävad Eeva-Maija Tammekannu mäletama kui head ja abivalmis kolleegi, kelle teadmised ja armastus Eesti vastu aitasid meil paremini teha oma tööd ning teenida oma rahvast.

Kalju Tammaru

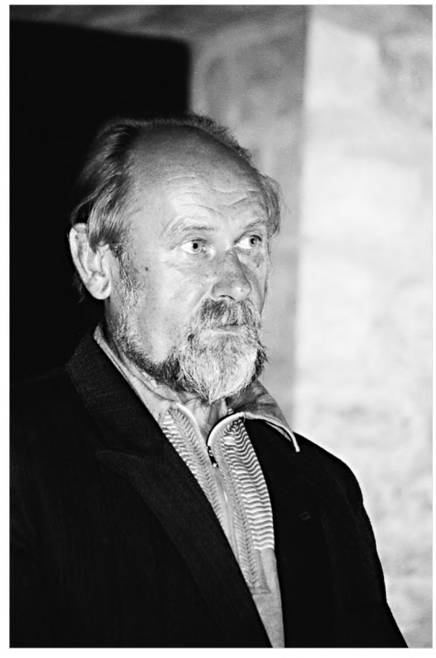

Foto: Teet Malsroos

Hüvasti, Mati!

Meie hulgast on lahkunud **Mati Muru** – raamatukogunduse õpetamise alustala, Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu teenetepreemia laureaat 2001. aastast. 4. veebruaril 1937 sündinud Mati eluküünal kustus 16. märtsil 2017.

Mati oli Kunda poiss, seal ta sündis ja kasvas. Esimesed mälestused seonduvad Teise maailmasõjaga. Väiksena tuli tal liduda kartulivagude vahele punakotkaste tulistamiste eest varju. Veel enne kooliminekut 1944. aastal oli ta koos perega läbi teinud sõjapagendatu rännaku lääne poole. Igal võimalikul juhul jooksis Mati rongi manu, kus tema isa vedurijuhi ametit pidas. Enda kinnitusel oskas ta juba 7-aastasena auruvedurit juhtida.

Kunda Keskkoolis ilmnes Matil huvi humanitaarainete vastu. Muusikahuvi väljendus kooli orkestris mängimises ning BBC muusikasaadete kuulamises. Ka sport polnud Matile võõras. Ujumises tuli ta rajooni noortemeistriks. Suurema poisina sai alguse malemänguharrastus. Tolleaegsed lapsed said erinevate tegevuste kaudu kiiresti täiskasvanuks.

Algselt oli tal mõte minna Tartusse filoloogiat õppima. Tapa jaamas rongi vahetades kuulis Mati aga, et Tartus on väga suur konkurss ning otsustas hoopis Tallinna kasuks. Tallinnas läbis ta edukalt kaks kursust, repressiivorganite hammasrataste vahele jäänuna otsustas aga kõrgkooli vahetada. Kolmandast kursusest jätkas ta õpinguid Tartus.

Esimesed kokkupuuted õpetamisega ülikooli pedagoogilise praktika raames polnud tõeliste kõurikute tõttu kuigi meeldivad. Kitsamal erialasel spetsialiseerumisel valis Mati raamatukogunduse ja bibliograafia ning pidas end Kaljo-Olev Veskimäe õpilaseks. Esimesed praktilised erialased kogemused sai ta töötades loogika ja psühholoogia kateedri laborandina psühholoogiaprofessor Konstantin Ramuli ja kateedri raamatukogu korraldamisel, eelkõige kataloogisüsteemi juurutamisel. Mati puutus kokku üliõpilaselu erinevate tahkudega ning püüdis iseseisvalt eluga toime tulla.

1963. aastal suunati Mati tööle Hiiumaa Rajooniraamatukogusse juhataja ametikohale. Ta on Hiiumaad nimetanud *maapealseks paradiisiks* – seda eelkõige looduse pärast. Samas olid tema elutingimused tagasihoidlikud. Olukord paranes, kui pandi leivad ühte kappi kultuurimajas töötanud Iroga.

Väikese, neljaliikmelise töökollektiivi juhina tuli Matil kokku puutuda erinevate töölõikudega ning teha koostööd erinevate kooslustega. Sellesse aega jäid avariiulitele üleminek, kirjanike juubelite suurejoonelised tähistamised, kirjanduslikud kohtud, kohtumised kaasaegsete kirjanikega ja televiisori ühisvaatamised. Lisaks raamatukogutööle õpetas Mati Kärdla Keskkoolis eesti keelt ja kirjandust. Tema suhtlusringkond oli Hiiumaal suur.

1967. aastal Viljandisse kolimise üheks ajendiks oli sealse kultuurharidustöö kooli õpetaja Asta Joosti ettepanek tulla õpetajaks. Seal hakkaski Mati sama aasta sügisest tunniandjana tegutsema. Põhitöökoht oli tal 1969. aastani Viljandi Rajooniraamatukogus: algul laenutajana, seejärel metoodikuna. Tuli hakata vaeva nägema loengute ettevalmistamisega. Mati püüdles selle poole, et õppematerjalid oleksid õppijatele kättesaadavad. Tolleaegsed olud võimaldasid lüümikulisi ning paberpaljunduslikke variante. Valmisid õppekomplektid üldisest raamatukogundusest, bibliograafiast, liigitamisest ja lugejateenindusest. Praktilise töö kogemus soosis nende koostamist.

Kui esimese hooga olid valminud põhiainete loengumaterjalid, sai Mati avaramalt ringi vaadata. Tollel ajal tuli õppetöös aluseks võtta keskeriõppeasutuste üleliiduliselt kehtestatud õppekava. Sisu täitmisel sai loomingulisust üles näidata. Polnud mõtet kasutada tagasihoidliku tasemega, üleliidulisi tehnikumidele mõeldud õpikuid. Mati võttis suuna venekeelsetele kõrgkooliõpikutele, saades sealt teoreetilise aluse ning lisades eesti konteksti. Eesmärk oli õpetatava ainese mitmekülgne avamine.

Oluliseks impulsiks oli Matile kahekuuline enesetäiendamine Tallinna Pedagoogilise Instituudi raamatukogunduse ja bibliograafia kateedris 1977. aastal. Loengute külastamise kõrval valmis loengukonspekti *Raamatute liigitamisest* käsikiri. Kontaktid Tallinna õppejõududega lisasid enesekindlust. Tuli ju Viljandis enamik asju üksinda nuputada ja valmistada.

1976. aastal, pärast Asta Joosti koolist lahkumist asus Mati juhatama raamatukogunduse ainekomisjoni tööd. Komisjon tegeles õppeprotsesside juhtimise ja korraldamisega. Vahemärkusena saab lisada, et aastatel 1981–1991 lõpetas seitse kaugõppe lendu raamatukaubanduse erialal, kus Mati lisaks õppetöö eestvedamisele õpetas raamatukaubanduslikku bibliograafiat ja liigitamist.

Mati ei jäänud 1980-ndate esimesel poolel lõpetajate kohta ilmnenud kriitikanoolte suhtes ükskõikseks, vaid korraldas 1985. aastal üleriigilise uuringu, et teha kindlaks probleemide olemus. Selgus, et niivõrd lühike õppeaeg, 1 aasta ja 10 kuud ei võimaldanudki professionaalsemat ettevalmistust. Jõuti arusaamisele, et miinimumõppeaeg võiks olla vähemalt kolm aastat. Selles suunas alustati tegevusi, mida soosis 80-ndate teisel poolel vabamaks muutunud ühiskondlik õhustik. Kõrghariduse tasemel õpetamisele võeti suund 1989. aastal. Samal aastal loodi ainekomisjoni asemele raamatukogunduse kateeder.

Vabariigi Valitsuse 1991. aasta 14. juuni määrusega reorganiseeriti Viljandi Kultuurikool rakenduskõrgkooliks Viljandi Kultuurikolledž. Tuli koostada uusi õppekavavariante ning laiendada õppejõudude ringi. Mati on ise õpetanud väga erinevaid õppeaineid, mida võib kokkuvõtvalt nimetada eriala tuumikteadmisteks. Tema loenguid iseloomustasid konkreetsus, informatiivsus ja praktikaga seotus. Raamatukogunduse kateedrit juhatas ta 1999. a-ni. 2004. a-ni oli ta põhikohaga lektor, 2008. a-ni tunniandja. Mati tööaastatel lõpetas Viljandi kooli üle 1000 õppuri, kes on üleval hoidnud eesti raamatukogundust, eriti maapiirkondades.

Palju tööd tegi Mati selle nimel, et Viljandi haridus ei jääks ummikhariduseks ning õppuritel oleks võimalus avardada oma maailmapilti teiste riikide, eelkõige Soome raamatukogundusega tutvudes. Ta osales aktiivselt ERÜ koolituse toimkonna ning Kultuuriministeeriumi juures tegutsenud koolitusnõukogu töös. Aastaid oli Mati kutsekoolituse kursuse lektoriks. Eriala valupunktide osas võttis ta kirglikult sõna ajakirja Raamatukogu veergudel. Ka avalikkusest taandununa tundis ta elavat huvi raamatukogunduse käekäigu vastu.

Matit teati kui kirglikku kalameest, see kirg tekkis juba poisieas. Kui alguses olid olulised kalade suurus, kogus ning liigilisus, siis hiljem piisas nautimiseks juba lihtsalt looduses olemisest. Mati muhedas huumoris oli kalamehejuttudel oma kindel koht.

Vaatamata saatuse nöökimistele õnnestus Matil keerulistest olukordadest auga välja tulla. Teda iseloomustas tahe edasi liikuda, mitte alla jääda. Mati kulgemisraja oluliseks komponendiks oli tema isikupärane lähenemine olukordadele.

Ole tänatud raamatukogunduse vankri vedamise eest. Puhka rahus *maapealses paradiisis* Hiiumaal.

Ilmar Vaaro

FIRST COLUMN

3
The shortage of questions in the era of ready-made answers
Jaanus Kõuts
Jaanus Kõuts, the Head of the Children's Department of the Central Library of Lääne County, inquires about the suitability of the current professional training for dealing with children and young people. As a children's librarian, he is the most in short of the knowledge, how to handle children with special needs and behaviour problems, how to take the joy of reading to those, who do not read and do not want to read.

FOCUS: TÕNISMÄGI, VILJANDI, AND TOOME

4
About a bearer of continuity
Ilmar Vaaro
Friedrich Puksoo delivered the first lecture on librarianship in the Estonian language at the University of Tartu ninety years ago and Tallinn Culture School that started to educate also librarians was founded 65 years ago. Place names like Tõnismägi, Viljandi, and Toome can remind us how instruction in librarianship was carried out in quite uncertain circumstances up to the mid-1960s in Tartu; how the School of Cultural Education, established in the Stalin era, was moved from Tallinn to Viljandi in 1960; how the provision of professional higher education for librarians began, when the Culture School was reorganised into Culture College in 1991; and how the University of Tartu Viljandi Culture Academy was moved to the premises of a former maternity hospital, located on Tartu Toomemägi Hill in 2013. In his overview, Ilmar Vaaro, the Lecturer in Library Science at the University of Tartu, writes about the history of these educational institutions and their relations to national bibliography.

8
Participatory culture in libraries – my library, your library, our library
Krista Lepik
Krista Lepik, PhD, the Curriculum Programme Director of the Professional Higher Education in Information and Document Management and Library and Information Environments at the Institute of Social Studies of the University of Tartu and the Lecturer in Information Science at the University, talks about participatory culture in libraries as a phenomenon, which important output lies in offering the visitors an opportunity to participate in the activities of the memory institution, thereby contributing to the fate of the memory institution and their own community in the broader sense.

11
Libraries and big data
Maris Männiste
In her article, Maris Männiste, the Curriculum Programme Director in Knowledge and Information Management and an Assistant of Information Systems and a doctoral student at the Institute of Social Studies of the University of Tartu, shows what kind of tasks would libraries fulfil and what kind of opportunities would open up to them in the big data world.

14
Antiquarian bookshop in Tartu during the Soviet times
Immanuel Volkonski
By the example of the history of Tartu antiquarian bookshop, Immanuel Volkonski, a Library Officer at Tartu Public Library and a master's student at the University of Tartu, describes how antiquarian bookshops fulfilled an important task of keeping our cultural heritage in circulation under the conditions of the Soviet rule.

THE YEAR OF CHILDREN'S AND YOUTH CULTURE

18
Young poets convened in Tartu – Estonian Youth Poetry Slam 2017
Ädu Neemre
Ädu Neemre, the Head of the Children's and Youth Department of Tartu Public Library, writes about the first Youth Poetry Slam for Estonian schoolchildren, "Noorte Luuleprõmm", held on the 17th of February 2017 within the framework of the Tartu Education Fair, "Intellektika 2017". 26 young poets took the floor in the Fair Centre of Tartu Näitused, competing in reading out loud their own poems. The competition was divided into three age groups: the poets up to 11 years, between 12 to 15 years, and between 16 to 19 years of age.

19
What is a poetry slam?
Jaan Malin
Jaan Malin, a poet who uses a pen name Luulur, writes that poetry slam (in Estonian: *luuleprõmm)* is a competition of reciting self-written poems that have not been published in a book. It is characterized by the atmosphere, where both performers as well as the audience feel themselves extremely free, enjoy their own and other authors' poems and performance. Malin emphasises that poetry slam, born in the mid-1980s in the USA, is rather a creative form of existence than a defined literary genre.

20
Swept off feet
Jalust rabatud
Karl-Christoph Rebane
A poem, *Jalust rabatud* ("Swept off Feet"), by Karl Christoph Rebane, a student at the Lääne County Joint Gymnasium. For this poem, he was awarded the 1st prize at the competition, "Noorte Luuleprõmm 2017", held in February, in the age group of 16 to 19 years.

CONFERENCES & SEMINARS

22
Children's literature chickens are counted in spring
Anneli Kengsepp
At the Children's Literature Annual Meeting, held on the 2nd of March at the Estonian Children's Literature Centre, it was recognized that the year of 2016 goes down in history as a solid and bulky year of children's literature. More then two children's books were published per day – all in all, almost 800 books, over fourth of which being originals. Anneli Kengsepp, the Development Manager of the Estonian Children's Literature Centre, provides a brief overview of the event.

DEVELOPMENT ACTIVITIES

23
The aspects of copyright now and in perspective
Ivi Smitt, Karmen Linask
The development of the substantive provisions of copyright has, due to the availability of technologies, changed the rights both from the part of the substance that is protected as well as exclusive rights. In their article, Ivi Smitt, the Senior Specialist on Copyright of the Parliamentary Information Centre of the National Library of Estonia, and Karmen Linask, the Head of the Parliamentary Information Centre of the National Library of Estonia, write about the nuances of copyright related to digital environment and developments in the nearest future.

27
How to subscribe to periodicals through Omniva?
Mariliis Randmer
Mariliis Randmer, Omniva periodicals service manager, explains how public libraries can subscribe to newspapers and magazines through Omniva.

PERSONAGE

28
Every new theme is thrilling. An interview with Mare Rand
Mihkel Volt
This year, Mare Rand, the interviewee, was awarded Friedrich Puksoo Prize for her monograph, *Ajaloolise kultuurivara jälgedel. Konrad Gessneri taimejoonistused Tartu Ülikooli Raamatukogus* ("Tracing a Cultural Historical Treasure. Plant Drawings by Konrad Gessner in the University of Tartu Library"). Mare Rand was the Head of the Department of Manuscripts and Rare Books of the University of Tartu Library in 1976–2007. In the interview, she speaks of her working life at the University of Tartu Library that began in 1969.

ESTONIAN LIBRARIANS' ASSOCIATION

33
The best librarians work in Haapsalu, Luunja, Pärnu, Rakvere, and Võru
Katre Riisalu
In its activities, the Estonian Librarians' Association considers it vital to highlight the important role of libraries both within the community as well as in the society in the broader sense, to notice valuable colleagues, who act next to us. We acknowledged our colleagues at the ELA Forum, held on the 28th of February.

36
Both Finnish people as well as Estonians rack their brains, how to evaluate libraries
Piia Salundi
Leena Aaltonen, a Counsellor at the Department for Art and Cultural Policy of the Ministry of Education and Culture of the Republic of Finland, introduced the new Finnish Library Act and Asko Tamme, the Director of Tartu Public Library and the Vice President of the ELA Board, spoke of the recommendations drawn up for developing Estonian public libraries and the model of library service quality evaluation at the ELA Forum, "How to define a good library?".

38
The ELA Annual Meeting was held on Shrove Tuesday this year
Reet Olevsoo
On the 28th of February, the ELA Annual Meeting was held at the Conference Hall of the National Library of Estonia. The meeting listened to and approved the ELA activity and financial reports and the audit committee's report of 2016, and action plan for 2017. Katre Riisalu, the Head of the Fine Arts Information Centre of the National Library of Estonia, was re-elected the President of the ELA Board, and Gerli Lehemets, the Director of Paikuse Library, Kristina Pai, the Director of Collection Development of the University of Tartu Library, Ülle Siska, the Director of Jüri Library, Asko Tamme, the Director of Tartu Public Library, and Krista Visas, the Marketing Manager of Pärnu Central Library, were elected to the ELA Board among six member candidates for the years 2017–2020.

NEWS

40
Tallinn recognised the employees of Tallinn Central Library by awarding them the Medal of the Magistrate on the occasion of the 110th anniversary of Tallinn Central Library
Mari Sieberk
Tallinn City Government decided to award the Medal of the Magistrate to two employees of Tallinn Central Library – Kaja Palmiste, the Head of Kalamaja Library, and Kaie Leesment, the Administrative Director. The medals were delivered at the 110th Anniversary Reception of Tallinn Central Library at Salme Cultural Centre on the 23rd of February.

41
In memoriam:
Eeva-Maija Tammekann
(9.05.1930–12.10.2016) –
the long-standing director of Jyväskylä University Library and the Library of Parliament in Finland

41
In memoriam:
Mati Muru
(4.02.1937–16.03.2017) –
a long-standing teacher of librarianship at the University of Tartu Viljandi Culture Academy and its predecessors

RK
2/2017

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE ÜHING

Toimetuskolleegium:
Janne ANDRESOO
Kadri HAAVANDI
Gerda KOIDLA
Silvi METSAR
Reet OLEVSOO
Maris PAAS
Kristina PAI
Asko TAMME
Marje TAMRE
Ilmar VAARO
Kristel VEIMANN

Esikaanel: raamatukogundust õppivad Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instuudi üliõpilased koos õppejõududega 28. aprillil Toomel. Foto: Aldo Luud

Tagakaanel: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi (ülal), endise Viljandi Kultuurikooli (keskel), Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (all vasakul) ja endise Tallinna Kultuurharidusala Kooli (all paremal) hooned (mai 2017). Fotod: Teet Malsroos

Ilmub
6 korda aastas
Eesti Kultuurkapitali toetusel.

ISSN 0235-0351

***Raamatukogu* toimetus**

Toimetaja
Mihkel VOLT

Keeletoimetaja
Gerli EERO

Kujundaja
Margit PLINK

Aadress:
15189 Tallinn,
Tõnismägi 2
Eesti Rahvusraamatukogu

www.nlib.ee/ajakiri

RK

www.nlib.ee/ajakiri

2/2017

Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

▲ end. Viljandi Kultuurikool

▼ Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia

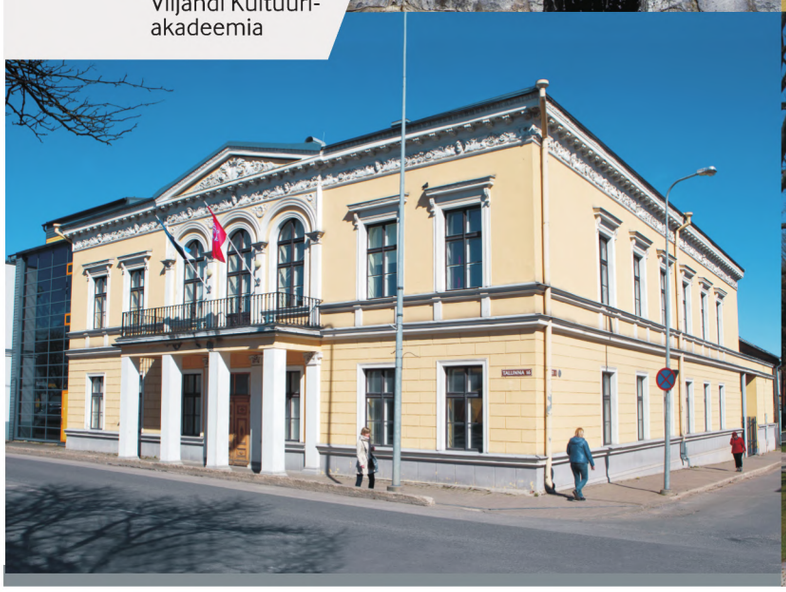

end. Tallinna Kultuurharidusala Kool Tõnismäel